

SOSYAL BİLİMLER ve SAĞLIK BÜLTENİ (SoSa)

2025 SONBAHAR | 16. SAYI

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği
HASUDER

E-ISSN:2822-2490

hasuder.org

Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni

**Sosyal Bilimler ve
Sağlık Bülteni (SoSa)**
Sayı 16, Sonbahar 2025
ISSN: 2822-2490

HASUDER Adına Sahibi
Bülent Kılıç

Yazı İşleri Müdürü
Ferruh Niyazi Ayoğlu

Baş Editör
Ahmet Can Bilgin

Editörler
Nuray Özgülnar,
Temmuz Gönc Şavran,
Salih Keskin

Yayın Kurulu
Ahmet Can Bilgin,
Nuray Özgülnar,
Ferruh Niyazi Ayoğlu,
Temmuz Gönc Şavran,
Beyhan Cengiz Özyurt

Bilim Kurulu
Akile Gürsoy,
Betül Durmaz Yurt,
Elif Dönmez,
Erhan Akarçay,
İncilay Cangöz,
Jade Cemre Erciyes,
M. Kirami Ölgün,
Kamuran Elbeyoğlu,
Osman Sirkeci,
Özlem Duva,
Sevgi Canbaz

Danışma Kurulu
Ahmet Furkan Süner,
Elif Dönmez,
Gülcan Demir,
Hacer Nalbant,
Nuray Özgülnar,
Nureddin Özdenler,
Onur Şimşek,
Salih Keskin,
Selma Karabey,
Yağmur Köksal Yasin

Tasarım ve Dijital Sanat
Nuray Özgülnar,
Salih Keskin

Ücretsizdir. Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa) Halk Sağlığı Uzmanları Derneği'nin (HASUDER) süreli yayınıdır. SoSa'nın tüm yayın hakları HASUDER'e aittir. Ticari kazanç amacıyla bir bölümü veya tamamı çoğaltılamaz ve satılamaz. Bir bölümü veya tamamının çoğaltılması için HASUDER'den izin alınması gereklidir. Dergimizde yer alan yazılardaki görüş ve öneriler ilgili yazarlara ait olup, HASUDER yönetim kurulunu bağlayıcı değildir.

İçindekiler

Editörden

1-3 Bu sayıda...
Editörler

Derleme Makale

4-12 Modern Tıpta Dualizmin İzleri: İndirgemecilikten Bütüncüllüğe Geçiş
Buğra Taygun Gülle

Saha Notu / İzlenim

13-20 Bir Eğitim Deneyimi: Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersi
Gökçe Hazar Otçu, Hacer Nalbant, Selma Karabey

Özgün Makale

21-36 COVID-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yeme Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi: Bir İstanbul Örneği
Fulya Türkmençalıkoğlu, Meryem Merve Ören Çelik

37-56 Çocuklarda Yetersiz Beslenme ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz
Temmuz Gönç Şavran

57-71 İstanbul’da Bir Tekstil İşyerinde Çalışanlar Arasında İş Güvenliği Kültürünün Değerlendirilmesi
Ahmet Baran, Nuray Özgülnar

Eser Tanıtımı-İnceleme

72-91 Pelin Esmer’in O da Bir Şey mi? Filminde Gerçeklik, Kurmaca ve Görsel Anlatının Palimpsest Katmanları
Deniz Gönç

116-122 Hem Kitap Hem Film: SPARTAKÜS
Bülent Kılıç

Yorum (Görüş)

92-109 Kendini Gerçekleştiren Kehanetler: Film ve Dizilerde Distopik Anlatının İdeolojisi
Aylin Leblebici Öztürk

Portre/In Memoriam (Anısına yazılar)

110-115 Doğal Zeka Yapımı Çizgilerin Ustası Barış Baklan
Oğuz Dicle

İnceleme

123-136 Türkiye’de Transhümanizm ve Posthümanizm Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi
Ahmet Furkan Süner, Ahmet Can Bilgin

Açık adres:

Korkutreis Mahallesi, İlkiz Sok. No:17 D:2, 06430 Çankaya/Ankara

E-posta:

sosabultenhasuder@gmail.com

Web adresi:

<https://sosabulten.com/>

Sosyal Medya:

Bu sayıda...

Değerli okuyucularımız,

İşte SOSA'nın 16. Sayısı... Katkınızla, desteğiniz ile geçen dolu dolu dört yıl.

SOSA'ya başlarken Rudolf Virchow'un "Tıp sosyal bir bilimdir ve politika tıbbın daha geniş ölçekteki tanımından başka bir şey değildir" sözünü anımsatarak, ülkemizde sosyal bilimlerle halk sağlığı arasındaki uçuruma dikkat çekmiştik. Bu iki alan arasında ilişkiyi artırmak için bir katkı olarak SOSA'yı sunmuştuk. Amaçlarımızı şöyle özetlemiştik:

1. Halk sağlığı ve sosyal bilimler ortak çalışma alanlarına dikkati çekmek
2. Halk sağlığı ve sosyal bilimler alanındaki gelişmeleri duyurmak, izlemek, paylaşmak
3. Halk sağlığı ve sosyal bilimler arasındaki çalışmaları güçlendirmek
4. Halk sağlığı ve sosyal bilimler alanında ilerde bilimsel bir derginin çıkarılmasına temel oluşturmak.

Bu amaçlar doğrultusunda ilerliyoruz. Daha ilk yılımızda bilimsel araştırmalara yer vermeye başladık ve bilimsel dergi niteliği kazandık. TR Dizine başvurduk, onların bildirdiği eksiklerimizi tamamladık. Dört gözle değerlendirmelerini bitirmelerini bekliyoruz.

Yolun başında olduğumuzu biliyoruz. Katkınızla, desteğinizle birlikte yürüyoruz, birlikte güçleniyoruz. SOSA'nın 16. Sayısı bunun bir göstergesi...

İlk makale tıp, halk sağlığı ve sosyal bilimler ilişkisinin önemine vurgu yapıyor. **Buğra Taygun Gülle'nin** yazısı **Modern Tıpta Dualizmin İzleri: İndirgemecilikten Bütüncüllüğe Geçiş**, zihin-beden düalizminin tıptaki yansımaları ele alıyor, biyomedikal modelden biyopsikososyal modele ilerleyişi anlatıyor, sağlık alanında çoğulcu ve indirgemeci olmayan bir yönelimin önemine vurgu yapıyor.

İkinci makalemiz SOSA'nın amaçlarıyla öylesine örtüşüyor ki... **Bir Eğitim Deneyimi: Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersi.** Bu makalede **Gökçe Hazar Otçu, Hacer Nalbant, Selma Karabey** bir tıp fakültesinde halk sağlığı uzmanlık öğrencileriyle sosyal bilimlerden öğretim üyelerinin bir araya geldiği bir kursu değerlendiriyorlar.

Pandeminin etkileri sürüyor. **Fulya Türkmençalıkoğlu, Meryem Merve Ören Çelik** pandemini oluşturduğu psikososyal baskının sağlık çalışanlarının beslenme alışkanlıklarına etkisini değerlendiriyorlar: **COVID-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yeme Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi: Bir İstanbul Örneği.**

Temmuz Göñç Şavran, Çocuklarda Yetersiz Beslenme ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz adlı makalesinde çocuk yetersiz beslenmesinin arkasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri inceliyor ve Türkiye'nin konumunu karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendiriyor. **Göñç Şavran**, çocuk yetersiz beslenmesiyle mücadelenin derinlemesine bir sosyal adalet meselesi olduğunu vurguluyor.

Gün geçmiyor ki bir iş cinayeti gerçekleşmesin. **Ahmet Baran ve Nuray Özgülner** iş kazalarının önlenmesinde iş güvenliği kültürünün öneminden yola çıkarak yaptıkları çalışmayı **İstanbul'da Bir Tekstil İşyerinde Çalışanlar Arasında İş Güvenliği Kültürünün Değerlendirilmesi** adlı makale ile bizlere sunuyorlar.

Deniz Göñç, Pelin Esmer'in O da bir şey mi filmi üzerinden kimlik, mekân ve hafıza arasındaki ilişkileri palimpsest yaklaşımıyla ele alarak kentsel belleğin çok katmanlı yapısını görünür kılıyor. Bu yazı mekânın geçmiş ve bugünü iç içe geçiren yaşayan bir arşiv gibi işlediğini göstererek sinemada palimpsest temelli tartışmalar için verimli bir zemin sunuyor.

Aylin Leblebici Öztürk, bu sayıda ilginç ve önemli bir soruya yanıt arıyor: “Distopik anlatılar, günümüz geç kapitalist sistemlerinin kendini teşhir etme biçimi midir, yoksa eleştiri maskesi altında bu düzenin yeniden üretimine mi hizmet eder?” **Kendini Gerçekleştiren Kehanetler: Film ve Dizilerde Distopik Anlatının İdeolojisi.** İlgi çekici ve düşündürücü bir okuma deneyimi sizi bekliyor.

Barış Baklan bir nörolog, bir akademisyen ve bir karikatürist. Dergimize de karikatürleriyle katkı sundu. **Doğal Zekâ Yapımı Çizgilerin Ustası Barış Baklan** adlı yazıda Barış Baklan'ı, kendisi gibi bir akademisyen ve bir karikatürist anlatıyor: **Oğuz Dicle**.

Dergimizin ilgi çekici dizilerinden **Hem Kitap Hem Film**. Bu kez **Spartaküs**'ü ele alıyor **Bülent Kılıç**. Howard Fast, 1952'de yazdı. Stanley Kubrick, 1960'ta sinemaya uyarladı. Filmde Kirk Douglas, Laurence Olivier, Tony Curtis ve Peter Ustinov rolleri paylaştılar. Spartaküs'ün yaşamının, romanının ve filminin macerası karşınızda...

Transhumanizm ve posthumanizm doksanlı yıllardan beri tartışılan felsefi, bilimsel ve kültürel çalışmalara konu olan kavramlardır. İnsanı ve insanın geleceğini sorgulayan bu akımlar sağlık ve tıpla da yakından ilgilidir. **Ahmet Furkan Süner** ve **Ahmet Can Bilgin, Tezler** dizisinde bu kez **Transhumanizm ve posthumanizm**'i ele alıyorlar.

SoSa'nın çok renkli ve dinamik görsel içeriğini oluştururken DALL·E, Midjourney ve Stable Diffusion gibi görselleştirme araçları kullanılıyor. Bu sayının görsellerinde sonbaharın renk paleti dışavurumcu bir stilde ve kalın fırça darbeleriyle yorumlanıyor. Yazılar ise temalarıyla uyumlu ve alegorik sembolizmden yararlanan görsellerle süsleniyor. **Nuray Özgülnar** ve **Salih Keskin**, sayfa tasarımıyla ve oluşturduğu dijital görselleriyle bültenimizin okunurluğuna katkıda bulunuyor.

Sonbaharı **Nuray Özgülnar**'ın fotoğrafı ile sunuyoruz.

Bu sayıya emek veren herkese katkıları için teşekkür ediyoruz.

Gelecek sayılarda buluşmak üzere...

Editörler

Derleme Makale

Modern Tıpta Dualizmin İzleri: İndirgemecilikten Bütüncüllüğe Geçiş

Traces of Dualism in Modern Medicine: From Reductionism to Holism

Buğra Taygun Gülle

Uzm.Dr., İzmir İl Sağlık Müdürlüğü, İzmir, Türkiye

Öz

Zihin-beden dualizmi, zihni ve bedeni birbirinden ayrı yapılar olarak ele alan ve bedeni bir makine olarak kavramsallaştıran yaklaşımıyla modern bilim ve tıbbın gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu düşünsel çerçeve, anatomi ve fizyoloji alanlarında devrim niteliğinde ilerlemelere zemin hazırlamış olmakla birlikte; sağlığın öznel, sosyal ve psikolojik yönlerinin dışlanmasına da yol açmıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, pozitivist temellere dayanan biyomedikal model, tıpta baskın paradigma haline gelmiş ve hastalıkları ölçülebilir fiziksel bozukluklara indirgemıştır. Ancak bu indirgemeci bakış açısı, özellikle kronik hastalıklar, ruh sağlığı ve sağlığın sosyal belirleyicileri gibi alanlarda yetersiz kalmış; bu nedenle artan eleştirilerin ardından biyopsikososyal model geliştirilmiştir. Bu model, biyolojik, psikolojik ve sosyal etmenleri birlikte ele almayı savunarak daha bütüncül bir sağlık anlayışı sunar. Öte yandan, dualist düşünce tarzı psikiyatrik hastalıkların damgalanmasına, etik tartışmaların klinik pratiğin dışına itilmesine ve koruyucu sağlık hizmetleri ile halk sağlığının geri planda kalmasına da katkıda bulunmuştur. Ayrıca, yapılan bazı araştırmalar, bireysel düzeyde dualist bir dünya görüşüne sahip olmanın sağlıklı yaşam davranışlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, sağlık alanındaki kavramsal ve yapısal eksikliklerin aşılabilemesi için, bütüncül, entegre ve dualist olmayan bir tıp anlayışına geçiş büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: zihin-beden dualizmi, biyomedikal model, biyopsikososyal model, indirgemecilik, tıp felsefesi

Abstract

Mind-body dualism, which posits the mind and body as distinct entities and conceptualizes the body as a machine, has significantly influenced the development of modern science and medicine. While this framework enabled revolutionary advances in anatomical and physiological knowledge, it also led to the marginalization of subjective, social, and psychological aspects of health. As a consequence, the biomedical model—rooted in positivism—became the dominant paradigm in medicine, reducing illness to measurable, physical dysfunctions. However, this reductionist approach has been increasingly criticized, particularly for its failure to address chronic diseases, mental health, and the social determinants of health. The biopsychosocial model has emerged as a response to these limitations, emphasizing the need to consider biological, psychological, and social factors in an integrated manner. Moreover, dualistic thinking has contributed to the stigmatization of psychiatric conditions, the exclusion of ethical reflection from clinical practice, and the underprioritization of public health and preventive strategies. Recent studies also suggest that individuals who adopt a dualistic worldview may be less inclined toward healthy behaviors. A shift toward a holistic, integrative, and non-dualistic conception of medicine is therefore essential to overcome the conceptual and practical shortcomings rooted in Cartesian thought.

Keywords: mind-body dualism, biomedical model, biopsychosocial model, reductionism, philosophy of medicine

Geliş Tarihi / Received: 31.07.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 09.09.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Buğra Taygun Gülle Eposta: bugrataygun.gulle@deu.edu.tr

Sorumlu Editör / Handling Editor: Temmuz Göncü Şavran

Atıf için / Suggested Citation: Gülle, B.T. Modern Tıpta Dualizmin İzleri: İndirgemecilikten Bütüncüllüğe Geçiş. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 4-12

Giriş

Zihin–beden ayrımı Antik ve Ortaçağ mirası üzerinde yükselmiş, erken modern dönemde Descartes’ın iki töz (zihin/düşünme tözü ve uzamlı/maddî töz) anlayışıyla sistematik bir çerçeveye kavuşmuştur (Mohammed, 2012). Bu çerçeve modern tıpta ölçülebilir ve standartlaştırılabilir olanı öne çıkarırken, psikososyal boyutların uzun süre göz ardı edilmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca 19. yüzyıldan itibaren pozitivist bilim anlayışı, klinik kurumların yükselişi ve modern devletin istatistik temelli yönetimi, biyomedikal modelin güçlenmesini hızlandırmıştır. Güncel tartışmalar, bu birikimin yol açtığı indirgemeciliği aşmak üzere, biyopsikososyal yaklaşım ve katmanlı açıklama (çoğulculuk) gibi çerçeveleri öne çıkarmaktadır.

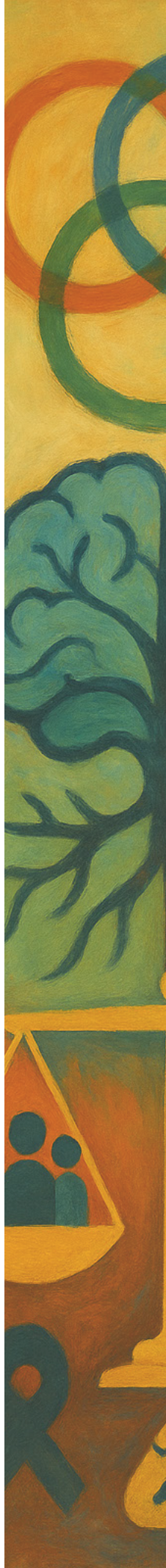
Bu çalışma, zihin–beden ayrımının modern tıptaki kurumsal ve düşünsel izdüşümlerini tartışan bir derlemedir; indirgemeciliğin sınırlarını ve biyopsikososyal yaklaşımın sunduğu olanakları ana hatlarıyla değerlendirmeyi amaçlar.

Tarihsel Arka Plan

Zihin–beden ayrımı Descartes tarafından sistematikleştirilse de tartışmanın kökeni Antik Yunan tıbbına uzanır. Hipokratçı çizgide sağlık, dört hıltın (humor) dengesine bağlanır; hastalık ise bu dengenin bozulmasıdır. Bu çerçeve yalnızca bedensel süreçlere değil, mizaç ve duygulanıma da atıf yaparak erken bir bütüncül anlayış kurar (Bos, 2019). Bu çizgi Galen ile sistematikleşir: pneuma, sinir sistemi ve organ işlevleri üzerinden duyum–hareket–düşünme arasındaki bağ kurulurken, beden ile zihinsel işlevler kuramsal olarak ayrılabilir görülse de işlevsel olarak iç içe ele alınır (Singer, 2016).

Ortaçağ Latin Hristiyanlığı ile Aristotelesçi mirasın kesişiminde insan çoğunlukla ruh–beden bütünlüğü içinde ruhani bir varlık olarak tasavvur edilmiş; kimi yorumlarda hastalık günahla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, otopsi/diseksiyon gibi uygulamaları etik dışı sayan yaklaşımları güçlendirerek özellikle anatominin gelişimini uzun süre sınırlamıştır (Mehta, 2011).

Bu arada İslam tıbbında İbn Sînâ, Kânûn’da zihnin işleyişini, bu işleyişin beyinle bağlantısını ve ruhsal etkenlerin bedensel hastalıkların ortaya çıkışındaki payını açıkça tartışır; humoral zemini korurken düşünce ve duyguların nabız, solunum, sindirim gibi bedensel işlevleri etkileyebileceğini somut örneklerle gösterir (Pajević vd., 2021).

Zihin-Beden Dualizminin Modern Bilim ve Tıbbı Etkileri

Tarihsel arka planın ışığında, erken modern dönemde Descartes'ın sistemleştirdiği zihin–beden ayrımı modern bilimin ve tıbbın nesnellik, ölçülebilirlik ve mekanik açıklama vurgularını güçlendirdi. Bu çerçeve, anatomi ve fizyolojideki ilerlemelerin düşünsel altyapısını kurdu; modern tıp son üç yüzyılda olağanüstü bir teknik kapasiteye ulaştı (Mehta, 2011; Tosam, 2014). Ancak bu durum, insanla ilgili belirsizlik ve öznel boyutları dışarıda bırakan bir indirgemeciliği de teşvik etti; tıp zamanla bireyin bütüncül deneyiminden uzaklaşma riskiyle karşılaştı (de Melo-Martín, 2009). Bu, özellikle sosyal bilimlerin insan ilişkilerini anlama çabasında kısıtlayıcı olmuş; tıbbın da zamanla bireyin bütüncül deneyiminden uzaklaşarak mekanik ve biyolojik bir disipline indirgenmesine neden olmuştur.

Bu seyrin yalnızca Kartezyen düşünceyle açıklanamayacağı açıktır. Bir yandan pozitivist epistemoloji klinik aklın standartlaşmasını teşvik etti (Bourdeau, 2023); diğer yandan kliniğin kurumsallaşması ve Foucault'nun “tıbbi bakış” olarak adlandırdığı hastayı anlatısından koparıp bedeni merkeze alan bir görme biçimini yerleştirdi (O'Callaghan, 2022). Aynı yüzyıllarda istatistiksel aklın modern devlet içinde merkezileşmesi sağlığı “nüfusun yönetimi” çerçevesinde ele almayı mümkün kıldı (Eyler, 2002). Buna eşlik eden uzmanlaşma, işbölümü ve hastanelerin giderek daha rasyonel ve standart hâle gelmesi de biyomedikal modelin kurumsal yerleşimini hızlandırdı (Rosen, 2015). Kısacası, Kartezyen ayrım; pozitivist bilgi rejimi, devlet istatistikleri ve kurumsal rasyonelleşme ile birleşerek modern tıbbın biyolojik ağırlıklı paradigmasını kurdu.

Bununla birlikte tıp, yalnızca yasa ve teorilerle açıklanabilecek bir alan değildir. İçgörü, empati, anlatı ve belirsizlik yönetimi tıbbî muhakemenin asli parçalarıdır. Bilimsel veri ve teknoloji tıbbın temel araçları olmakla birlikte, anlamını insana dair pratik bağlamda bulur; bu nedenle çağdaş literatür tıbbı katı bir bilimden çok yorumlayıcı bir pratik olarak kavramsallaştırır (Montgomery, 2009). Bu nedenle tıp, Kartezyen düşüncenin etkisiyle gelişen mekanik bilim anlayışının ötesinde, Kathryn Montgomery'nin ifadesiyle “bir sanat”, Edmund Pellegrino'ya göre ise “bilimlerin en insancılı, insani bilimlerin en bilimseli” olarak tanımlanmalıdır (Giordano, 2009; Montgomery, 2009).

Kartezyen Mirasın Tıp Eğitimine Yansımaları

Bir önceki bölümde tartışılan indirgemeci çizgi, tıp eğitiminde ölçülebilir ve standartlaştırılabilir bilgiye öncelik veren bir öğretimi teşvik etmiş; bu durum klinikte olduğu kadar eğitim ortamında da paternalist tutumları yeniden üretmiştir. Kriel, bir tıp öğrencisinin “yardımsever bir insan” olarak mezun olup olmamasının mevcut eğitim tasarımıyla zayıf ilişkili olduğunu; eğitimin toplumsal kaygılardan kopuklaştığını belirtir (Kriel, 1988).

Toplumsal bağlamdan kopuk, eğitimi teknik bilgiye indirgenen bir müfredat, hekim adaylarının iletişim, etik muhakeme ve belirsizlik yönetimi gibi insani yetkinliklerini geliştirmekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle pek çok ülkede tıp eğitimine beşerî bilimlerin sistemli entegrasyonu gündeme gelmiştir (O'Leary, 2021).

Bu kopukluğun azaltılmasına katkı sağlayabilecek uygulanabilir adımlar arasında, eğitim programlarına iki yaklaşımın amaçlı ve düzenli biçimde dâhil edilmesi öne çıkmaktadır: meslekler arası eğitim ve anlatı tıbbı. Meslekler arası eğitim, ekip davranışını ve bazı süreç ve hasta çıktılarının iyileşmesini destekler (acil serviste işbirliği, hasta memnuniyeti, klinik hata oranları gibi) (Reeves vd., 2013). Anlatı tıbbı ise, hekimlerin empati, yansıtıcı düşünme ve belirsizlikle başa çıkma becerilerini güçlendirerek klinik ilişkiyi derinleştirir (Charon, 2001). Bu nedenle, müfredatta biyopsikososyal içerik ile sosyal bilimlerin düzenli entegrasyonu; değerlendirmede ise yalnızca bilgi ya da işlem değil iletişim, işbirliği ve profesyonellik/etik boyutlarının kanıta dayalı biçimde ölçülmesi önerilir (ACGME, 2025; Whalley, 2015). Ayrıca yakın dönem bulgular, sanat ve sosyal bilimlerin tıp eğitimine entegrasyonunun öğrencilerin mesleki kimlik gelişimini ve değer temelli bakımı güçlendirdiğini göstermektedir (Eno vd., 2023; Roberts, 2021). Bu tür düzenlemeler, klinikte biyopsikososyal yaklaşımın yerleşmesine ve indirgemeci örüntülerin zayıflamasına destek sağlayabilir.

Dualizm: Biyomedikal Model ve Biyopsikososyal Model

Modern tıbbın kurumlaşmasında belirleyici olan biyomedikal model, sağlık ve hastalığı öncelikle biyolojik süreçler üzerinden tanımlar; bu çerçeve hücre kuramı, mikrobiyolojik etiyoloji, germ teorisi ve antibiyotikler gibi çok sayıda devrimsel gelişmeyi mümkün kılmıştır (Rocca & Anjum, 2020). Bu modelde hastalık, fiziksel düzeyde tanımlanabilir bir bozukluk olarak ele alınır; örneğin bir enfeksiyon patojen invazyonu ile, bir metabolik hastalık genetik mutasyon ile, bir konuşma bozukluğu ise nöronal hasar ile açıklanır.

Bununla birlikte, model psikososyal boyutu güçlü tabloları anlamakta ve yönetmekte sınırlı kalabilir. Yaşam olaylarının etkileri göz ardı edildiğinde tıbbileştirme eğilimi artar; örneğin istismar öyküsü bulunan iki gence, bağlamsal değerlendirme yapılmaksızın Asperger sendromu ya da Dikkat Eksikliği/Hiperaktivite Bozukluğu tanısı konması bu duruma örnek gösterilmiştir (Kirkengen & Thornquist, 2013).

Modelin bireyi parçalı ele alması, özellikle yaşam tarzıyla doğrudan ilişkili kronik hastalıklarda (obezite, diyabet vb.) ek sınırlılıklar doğurur. Yakınmalar, bedenın diğer

bölümlerinden ve kişinin psikososyal bağlamından kopuk değerlendirildiğinde, örneğin ağrıyan bir diz ya da malign bir tümör, bireyin yaşam bağlamıyla ilişkilendirilmeden tedavi edilmeye çalışılır (Rocca & Anjum, 2020). Benzer şekilde tıbben açıklanamayan fiziksel yakınmalar zaman zaman görmezden gelinebilmekte; tükenmişlik yaşayan bireyler yalnızca depresyon tanısıyla sınırlı ele alınabilmektedir (Engebretsen, 2018).

Zihin-beden ayrımına dayanan bu yaklaşım, modern tıbbın yaklaşık üç yüzyıllık tarihinin büyük bölümünde sağlık ve hastalıkların psikososyal boyutlarını ihmal etmesine neden olmuştur (Tosam, 2014). Bu ihmale karşı eleştiriler özellikle 1930'lardan itibaren giderek artmış; Dünya Sağlık Örgütü'nün 1948 yılında sağlığı yalnızca hastalığın yokluğu değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olarak tanımlaması bu dönüşümün işaretlerinden biri olmuştur (WHO, 1948). 1960'lar sonrası tartışmalar bu yönelimi daha da güçlendirmiştir (Farre & Rapley, 2017).

George Engel'in 1977 yılında yayınladığı klasik makalesinde, tıbbın krizi olarak tanımladığı durumun, hastalıkların yalnızca fiziksel parametrelerle sınırlı tanımlanmasından kaynaklandığını vurgulamıştır. Engel'e göre, bu tanım hekimlerin psikososyal sorunları kendi mesleki sorumluluklarının dışında görmelerine neden olmaktadır (Engel, 1977). Engel, biyomedikal modelin kazandırdığı başarıları reddetmeden; ancak dualistik ve indirgemeci yaklaşımın sınırlarını aşmak üzere biyopsikososyal modeli önermiştir. Engel'in bu önerisinin ardından yapılan araştırmalar, hastalıkların yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda psikolojik ve sosyal risk faktörlerinin etkileşimiyle ortaya çıktığını göstermiştir (Bolton & Gillett, 2019). Her ne kadar belirsizlik, uygulama zorlukları ve standartlaştırma gereksinimi nedeniyle eleştiriler sürse de, biyopsikososyal yaklaşım günümüzde giderek daha geniş kabul görmektedir (Rocca & Anjum, 2020).

Dualizm: Etik, Damgalama ve Halk Sağlığı

Zihin-beden ayrımının kurumsal mirası, güncel tıp pratiğinde özellikle etik kararlar, ruhsal hastalığa yönelik tutumlar ve halk sağlığı örgütlenmesi üzerinde iz bırakır. Klinik muhakemenin doğası gereği belirsizlik içerdiği dikkate alındığında, belirsizliğe tolerans, hastanın anlatısını hesaba katma ve saygı ilkesi, insani bakımın çekirdeğini oluşturur (Latoo vd., 2021). Descartes her ne kadar ahlaki bilgiye ulaşmayı da amaçlamış olsa da, kesinlik arayışı ve şüphecilikten uzaklaşması, etik konuların tıbbi düşüncenin merkezinden uzaklaşmasına yol açmıştır (de Melo-Martín, 2009). Bu bağlamda, Kartezyen felsefenin bireyi yalnızca bedenle özdeşleştiren anlayışı, çağdaş tıp etiği ile çelişmektedir. Örneğin Kartezyen bakış açısından ölüm sonrası beden, artık anlamsız bir kabuk olarak görülürken; günümüzün psikososyal yaklaşımı, bu bedenin ölen kişiye dair bir temsil taşıdığını ve bu nedenle saygıyı hak ettiğini savunur. Bu nedenle modern tıpta otopsi gibi işlemler için yasal ve etik onam alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Lane & Vercler, 2016).

Dualizmin bir diğer önemli sonucu, özellikle ruh sağlığı alanında gözlemlenen damgalama sorunudur. Zihin ile bedenın ayrıştırılması, zihinsel hastalıkları beden hastalıklarından farklı ve daha az “meşru” görmeye zemin hazırlamış; bu da psikiyatrik hastalara yönelik önyargıların kurumsallaşmasına katkı sunmuştur. Birçok ülkede psikiyatri hastanelerinin fiziksel hastanelerden ayrılması, hastane ortamlarının izole ve cezaevi benzeri yapılar taşıması, bütüncül tedavi yaklaşımlarının eksikliği gibi durumlar bu düşünsel ayrımın sağlık sistemine yansıyan örnekleri arasında yer alır (Latoo vd., 2021). Zihin-beden dualizmine inancın damgalamayı artırdığını gösteren araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Suudi Arabistan’da yapılan bir çalışmada, dualist düşünceye sahip bireylerin epilepsi hastalarına yönelik daha yüksek düzeyde sosyal damgalama sergilediği gösterilmiştir (Tayeb, 2019). Bu ayrımcılık, zihinsel ve fiziksel bozukluklar arasında bilimsel temeli olmayan bir ayrımın sürdürücüsü olmaktadır (Latoo vd., 2021).

Dualist anlayışın etkileri yalnızca bireysel düzeyde değil, halk sağlığı politikaları açısından da sorunlu sonuçlar doğurmuştur. Bireyin makine gibi görülmesi, hastalığın yalnızca bozulmuş bir parçanın onarımı olarak algılanmasına neden olmuş; bu da toplum temelli koruyucu sağlık hizmetlerinin geri plana itilmesine yol açmıştır (de Melo-Martín, 2009). Sosyal ve ekonomik belirleyiciler üzerinden yapılabilecek etkili, ucuz ve kabul edilebilir müdahaleler, birey odaklı çözümler lehine ihmal edilmiştir. Halk sağlığının başarısı büyük ölçüde sosyal eşitsizliklerin giderilmesine ve ekip temelli çalışmaya dayanmasına rağmen, biyomedikal modelde doktorun bilgi tekeline dayanan karar verici konumu, diğer sağlık profesyonellerini edilgen kılmakta; bu da ekip işbirliğini zayıflatmaktadır (Kriel, 1988).

Zihin-Beden Dualizminin Sağlık Davranışları Üzerindeki Etkisi

Zihin-beden dualizminin bilimsel düşünce ve tıbbi paradigma üzerindeki etkileri uzun süredir tartışma konusu olsa da, bireylerin bu felsefi yaklaşımı benimsemelerinin gündelik sağlık davranışlarına nasıl yansıdığı görece daha az çalışılmış bir alandır. Forstmann ve arkadaşları tarafından yürütölen bazı deneysel araştırmalarda, bireylerin dualistik bakış açısına sahip olmaları ile sağlıklı davranış eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu raporlanmıştır. Aynı çalışmalarda, dualistik inanç düzeyini azaltmaya yönelik müdahalelerin ardından bireylerin sağlıklı yaşam tercihlerine daha fazla yöneldiği gözlemlenmiştir (Forstmann vd., 2012).

Bu bulgular, zihni bedenden ayrı gören bireylerin fiziksel sağlıklarına daha az özen gösterme eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda, psikolojik iyi oluşun bedensel temellerini göz ardı etme eğilimi, zararlı sağlık davranışlarına daha açık olmayı da beraberinde getirebilir. Bu durum, sağlık davranışlarının yalnızca biyolojik ve çevresel değil; aynı zamanda

bireyin zihin-beden ilişkisine dair temel inançları tarafından da şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Burgmer & Forstmann, 2018).

Alternatif Yaklaşımlar: Dualizmin Savunuları ve Çoğulcu Çerçeveler

Bu tartışmayı tek bir “Kartezyen indirgemecilik” anlatısına indirgememek için, literatürdeki dengeleyici okumalara da kısaca yer vermek gerekir. Bazı yazarlar, Descartes’a atfedilen katı bir kopuş anlatısının yüzeysel/yanlış okumaya dayandığını; Descartes’ın pratik tıbbı ilişkin tutumunun, kuramsal bakışından daha bütüncül olduğunu savunur (Duncan, 2000; Switankowsky, 2000). Bu görüş, tıp yazınında Descartes yorumlarının çoğu kez felsefi bağlamından koparıldığını ve yöntemsel olarak yetersiz kaldığını da vurgular.

Brown’ın ayrıntılı tarihsel çözümlemesi, zihin ile beden arasında Descartes’ın mutlak bir kopuş ilan etmediğini; algı ve duygulanımın bedensel temellerini görünür kılmaya çalışan etkileşimci bir çerçeve kurduğunu öne sürer. Ona göre tıbbî paradigmadaki asıl kırılma, Descartes’ın çağında değil, 19. yüzyıl sonu–20. yüzyıl başında, anatomik lokalizasyon, hücresel patoloji ve mikrobiyolojik etiolojinin yükselişiyle gerçekleşmiş; bu dönüşüm “organizmik bütünlük” fikrini parçalayan farklı bir indirgemeciliği kurumsallaştırmıştır (Brown, 2004).

Bu dengeleyici okumalar, dualizme yönelik eleştirilerin geçerliliğini ortadan kaldırmaz; ancak sorunun tek kaynağını bir filozofa indirgemek yerine, tarihsel–kurumsal bir çoğulcu çerçeveye düşünmeyi teşvik eder.

Sonuç

Modern tıp, zihin–beden ayrımının sağladığı düşünsel zeminde olağanüstü bilimsel kazanımlar üretmiştir; ancak aynı süreç, insanın psikolojik ve toplumsal boyutlarını uzun süre kenarda bırakan indirgemeci kalıpları da kurumsallaştırmıştır. Bu makalenin bulguları, tıbbın teknik gücünü zedelemekten, karar ve bakım süreçlerinin merkezine biyopsikososyal boyutu yerleştiren çoğulcu ve indirgemeci olmayan bir yönelimin önemli olduğunu göstermektedir.

Bu yönelimi kalıcı kılmak için eğitim, klinik ve hizmet düzeyinde birlikte ilerleyen, uygulanabilir adımlar gerekir. Müfredatta biyopsikososyal içerik ile sosyal bilimlere dikkate alınmalı; klinik yıllarda meslekler arası eğitim ve anlatı tıbbı düzenli biçimde işlenmeli; değerlendirme yalnızca bilgi ve işlem becerilerini değil iletişim, ekip çalışması ve etik/profesyonellik boyutlarını da ölçmelidir. Klinik uygulamada psikososyal değerlendirme ve ortak karar verme standartlaştırılmalı; olgular disiplinler arası ekiplerle yönetilmelidir. Hizmet sunumunda birincil basamakta ruh sağlığı–bedensel sağlık entegrasyonu güçlendirilmeli; damgalamayı azaltan girişimler ve veri sistemlerinde sosyal belirleyicilerin izlenmesi

yaygınlaştırılmalıdır. Kurumlar, bu dönüşümü izlemek için biyopsikososyal bakıma özgü kalite göstergeleri belirlemeli ve sonuçları düzenli olarak değerlendirmelidir.

Bu çerçeve, etik gerilimleri azaltır, damgalamayı zayıflatır ve koruyucu sağlığı öne çıkarır; modern bilimin kazanımlarını da korur. Amacı, hastayı yalnızca biyolojik değil, biyolojik-psikolojik-sosyal bütünlüğü içinde ele alan, ölçülebilir ve sürdürülebilir bir standart oluşturmaktır.

Kaynaklar

- ACGME. (2025). Common program requirements. <https://www.acgme.org/programs-and-institutions/programs/common-program-requirements/>
- Bos, J. (2019). The rise and decline of character: humoral psychology in ancient and early modern medical theory, 22 (3). <https://doi.org/10.1177/0952695109104422>
- Bourdieu, M. (2023). Auguste comte. İçinde the stanford encyclopedia of philosophy (spring 2023 edition) (edward n. Zalta&uri nodelman (eds.)). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/comte/>
- Brown, T. M. (2004). Descartes, dualism and psychosomatic medicine. Porter, R. Bynum, W.F (ed.), the anatomy of madness, volume 1 (ss. 40-57). Tavistock publications.
- Burgmer, P., &Forstmann, M. (2018).Mind-body dualism and health revisited:how belief in dualism shapes health behavior. Social psychology, 49(4), 219-230. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000344>
- Charon,R. (2001). Narrative medicinea model for empathy, reflection, profession, and trust. JAMA, 286(15), 1897-1902. <https://doi.org/10.1001/jama.286.15.1897>
- De Melo-Martín, I. (2009). Vulnerability and ethics: considering our cartesian hangover. Lancet, 373(9671), 1244-1245. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(09\)60715-7](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(09)60715-7)
- Duncan, g. (2000). Mind-body dualism and the biopsychosocial model of pain: what did descartes really say? Journal of medicine and philosophy, 25(4), 485-513. [https://doi.org/10.1076/0360-5310\(200008\)25:4;1-a;ft485](https://doi.org/10.1076/0360-5310(200008)25:4;1-a;ft485)
- Engelbrechtsen, K. M. (2018). Suffering without a medical diagnosis. A critical view on the biomedical attitudes towards persons suffering from burnout and the implications for medical care. Journal of evaluation in clinical practice, 24(5), 1150-1157. <https://doi.org/10.1111/jep.12986>
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 129-136.
- Eno, C., Piemonte, N., Michalec, B., Adams, C. A., Budesheim, T., Felix, K., Hack, J., Jensen, G., Leavelle, T., & Smith, J. (2023). Forming physicians: evaluating the opportunities and benefits of structured integration of humanities and ethics into medical education. The journal of medical humanities, 44(4), 503-531. <https://doi.org/10.1007/s10912-023-09812-2>
- Eyler, J. M. (2002). Constructing vital statistics: thomas rowe edmonds and william farr, 1835–1845. Sozial- und präventivmedizin, 47(1), 6-13. <https://doi.org/10.1007/bf01318400>
- Farre, A., & Rapley, t. (2017). The new old (and old new) medical model: four decades navigating the biomedical and psychosocial understandings of health and illness. Healthcare (Switzerland), 5(4), 1-9. <https://doi.org/10.3390/healthcare5040088>
- Forstmann, M., Burgmer, P., & Mussweiler, T (2012). “the mind is willing, but the flesh is weak”: the effects of mind-body dualism on health behavior. Psychological science, 23(10), 1239-1245. <https://doi.org/10.1177/0956797612442392>
- Gendle, M. H. (2016). The problem of dualism in modern western medicine. Mens sana monographs, 14(1), 141-151. <https://doi.org/10.4103/0973-1229.193074>
- Giordano, J. (2009). Quo vadis? Philosophy, ethics, and humanities in medicine preserving the humanistic character of medicine in a biotechnological future. Philosophy, ethics, and humanities in medicine, 4(1), 12. <https://doi.org/10.1186/1747-5341-4-12>

- Kirkengen, A. L., & Thornquist, E. (2013). When diagnosis makes us blind. *Tidsskrift for den norske lægeforening : tidsskrift for praktisk medicin, ny række*, 133(14), 1466-1468.
- Kriel, P. J. R. (1988). Removing medicine's cartesian mask: the problem of humanizing medical education. *Journal of biblical ethics in medicine*, 3(3), 6-11.
- Lane, M., & Vercler, C. J. (2016). Is consent to autopsy necessary? Cartesian dualism in medicine and its limitations. *Ama journal of ethics*, 18(8), 771-778.
- Latoo, J., Mistry, M., Alabdulla, M., Wadoo, O., Jan, F., Munshi, T., Iqbal, Y., & Haddad, P. (2021). Mental health stigma: the role of dualism, uncertainty, causation and treatability. *General psychiatry*, 34(4), e100498. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2021-100498>
- Mehta, N. (2011). Mind-body dualism: a critique from a health perspective. *Mens sana monographs*, 9(1), 202-209. <https://doi.org/10.4103/0973-1229.77436>
- Mohammed, A. A. (2012). A critique of descartes' mind-body dualism. *Kritike: an online journal of philosophy*, 6(1), 95-112. <https://doi.org/10.25138/6.1.a.7>
- Montgomery, K. (2009). How doctors think. *Journal of medicine and the person*, 7(1), 49-50. <https://doi.org/10.1007/s12682-009-0009-y>
- O'callaghan, A. K. (2022). 'the medical gaze': Foucault, anthropology and contemporary psychiatry in Ireland. *Irish journal of medical science (1971 -)*, 191(4), 1795-1797. <https://doi.org/10.1007/s11845-021-02725>
- O'leary, d. (2021). Medicine's metaphysical morass: how confusion about dualism threatens public health. *Synthese*, 199(1-2), 1977-2005. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02869-9>
- Pajević, A., Pajević, I., Jakovljevic, M., Hasanovic, M., Kravic, N., & Zigic, N. (2021). Ibn Sīna (avicenna) as a psychiatrist: a view from today's perspective. *Psychiatria danubina*, 33, 1218-1226.
- Reeves, S., Perrier, L., Goldman, J., Freeth, D., & Zwarenstein, M. (2013). Interprofessional education: effects on professional practice and healthcare outcomes. *The cochrane database of systematic reviews*, 2013(3), cd002213. <https://doi.org/10.1002/14651858.cd002213.pub3>
- Roberts, L. W. (2021). The importance of integrating the arts and humanities into medical education. *Academic medicine*, 96(8), 1075. <https://doi.org/10.1097/acm.0000000000004170>
- Rocca, E., & Anjum, R. L. (2020). Complexity, reductionism and the biomedical model. *Rethinking causality, complexity and evidence for the unique patient: a causehealth resource for healthcare professionals and the clinical encounter*, 75-94. https://doi.org/10.1007/978-3-030-41239-5_5
- Rosen, G. (2015). *A history of public health (revised expanded edition)*. Johns Hopkins University press.
- Shelton, W. (2013). A new look at medicine and the mind-body problem: can dewey's pragmatism help medicine connect with its mission? *Perspectives in biology and medicine*, 56(3), 422-441. <https://doi.org/10.1353/pbm.2013.0030>
- Singer, P. N. (2016). Galen. *The stanford encyclopedia of philosophy*. Edward n. Zalta & uri nodelman (eds.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/galen>
- Switankowsky, I. (2000). Dualism and its importance for medicine. *Theoretical medicine and bioethics*, 21(6), 567-580. <https://doi.org/10.1023/a:1026570907667>
- Tayeb, H. O. (2019). Epilepsy stigma in saudi arabia: the roles of mind-body dualism, supernatural beliefs, and religiosity. *Epilepsy and behavior*, 95, 175-180. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2019.04.022>
- Tosam, M. J. (2014). The role of philosophy in modern medicine. *Open journal of philosophy*, 04(01), 75-84. <https://doi.org/10.4236/ojpp.2014.41011>
- Whalley, L. (2015). *Canmeds 2015—physician competency framework*. Royal college of physicians and surgeons of Canada
- WHO. (1948). *Constitution of the World Health Organization*. Geneva: World Health Organization; 1948.

Saha Notu / İzlenim

Bir Eğitim Deneyimi: Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersi

Exploring an Educational Experience: Public Health and Social Sciences Course

Gökçe Hazar Otçu¹ ID, Hacer Nalbant² ID, Selma Karabey³ ID

1. Uzm. Dr., Antakya İlçe Sağlık Müdürlüğü, Hatay, Türkiye
2. Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
3. Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Halk Sağlığı tıpta uzmanlık eğitimi müfredatında yer alan konular arasında sosyal bilimler de bulunmakta olup, bu alanda tıpta uzmanlık öğrencilerine temel bir eğitim verilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda 3-7 2005 Şubat tarihleri ilgili disiplinlerden eğitimcilerin katılımıyla yüz yüze bir eğitim kursu düzenlenmiştir. Derse dört farklı üniversiteden dokuz öğretim üyesi katılmıştır. Eğitimciler halk sağlığı, sosyoloji, antropoloji, psikiyatri ve psikoloji bölümlerinde görev yapmakta olan akademisyenlerden oluşmuştur. Eğitimin ilk günü eğitim sorumlusu tarafından katılımcılara (9 kişi) birer not defteri dağıtılarak, eğitim boyunca deneyimledikleri öğrenme sürecine ilişkin notlar almaları istenmiştir. Böylece katılımcı merkezli öğrenme günlüklerinin oluşması amaçlanmıştır. Ayrıca bir uzmanlık öğrencisi her dersin bitiminde dersi veren öğretim üyesi ile 8-10 dk süren görüşmeler yapmış, dersi anlatırken yaşadıkları duygu ve düşünceleri anlatmaları istenmiş, bilgilendirilmiş onamları alınarak görüşmeler video ile kaydedilmiştir. Öğrenme günlükleri ile katılımcı refleksiyonlarının alınmasının yanı sıra, eğitimin tamamlanmasından yaklaşık altı hafta sonra (19 Mart 2025) niteliksel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli, sosyoloji kökenli bir öğretim üyesinin (HN) kolaylaştırıcılığında eğitime katılan tıpta uzmanlık öğrencilerinden 8 kişi ile almış oldukları 5 günlük eğitim hakkında bir odak grup tartışması yapılmıştır. Katılımcıların ifadelerinde öne çıkan temalar halk sağlığı ve sosyal bilimler ilişkisi ve halk sağlığı ve sosyal bilimler dersinin devamı için öneriler olmuştur. Eğitime katılan halk sağlığı uzmanlık öğrencileri ve öğretim üyeleri eğitimin yeni işbirlikleri açısından da faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: halk sağlığı, sosyal bilimler, uzmanlık eğitimi, disiplinler arası eğitim

Abstract

Social sciences are included among the topics covered in the public health residency training curriculum, and it is envisaged that medical residents will receive basic education in this field. Within this scope, a face-to-face training course was organized by the Department of Public Health at Istanbul Faculty of Medicine between February 3–7, 2025 with the participation of educators from relevant disciplines. Nine faculty members from four different universities contributed to the course. The instructors were academics working in the fields of public health, sociology, anthropology, psychiatry, and psychology. On the first day of the course, the training coordinator distributed notebooks to the nine participating residents and asked them to record their reflections on their learning experiences throughout the course, aiming to create participant-centered learning journals. In addition, after each session, a resident conducted 8–10-minute interviews with the instructor of that session, asking them to share their feelings and thoughts about the teaching experience. Informed consent was obtained, and the interviews were video recorded. In addition to collecting learning journals and participants' reflections, approximately six weeks after the completion of the training (on March 19, 2025), a focus group discussion was held with eight residents who had attended the five-day course. The discussion was facilitated by a faculty member with a background in sociology and experience in qualitative research methods. The themes that emerged from participants' narratives were the relationship between public health and social sciences, and suggestions for the continuation of the public health and social sciences course. Both residents and faculty members emphasized that the training would be beneficial in fostering new collaborations.

Keywords: public health, social sciences, residency training, interdisciplinary education

Geliş Tarihi / Received: 12.10.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 10.11.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Gökçe Hazar Otçu Eposta: gh.otcu@istanbul.edu.tr

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Otçu, G.H., Nalbant, H., Karabey, S. (2025). Bir Eğitim Deneyimi: Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersi. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 13-20.

Giriş

Halk Sağlığı tıpta uzmanlık eğitimi müfredatında yer alan konular arasında sosyal bilimler de bulunmakta olup, bu alanda tıpta uzmanlık öğrencilerine temel bir eğitim verilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda 3-7 Şubat tarihleri ilgili disiplinlerden eğitimcilerin katılımıyla yüz yüze bir eğitim kursu düzenlenmiştir. Bu eğitimle tıpta uzmanlık öğrencilerinin halk sağlığı uzmanı olarak sahada çalışırken gereksinim duyacakları sosyal bilim yaklaşımına ilişkin temel bir bakış açısı kazanmaları hedeflenmiştir. Eğitimin çerçevesi, hepsi tıp kökenli olan uzmanlık öğrencilerini sosyal bilimlerden özellikle sosyoloji, antropoloji ve psikoloji disiplinlerinin temel ilgi alanlarıyla tanıştırmak olarak belirlendi. Ön hazırlık aşamasında eğitimcilerle iletişime geçilerek, kendilerinden şu sorulara cevap aramayı kolaylaştıracak şekilde bir içerik hazırlamaları talep edildi:

- Sağlığın sosyal belirleyicilerini (eğitim, meslek, gelir, barınma, etnik köken, toplumsal cinsiyet, sosyal ağlar vb) ve sağlık üzerindeki etkilerini anlamak için sosyal bilimlerden nasıl yararlanabiliriz?
- Sağlığı etkileyen davranışlar (beslenme, fiziksel hareketlilik, tütün/alkol/ madde kullanımı vb) nasıl oluşuyor? İnsanların içinde yaşadıkları toplumun ve kültürün bu davranışların oluşmasındaki rolü nedir? Bu davranışlarda olumlu yönde bir değişim sağlamak için sosyal bilimlerden nasıl yararlanabiliriz?
- Ruh sağlığının sosyal belirleyicilerini anlama konusunda sosyal bilimlerden nasıl yararlanabiliriz? Ruh sağlığı sorunları ve ruh sağlığı hizmetleri alma konusundaki damgalamayı (stigmatı) anlama ve mücadele etme konusunda sosyal bilimlerden nasıl yararlanabiliriz?
- Halk sağlığı alanında olumlu katkılar yapacak sosyal politika örnekleri neler olabilir? Bu politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında işbirlikleri nasıl kurulabilir?

Derse dört farklı üniversiteden dokuz öğretim üyesi katıldı. Eğitimciler halk sağlığı, sosyoloji, antropoloji, psikiyatri ve psikoloji bölümlerinde görev yapmakta olan akademisyenlerden oluştu. Eğitim programı ve eğitimciler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Ders Programı

Tarih	Konu	Eğitimci
3 Şubat 2025 Pazartesi 10.00-12.30 13.30-15.00 15.15-16.30	Sağlığın sosyal belirleyicileri Halk sağlığının sosyal bilimlere ne- den ihtiyacı var? Sosyolojik açıdan dezavantajlı gruplar Antropoloji penceresinden sağlığa bakış	Prof. Dr. Selma Karabey İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Prof. Dr. Ayşen Şatıroğlu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa- kültesi Sosyoloji Bölümü Prof. Dr. Yüksel Kırımlı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa- kültesi Antropoloji Bölümü
4 Şubat 2025 Salı 10.00-12.30 13.30-14.30 15.00-16.00	Sosyal Politika/Başarılı örnekler Antropoloji ve Halk Sağlığının ke- şişim alanı olarak Tıbbi Antropoloji İnfertiliteyi sosyal ve kültürel bağ- lamda anlamak: Bir etnografik alan araştırması	Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakülte- si Sosyoloji Bölümü Doç. Dr. Oya Topdemir Koçyiğit İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa- kültesi Antropoloji Bölümü
5 Şubat 2025 Çarşamba 10.00-12.30 13.30-14.30 15.00-16.00	Ruh sağlığının sosyal belirleyicileri Ruh sağlığının çevresel belirleyici- leri Araştırma yoluyla etki yaratmak, Bilgi üretimi ve sivil toplum	Prof. Dr. Okan Taycan Yeditepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Doç. Dr. Güldem Baykal Büyüksa- raç İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü
6 Şubat 2025 Perşembe 10.00-12.00 13.30-15.30	Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi	Prof. Dr. Temmuz Göncü Savran Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fa- kültesi Sosyoloji Bölümü
7 Şubat 2025 Cuma 10.00-12.00 13.30-15.00 15.00-16.00	Sağlık Psikolojisi Eğitimin değerlendirilmesi	PhD(c) Eren Korkmaz İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa- kültesi Psikoloji Bölümü Prof. Dr. Selma Karabey

Resim 1. Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersi Eğitici ve Katılımcılarına Ait Görseller

Eğitimin Değerlendirilmesi

Eğitimin ilk günü eğitim sorumlusu tarafından katılımcılara (9 kişi) birer not defteri dağıtılarak, eğitim boyunca deneyimledikleri öğrenme sürecine ilişkin notlar almaları istenmiştir. Böylece katılımcı merkezli öğrenme günlüklerinin oluşması amaçlanmıştır.

Ayrıca bir uzmanlık öğrencisi her dersin bitiminde dersi veren öğretim üyesi ile 8-10 dk süren görüşmeler yapmış, dersi anlatırken yaşadıkları duygu ve düşünceleri anlatmaları istenmiş, bilgilendirilmiş onamları alınarak görüşmeler video ile kaydedilmiştir. Ardından bu video çekimlerinden yine aynı kişi tarafından içeriğindeki en çarpıcı bölümler alınarak yaklaşık 5 dakikalık, öğretim üyesi refleksiyonlarını konu alan bir video film hazırlanmıştır (<https://www.youtube.com/watch?v=wVeOzjswBwk>)

Öğrenme günlükleri ile katılımcı refleksiyonlarının alınmasının yanı sıra, eğitimin tamamlanmasından yaklaşık altı hafta sonra (19 Mart 2025) niteliksel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli, sosyoloji kökenli bir öğretim üyesinin (HN) kolaylaştırıcılığında eğitime katılan tıpta uzmanlık öğrencilerinden 8 kişi ile almış oldukları 5 günlük eğitim hakkında bir odak grup tartışması yapılmıştır. Odak grup çalışmasında katılımcıların konuşmalarının ses kayıtları üzerinden betimsel analiz yapılmıştır. Katılımcıların ifadelerinde öne çıkan temalar halk sağlığı ve sosyal bilimler ilişkisi ve halk sağlığı ve sosyal bilimler dersinin devamı için öneriler olmuştur.

Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler İlişkisi

Dersin çıkış noktası halk sağlığının yalnızca tıbbi değil aynı zamanda sosyal bir yanı olmasıdır. Tıbbın sosyal yanına yönelen halk sağlığı uzmanlığı ya da eskiden daha çok kullanılan ifadeyle toplum hekimliği, sosyal bilimler ile birçok ortak ilgi alanlarına sahiptir. Ancak dersi alan öğrencilerin tıp fakültesi mezunu olmaları ve belki de bazılarının hayatlarında ilk defa bir sosyal bilim dersine katılmış olmaları bu kişiler açısından üzerinde konuşulmaya değer bir deneyim olmuştur. Odak grup tartışmasında da bu tema, hekimlerin sosyal bilimler ile ilgili deneyimleri üzerinde durulan konulardan biri olmuştur.

“...Bence biraz tıba göre sosyal bir branşız zaten. O yüzden daha sosyal bilimlerle de yakın olmak bizim için önemli. Bakış açımızı genişletecek, politika uygulayacak ya da yapacağımız zaman daha düzgün değerlendirebilmemizi sağlayabilecek bir konu bence...” (K1,30).

“...Benim için farklı olduğunu dinlemek, çünkü bizim muhtemelen 50 doktor bir araya gelsek, 50 sağlıkçı bir araya gelsek diyeyim ya da benzer şekilde yorumlayacağımız her şeyin sosyologlar tarafından nasıl bambaşka hiç aklıma gelmeyecek şekilde yorumlandığını görmek ilginçti, şaşırtıcı oldu açıkçası. O gün hatta interaktif yaptığı için de dersleri tartışma şansımız da oldu, güzeldi...” (K2,31)

İfadelerde sosyal bilimcilere ulaşmanın, alanda çalışan kişilerin niteliğine ve temel bir sosyal bilim perspektifine sahip olmanın olası işbirliği ve katkı açısından önemine de vurgu yapılmıştır.

“...Bu iş biraz daha network işi gibi yani sosyal bilimlerle alakalı bir ortak bir program veya bir proje yapılacağı zaman kişinin çevresinde tanıdığı ve temasa geçip bu konuda yol yürüyebileceği, belki istişare edebileceği kişiler olursa tabii ki verim alınabilir ama çevresinde bu temasa geçebileceği veya o kişiyle temasa geçebilecek kişileri sunacak kişiler olmazsa çok da bir olumlu bir durum olmuyor. Yani mevzu o kişiye ulaşabilmek yani... (K3,30)

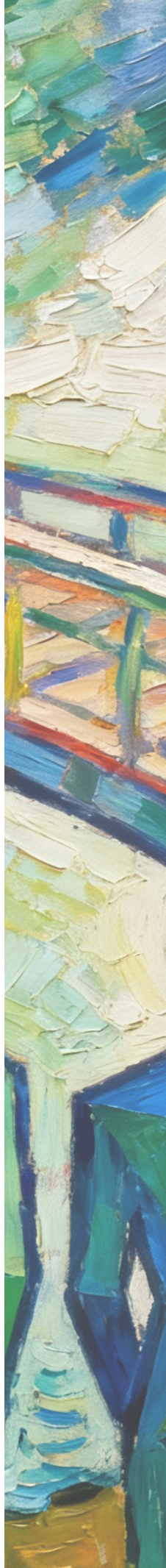
“...Bence çok uzak olduğumuz konular değil. Hani kıyısından köşesinden de olsa bir haberimizin olduğu, bildiğimizin olduğu konular ama farklı bir perspektif, farklı bir pencere sunduğunu düşünüyorum. Hani bu olaylara bakış açısından. Yoksa çok uzak değiliz. Sadece farklı pencereden bakabilmemizi sağladığını düşünüyorum. Genel olarak bahsedecek olursak daha doğrusu...”(K4,30)

Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Dersinin Devamı için Öneriler

Odak grup tartışmasının ikinci kısmında ise katılımcılara dersin nasıl geliştirilebileceği sorulmuştur. Burada katılımcılar sosyal bilimlerin farklı alanlarının da ders kapsamına alınabileceğini belirtmişlerdir. Bu açıdan vurgulanan dersler ekonomi, iletişim ve kamu yönetimidir. Bu geri bildirimin alınması katılımcıların dersi faydalı buldukları ve daha fazlasını talep ettikleri şeklinde de yorumlanabilir. Bir katılımcı kamu yönetimiyle ve farklı disiplinlerle ortak çalışmak gerektiğini; devletin işleyişi, bürokrasi, hukuk ve politikalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmanın önemli olduğunu dile getirdi.

“...Ekonomi olabilir bence. Ekonomiyle de ilgili birisi gelebilir. Bir de politika oluşturmak için. Politika oluşturalım diyoruz ama nasıl? Ne gerekiyor? Kimlerle? Paydaşlar ne? Onları hiç bilmiyoruz. Hep tepede kalıp. Bir şey yazıyoruz ama sonra ne yapacağız?...” (K1,30)

“...Aslında iletişim yani sosyal bilimlerin tam olarak alanına giriyor mu bilmiyorum ama aslında iletişimle alakalı da bir şeyler öğrenmek bizim için çok faydalı olur çünkü örnek veriyorum aşı reddiyle alakalı çalışırken yaptığımız şey sadece hekimlik değil. Birçok noktada insanları bilgilendirmek, konuşmak, iletişim kurmak gerekiyor ve hem sosyal bilimleri yani kişileri analiz etsek de sadece tıbbi olarak değil sosyal bilimlerle de bir fikir sahibi olsak da bazen onu aktarmakta da sorun yaşıyoruz...”(K5,30)

“...Kamu yönetimiyle alakalı belki olabilir. Çünkü bizim aslında diğer bilimlerle çokça çalışmamız gerekiyor. Kaymakamlarla çalışmak gerekiyor, ortak noktada buluşmak gerekiyor. Devletin kamu tarafından yönetilişi ve bürokrasinin işleyişiyle alakalı biz belli şeyleri öğreniyoruz hukukla alakalı da politikalarla alakalı ama daha bürokratik kısmı ve daha kanunlar ya da farklı bir devlet yönetimiyle alakalı...”(K5,30)

Alıntılardan da anlaşıldığı üzere halk sağlığı uzmanlarının sahada çalışırken karşılaşılabilecekleri olası zorlukları dikkate alarak kamu yönetimi, iletişim ve ekonomi gibi alanların da halk sağlığı ve sosyal bilimler dersinin kapsamına alınması katılımcılar tarafından önerilmiştir.

Sonuç

Halk sağlığının temel misyonunun bir toplumun üyesi olan herkesin sağlıklı olabilmek için temel gereksinimlere erişimindeki eşitsizlikleri azaltmak olduğu düşünülürse sağlığın sosyal belirleyicilerini anlamak, bu doğrultuda gerekli politika ve uygulamaları geliştirerek hayata geçirmek için sosyal bilim desteğine olan ihtiyacımız kolayca anlaşılabilir (Gönç Şavran, 2022). Halk sağlığı disiplininin kapsama alanı bu eğitimde işlenen sosyoloji, antropoloji, sosyal hizmetler ve psikoloji dışında; ekonomi, iletişim, sağlık hukuku, kamu yönetimi gibi farklı alanlarla da kesişmektedir (Karabey, 2024). Oysa biyomedikal yaklaşım tıp disiplini olduğu gibi, ne yazık ki halk sağlığı disiplininin 20.yüzyıldaki şekillenmesini de etkilemiş, halk sağlıkçılar da daha ziyade sağlığın bedensel boyutuna odaklanarak, bedensel hastalıkları ve bunların neden oldukları ölümleri önlemek için çaba harcamışlardır. (Can, 2024; Ören Çelik,& Karabey, 2024; Karabey, 2024). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) önderliğinde hazırlanan Temel Sağlık Hizmetleri Bildirgesi (Alma-Ata,1978), ardından Sağlığın Geliştirilmesi için Ottawa Şartı (1986) ile sağlığın sosyal boyutunun da önemine giderek daha çok vurgu yapılmıştır (DSÖ, 1986; DSÖ, 1978). Yine DSÖ çatısı altında 2006 yılında Sağlığın Sosyal Belirleyicileri Komisyonu kurularak, sağlık eşitsizliklerini azaltmak için insanların gündelik hayattaki yaşama, çalışma, eğitim, barınma vb koşulları iyileştirmenin önemi üye ülkelere anlatılmaya çalışılmaktadır (DSÖ, 2008).

Sosyal bilimlerin toplum sağlığına katkıları damgalanma, ayrımcılık ve önyargının önlenmesi, sosyoekonomik koşulların, sosyal destek mekanizmalarının ve sosyal ağların, sağlık eşitsizliklerinin etkilerinin gösterilmesi konularında daha çok öne çıkabilir (Shelton, Hatzenbuehler, Bayer ve Metsch, 2018). Ancak sosyal bilimlerin halk sağlığı eğitimine ve uygulamalarına dahil edilmesi konusunda akademi içinde ve dışında bazı önyargılar ve engeller bulunduğu, oysa bu derslerin sayısının artması ve işbirliklerinin yapılmasının halk sağlığı ile sosyal bilim pratiklerinin bağına güçlendirebileceği ifade edilmektedir (Javakhishvili, 2022).

Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler dersinin, kısa süre sonra sahada halk sağlığı uzmanı olarak çalışacak olan hekimlerin sosyal bilimlerden nasıl yararlanabilecekleri konusunda temel bir bakış

açısı kazanmalarına destek olduğu söylenebilir. Öte yandan eğitimci olarak görev alan akademisyenlerin çoğu da ilk kez halk sağlıkçılarıyla temas etmiş, halk sağlığının kapsama alanının genişliği karşısında etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Eğitim sürecinde eğitimcilerle katılımcılar arasında geleceğe yönelik disiplinler arası işbirliği olasılıkları üzerinde de tartışmalar yapılmıştır. Özetle bu eğitim hem asistanlarımız, hem de eğitimcilerimiz açısından çeşitli kazanımlarla sonuçlanmıştır.

Kaynaklar

- Can, İ. (2024). Bir sosyal bilim olarak tıp ya da sağlığın sosyal belirleyicileri. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 18–29.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] & UNICEF. (1978). Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Uluslararası Konferansı Raporu: Alma-Ata, SSCB, 6–12 Eylül 1978. Dünya Sağlık Örgütü.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ]. (1986). Sağlığın Geliştirilmesi İçin Ottawa Bildirgesi. Birinci Uluslararası Sağlık Geliştirme Konferansı, Ottawa, Kanada.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ]. (2008). Bir Nesilde Farkı Kapatmak: Sağlığın Sosyal Belirleyicileri Üzerine Eylem Yoluyla Sağlık Eşitliği – Sosyal Belirleyiciler Komisyonu Nihai Raporu. Dünya Sağlık Örgütü.
- Gönç Şavran, T. (2022). Sosyal bilimler ve halk sağlığı. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni*, 1, 7–12.
- Javakhishvili, I. (2022). Social Sciences and Public Health Perspectives for Education and Practice. *Doctoral Education And Practice in Public Health And Social Sciences: International*, 109.
- Karabey, S. & Ören Çelik, M. M. (2024). Sağlığın geliştirilmesi. Önal A. E., Karabey & S. Canbaz (Ed.), *Halk sağlığı: Bugün ve her zaman* (s. 233–254). <https://doi.org/10.26650/B/LSB30LSB60.2024.032.012>
- Karabey, S. (2024). Düünden bugüne halk sağlığı disiplini. Önal A. E., Karabey & S. Canbaz (Ed.), *Halk sağlığı: Bugün ve her zaman* (s. 1–15). <https://doi.org/10.26650/B/LSB30LSB60.2024.032.001>
- Ören Çelik, M. M. & Karabey, S. (2024). Toplum ruh sağlığı. Önal A. E., Karabey & S. Canbaz (Ed.), *Halk sağlığı: Bugün ve her zaman* (s. 255–270). <https://doi.org/10.26650/B/LSB30LSB60.2024.032.013>
- Shelton, R. C., Hatzenbuehler, M. L., Bayer, R., & Metsch, L. R. (2018). Future perfect? The future of the social sciences in public health. *Frontiers in Public Health*, 5, 357.

Özgün Makale

COVID-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yeme Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi: Bir İstanbul Örneği

Examining The Eating Attitudes and Behaviors of Healthcare Workers During The COVID-19 Pandemic: A Case Study in Istanbul

Fulya Türkmençalıkoğlu¹, Meryem Merve Ören Çelik²

1. Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
2. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Amaç: Bu çalışma, COVID-19 pandemisi sürecinde bir pandemi hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının yeme tutumlarını ve bu tutumlarla ilişkili pandemi dönemi yaşam tarzı değişkenlerini incelemeyi amaçlamaktadır. **Gereç ve Yöntem:** Bu kesitsel araştırma Kasım 2021 – Nisan 2022 tarihlerinde Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi'nde görev yapan 258 personel ile yapılmıştır. Katılımcılardan COVID-19 dönemindeki beslenme alışkanlıkları ile ilgili soruları cevaplamaları istenmiş ve katılımcılara Yeme Tutum Testi (YTT-26) ölçeği uygulanmıştır. **Bulgular:** Katılımcıların 141'i kadındı ve yaş ortalaması $29,8 \pm 8$ yıldır. Pandemi döneminde katılımcıların %35,3'ü sağlıklı beslenme davranışlarında artış olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %15,1'inde riskli yeme tutumları belirlenmiştir. YTT-26 maddeleri düzeyinde en sık "daima" yanıtı verilen ifadeler arasında kilo alma korkusu, yiyecek kontrolü, kalori hesabı ve zayıf olma arzusuyla ilgili maddeler yer almıştır. Buna karşın, kusma davranışı, aşırı suçluluk ve yiyeceklerle ilgili yoğun zihinsel uğraş gibi ileri düzey yeme bozukluğu belirtileri daha düşük oranda görülmüştür. Çalışmada, pandemi döneminde yaşanan kilo değişimi, yiyecek satın alma miktarındaki artış ve alışveriş süresindeki değişiklikler ile yeme tutumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Ayrıca, çalışma temposundaki artışın da yeme tutumu bozukluğu ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. **Sonuç:** Pandemi dönemi, sağlık çalışanlarının beslenme alışkanlıklarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyerek yeme tutumlarında değişimlere yol açmıştır. Bu değişikliklerin kalıcı olup olmadığını anlamak için uzun vadeli çalışmalara ihtiyaç vardır. Çalışmanın bulguları, pandemi gibi kriz dönemlerinde sağlık çalışanlarının fiziksel olduğu kadar psikolojik ve davranışsal yönden de desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, benzer durumlara hazırlıklı olmak adına bütüncül destek programlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, sağlık çalışanları, beslenme, yeme tutum ve davranışları

Abstract

Objective: This study aims to examine the eating attitudes of healthcare workers working in a pandemic hospital during the COVID-19 pandemic and the lifestyle variables associated with these attitudes during the pandemic period. **Materials and Methods:** This cross-sectional study was conducted between November 2021 and April 2022 with 258 staff members working at Prof. Dr. Murat Dilmener Emergency Hospital. Participants were asked to answer questions about their eating habits during the COVID-19 period, and the Eating Attitudes Test (EAT-26) scale was administered to them. **Findings:** 141 participants were female, with an average age of 29.8 ± 8 years. During the pandemic, 35.3% of participants reported an increase in healthy eating behaviors. Risky eating attitudes were identified in 15.1% of participants. Among the YTT-26 items, the most frequently "always" responses were related to fear of weight gain, food control, calorie counting, and desire to be thin. In contrast, advanced eating disorder symptoms such as purging behavior, excessive guilt, and intense mental preoccupation with food were observed at lower rates. The study identified statistically significant relationships between weight changes during the pandemic, increases in food purchasing quantities, changes in shopping duration, and eating attitudes. Additionally, it was found that an increase in work pace was significantly associated with eating disorder symptoms. **Conclusion:** The pandemic period has led to changes in the eating habits of healthcare workers, either positively or negatively. Long-term studies are needed to determine whether these changes are permanent. The findings of the study highlight the need to support healthcare workers not only physically but also psychologically and behaviorally during crisis periods such as the pandemic. Therefore, it is important to develop comprehensive support programs to be prepared for similar situations.

Keywords: COVID-19, pandemic, healthcare workers, nutrition, eating attitudes and behaviors

Geliş Tarihi / Received: 12.08.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 11.10.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Meryem Merve Ören Çelik Eposta: meryem.oren@istanbul.edu.tr

Sorumlu Editör / Handling Editor: Temmuz Göncü Şavran

Atıf için / Suggested Citation: Türkmençalıkoğlu, F. & Ören Çelik, M. M. (2025). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yeme Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi: Bir İstanbul Örneği. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 21-36.

Giriş

COVID-19, 2019 yılında Çin’de ortaya çıkmasının ardından kısa sürede küresel bir salgına dönüşmüştür. Salgının yayılmasıyla birlikte dünya genelinde çeşitli önlemler alınmış, Türkiye’de de 2020 yılı Mart ayından itibaren Bilim Kurulu önerileri doğrultusunda Sağlık Bakanlığı’nın yayımladığı genelgelerle çok sayıda kısıtlama uygulanmaya başlanmıştır (Keskin, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022). Maske kullanımı, fiziksel mesafe ve hijyenin temel korunma önlemleri olarak vurgulanmasının yanı sıra sokağa çıkma yasakları, uzaktan eğitim uygulamaları, şehirler arası seyahat kısıtlamaları ve esnek çalışma gibi tedbirlerle bireylerin günlük yaşam rutinleri önemli ölçüde değişmiştir.

Bu yeni yaşam düzeni, bireylerde artan stres, kaygı ve korku duygularıyla birlikte fiziksel hareketsizlik ve sosyal izolasyona yol açmış, dolayısıyla ruhsal ve fiziksel sağlığı etkileyen birçok davranışta değişikliğe neden olmuştur. Bu dönemde bazı bireylerin bağışıklık sistemini güçlendirme amacıyla daha sağlıklı beslenmeye yöneldiği görülürken, bir kısmının ise sağlıksız beslenme alışkanlıkları geliştirdiği gözlemlenmiştir. Özellikle evde geçirilen zamanın artmasıyla birlikte doymuş yağ, basit şeker, paketlenmiş gıdalar ve toplam enerji alımının yükseldiği; buna bağlı olarak kilo artışının yaygınlaştığı belirtilmektedir (Çulfa ve ark., 2021).

Beslenme, bağışıklık sistemi ve enfeksiyonlar arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Gıdalarda yer alan protein, omega-3 yağ asitleri, vitaminler, mineraller ve probiyotikler gibi öğelerin bağışıklık yanıtını desteklediği ve enfeksiyonlara karşı vücut direncini artırabileceği bilinmektedir (Yaşar ve Aytakin, 2021). Nitekim, yeterli ve dengeli beslenmenin COVID-19’un seyrini doğrudan etkileyebildiği ve hastaların dayanıklılığını olumlu yönde şekillendirdiği gösterilmiştir (Alexander ve ark., 2020). Bu bağlamda, pandemi sürecinde beslenme davranışlarının özellikle enfeksiyon riskiyle birebir karşı karşıya olan sağlık çalışanları için daha da kritik hâle geldiği söylenebilir. Zira uzun ve yoğun çalışma saatleri, fiziksel tükenmişlik, artan iş yükü ve COVID-19’a yakalanma ya da hastalığı yakınlarına bulaştırma korkusu gibi stresörler, sağlık çalışanlarında ciddi düzeyde

psikolojik yük oluşturmıştır (Çulfa ve ark., 2021; Wilson ve ark., 2020). Bu psikososyal baskının, sağlık çalışanlarının beslenme alışkanlıklarını ve yeme davranışlarını nasıl etkilediğini ortaya koyan çalışmalar ise henüz sınırlıdır. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının pandemiye sahada deneyimlemesiyle oluşan yeme tutumu değişikliklerinin daha ayrıntılı biçimde incelenmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde bir pandemi hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının yeme tutumlarını değerlendirmek ve bu tutumlarla ilişkili pandemi dönemine özgü yaşam tarzı değişkenlerini analiz etmektir.

Materyal & Metod

Araştırmanın Tipi ve Örneklem Büyüklüğü

Bu kesitsel çalışma, COVID-19 pandemisi süresince COVID-19 hastalarının tedavisine yönelik hizmet veren Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi'nde görev yapan sağlık personeli ile gerçekleştirilmiştir. Ocak–Şubat 2022 tarihleri arasında yürütülen araştırmada, belirtilen dönemde hastanede aktif olarak görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan toplam 258 sağlık çalışanından veri toplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma döneminde hastanede çalışan ve araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılara sosyodemografik bilgileriyle ilgili soruları, pandemi döneminde beslenme alışkanlıklarındaki değişim ile ilgili soruları ve Yeme Tutum Testi (YTT-26) sorularını içeren anket formu yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır.

Yeme Tutum Testi-26 (YTT-26), ilk olarak Garner ve Garfinkel tarafından 1979 yılında geliştirilen Yeme Tutum Testi-40 (YTT-40)'ın kısaltılmış versiyonudur. Garner, Olmstead, Bohr ve Garfinkel, ölçeğin psikometrik özellikleri, uygulanma pratikliği ve ekonomiklik açısından daha avantajlı olacağı gerekçesiyle 1982 yılında ölçeği revize ederek 26 maddelik yeni formunu oluşturmuş ve bu form YTT-26 olarak adlandırılmıştır (Garner ve Garfinkel,1979;Garner ve ark.,1982). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması, Ergüney-Okumuş ve Sertel-Berk tarafından 2020 yılında yapılmıştır.

YTT-26'dan alınabilecek puanlar 0 ile 78 arasında değişmektedir. Kesme noktası 20 puan olarak belirlenmiş olup, 20 ve üzeri puan alan bireylerin yeme tutumunda bozulma olduğu; 20 puanın altında olanların ise yeme tutumlarının normal sınırlar içinde olduğu kabul edilmektedir (Ergüney Okumuş ve Sertel Berk, 2020).

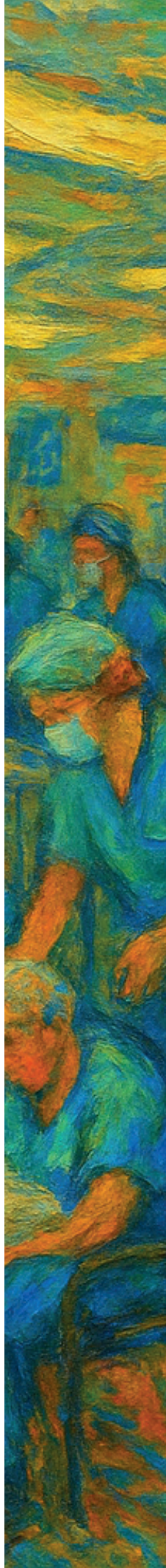
Anket formu uygulanmadan önce Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan gerekli izin yazısı ve İstanbul Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 22.11.2021 tarih ve E-29624016-050.99-615489 sayılı onayı alınmıştır. Ayrıca anketlerin uygulandığı hastane yönetiminden izin alınarak katılımcılardan aydınlatılmış onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Tanımlayıcı istatistiklerde, uygun olan yerlerde ortalama $\pm$ standart sapma (en düşük-en yüksek), sayı ve yüzde değerleri kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel karşılaştırılmasında, sürekli verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Simirnov analizi ile değerlendirilmiştir. Bağımsız gruplardaki sürekli verilerin karşılaştırılmasında, iki grup varlığında Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Kategorik verilerin karşılaştırılmasında ki-kare testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Ki-kare testi kullanılmış, anlamlı bulunan karşılaştırmalarda sütun oranları arasındaki farkları belirlemek amacıyla post-hoc analiz yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık için, %95 güven aralığında p değerinin 0,05'in altında olması anlamlı kabul edilmiştir. Verilerin analizi için SPSS 21 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesinde çalışan 258 personel katılmıştır. Çalışma grubunun %54,7'si (n=141) kadın, %67,4'ü (n=174) bekar olup çalışanların yaş ortalaması 29,8 $\pm$ 8 yıldır. Mesleklere göre araştırmaya katılanların

%43,8'inin (n=113) hemşire, 24,8'inin (n=64) doktor, %21,3'ünün (n=55) ofis çalışanı, %10,1'inin (n=26) de temizlik personeli dahil diğer sağlık çalışanı olduğu görülmüştür. Katılımcıların %53,5'i (n=138) ailesiyle yaşamakta, %34,5'i yalnız yaşamaktadır. Beden Kitle İndeksi (BKİ) değerlerine göre çalışanların %51,9'u (n=134) ideal kilo aralığında iken, %7,8'i (n=30) obezdir. Sigara kullanma oranı %36,0 (n=93) olarak bulunmuş olup sigara içmeyen çalışan oranı %64,0'dır (n=165).

Pandemi sürecinde sağlıklı beslenme davranışında artış meydana geldiğini beyan edenlerin oranı %35,3 (n= 91), soruya “azaldı” şeklinde cevap verenlerin oranı ise %27,9'dur (n=72). Katılımcıların %46,9'unun (n=121) pandemi sürecinde yiyecek satın alma miktarında artış gözlenmiş olup gıda alışverişinde geçirdikleri sürenin arttığını belirten kişilerin oranı %33,3'tür (n=86). Pandemi boyunca çalışanların yarısından fazlasının (%54,7) (n=141) fiziksel aktivite düzeyi azalmış ve %70,2'sinin (n=181) çalışma temposu artmıştır. Katılımcıların %38,8'inin (n=100) pandemi sürecinde vücut ağırlığında artış meydana gelmiştir. (Tablo 1)

Tablo 1. Pandemi Sürecinde Katılımcıların Beslenme Davranışları ve Fiziksel Aktivite

Alışkanlıklarındaki Değişimler		
	Sayı(n=258)	Yüzde(%)
Pandemi sürecinde sağlıklı beslenme davranışındaki değişiklikler		
Arttı	91	35,3
Azaldı	72	27,9
Değişmedi	95	36,8
Pandemi sürecinde yiyecek satın alma miktarındaki değişiklikler		
Arttı	121	46,9
Azaldı	51	19,8
Değişmedi	86	33,3
Pandemi sürecinde gıda alışverişinde geçirilen süredeki değişiklikler		
Arttı	86	33,3
Azaldı	74	28,7
Değişmedi	98	38,0
Pandemi süresi boyunca fiziksel aktivitedeki değişiklikler		
Arttı	56	21,7
Azaldı	141	54,7
Değişmedi	61	23,6
Pandemi süresi boyunca çalışma temposundaki değişiklikler		
Arttı	181	70,2
Azaldı	25	9,7
Değişmedi	52	20,2
Pandemi sürecinde kilodaki değişiklikler		
Arttı	100	38,8
Azaldı	58	22,5
Değişmedi	100	38,8

Katılımcıların YTT-26 ölçeğinden aldıkları puanların dağılımlarına göre en dikkat çeken cevaplar şu şekildedir: “Yediğim yiyeceğin kalorisini bilirim” sorusuna “daima” şeklinde cevap verenlerin oranı %3,9 (n=10) iken “hiçbir zaman” şeklinde cevap verenlerin oranı %27,1 (n=70) olmuştur. Egzersiz yaptığında harcadığı kaloriyi “daima” düşünenlerin oranı %8,9 (n=23), “hiçbir zaman” düşünmeyenlerin oranı ise 27,9 (n=72) olarak bulunmuştur. “Yaşamımı yiyeceğin kontrol ettiğini düşünürüm” sorusuna “daima” cevabı verenlerin oranı %3,9 (n=10) iken “hiçbir zaman” cevabı veren katılımcıların oranı %44,2’dir (n=114). (Tablo 2)

Katılımcıların YTT-26 ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $11,0 \pm 10,6$ puan olarak bulunmuş olup, ölçekten alınan en düşük puan 0, en yüksek puan 75’tir. Katılımcıların %84,9’unun (n=219) yeme tutumunda bozulma görülmezken (YTT-26 <20 puan), %15,1’inde (n=39) yeme tutumunda bozulma olduğu (YTT-26 ≥ 20 puan) saptanmıştır.

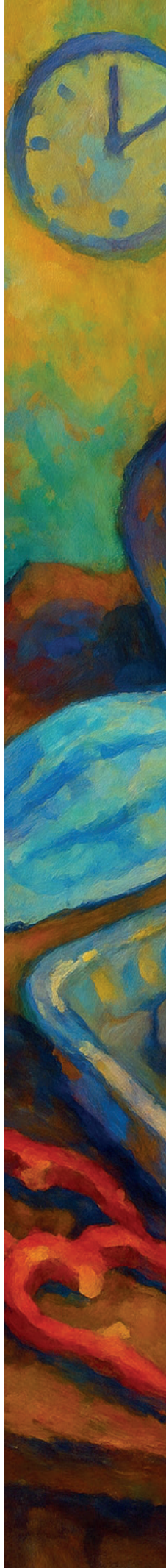

Tablo 2. YTT-26 Ölçeği Sorularına verilen cevapların dağılımı

YTT-26 Ölçeği	Daima n (%)	Çok Sık n (%)	Sık Sık n (%)	Bazen n (%)	Nadiren n (%)	Hiçbir Zaman n (%)
1.Şişmanlamaktan ödüm kopar.	45 (17,4)	27 (10,5)	39 (15,1)	66 (25,6)	34 (13,2)	47 (18,2)
2.Acıktığımda yemek yememeye çalışırım.	14 (5,4)	12 (4,7)	31 (12,0)	60 (23,3)	57 (22,1)	84 (32,6)
3.Kendimi sürekli yemek düşünürken bulurum.	12 (4,7)	14 (5,4)	26 (10,1)	81 (31,4)	65 (25,2)	60 (23,3)
4.Yemek yemeyi durduramadığımı hissettiğim zamanlar olur.	13 (5,0)	12 (4,7)	45 (17,4)	67 (26,0)	61 (23,6)	60 (23,3)
5.Yiyeceğimi küçük parçalara bölerim.	14 (5,4)	24 (9,3)	47 (18,2)	76 (29,5)	53 (20,5)	44 (17,1)
6.Yediğim yiyeceklerin kalorisini bilirim.	10 (3,9)	14 (5,4)	42 (16,3)	58 (22,5)	64 (24,8)	70 (27,1)
7.Ekmek, patates, pirinç gibi yüksek kalorili yiyeceklerden kaçınırım.	6 (2,3)	14 (5,4)	36 (14,0)	74 (28,7)	53 (20,5)	75 (29,1)
8.Başkaları, benim daha fazla yememi tercih ediyorlar gibi gelir.	9 (3,5)	15 (5,8)	34 (13,2)	63 (24,4)	50 (19,4)	87 (33,7)
9.Yemek yedikten sonra kusarım.	3 (1,2)	7 (2,7)	12 (4,7)	24 (9,3)	15 (5,8)	197 (76,4)
10.Yemek yedikten sonra aşırı suçluluk duyarım.	5 (1,9)	12 (4,7)	17 (6,6)	49 (19,0)	48 (18,6)	127 (49,2)
11.Zayıf olma arzusu zihnimi meşgul eder.	19 (7,4)	18 (7,0)	36 (14,0)	47 (18,2)	45 (17,4)	93 (36,0)
12.Egzersiz yaptığımda harcadığım kalorileri düşünürüm.	23 (8,9)	20 (7,8)	40 (15,5)	50 (19,4)	53 (20,5)	72 (27,9)
13.Başkaları çok zayıf olduğumu düşünür.	11 (4,3)	15 (5,8)	35 (13,6)	57 (22,1)	44(17,1)	96 (37,2)
14.Vücudumda yağ birikeceği (şişmanlayacağım) düşüncesi zihnimi meşgul eder.	18 (7,0)	12 (4,7)	35 (13,6)	56 (21,7)	57 (22,1)	80 (31,0)
15.Yemeklerimi yemek, başkalarınınkinden daha uzun sürer.	24 (9,3)	17 (6,6)	31 (12,0)	65 (25,2)	62 (24,0)	59 (22,9)
16.Şekerli yiyeceklerden kaçınırım.	13 (5,0)	16 (6,2)	27 (10,5)	74 (28,7)	71 (27,5)	57 (22,1)
17.Diyet(perhiz) yemekleri yerim.	5 (1,9)	9 (3,5)	24 (9,3)	57 (22,1)	74 (28,7)	89 (34,5)
18.Yaşamımı yiyeceğin kontrol ettiğini düşünürüm.	10 (3,9)	13 (5,0)	23(8,9)	49 (19,0)	49 (19,0)	114 (44,2)
19.Yiyecek konusunda kendimi denetlerim.	28 (10,9)	28 (10,9)	45 (17,4)	79 (30,6)	46 (17,8)	32 (12,4)
20.Yemek yeme konusunda başkalarının bana baskı yaptığını hissedirim.	12 (4,7)	17 (6,6)	26 (10,1)	44 (17,1)	52 (20,2)	107 (41,5)
21.Yiyeceklerle ilgili düşünceler çok fazla zamanımı alır.	10 (3,9)	6 (2,3)	25 (9,7)	39 (15,1)	68 (26,4)	110 (42,6)
22.Tatlı yedikten sonra rahatsız hissedirim.	12 (4,7)	9 (3,5)	28 (10,9)	52 (20,2)	62 (24,0)	95 (36,8)
23.Diyet yaparım.	15 (5,8)	16 (6,2)	31 (12,0)	61 (23,6)	53 (20,5)	82 (31,8)
24.Midemin boş olmasından hoşlanırım.	8 (3,1)	12 (4,7)	25 (9,7)	50 (19,4)	58 (22,5)	105 (40,7)
25.Yemeklerden sonra içimden kusmak gelir.	2 (0,8)	5 (1,9)	12 (4,7)	20 (7,8)	29 (11,29)	190 (73,6)
26.Şekerli yağlı yiyecekleri denemekten hoşlanırım.	20 (7,8)	20 (7,8)	45 (17,4)	70 (27,1)	54 (20,9)	49 (19,0)

Katılımcıların yaş ortalamaları, cinsiyetleri ve medeni durumları ile yeme tutum bozukluğu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p>0,05$). Yeme tutumunda bozulma olmayan katılımcıların %26,9'u doktor, %43,8'i hemşire, %9,1'i diğer sağlık çalışanı ve %20,1'i ofis çalışanı iken; yeme tutum bozukluğu olan grupta bu oranlar sırasıyla %12,8, %43,6, %15,4 ve %28,2 olarak bulunmuştur. Meslek grupları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p=0,174$).

Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının yeme tutum bozukluklarıyla ilişkili davranışsal değişkenleri incelendiğinde, bazı faktörlerin yeme davranışları üzerinde anlamlı düzeyde etkili olduğu görülmüştür. Yeme tutumu ile pandemi döneminde kilo değişikliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p=0,015$). Yeme tutumu bozulmuş bireylerde, kilosunda değişiklik olmayanların oranı (%17,9), bozulma göstermeyen gruba kıyasla (%42,5) daha düşüktür. Benzer şekilde, pandemi döneminde yiyecek satın alma miktarındaki değişim de gruplar arasında anlamlı farklılık göstermiştir ($p=0,002$); satın alma davranışında artış bildirenlerin oranı yeme tutumu bozulmuş bireylerde %69,2 iken, bozulmamış grupta %42,9'dur. Buna karşılık, satın alma davranışında değişiklik olmadığını belirtenlerin oranı bozulmuş grupta %10,3, bozulmamış grupta ise %37,4'tür (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Yeme Tutumundaki Bozulma ile İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi

			Yeme tutumunda bozulma olmayanlar (YTT-26 <20 puan)	Yeme tutumunda bozulma olanlar (YTT-26 ≥20 puan)	p
			n	%	
Yaş			29,3±7,8	31,9±8,9	0,061
Cinsiyet	Kadın		119	54,3%	0,811
	Erkek		100	45,7%	
Medeni durum	Evli		67	30,6%	0,111
	Bekar		152	69,4%	
Meslek	Doktor		59	26,9%	0,174
	Hemşire		96	43,8%	
	Diğer sağlık çalışanı (temizlik personeli dahil)		20	9,1%	
	Ofis çalışanı		44	20,1%	
	<18,5 zayıf		18	8,2%	
BKİ	18,5-24,9 (normal)		114	52,1%	0,259
	25-29,9 (hafif şişman)		70	32,0%	
	>30 şişman		17	7,8%	
Pandemi sürecinde sağlıklı beslenme davranışı	Arttı		76	34,7%	0,254
	Azaldı		58	26,5%	
	Değişmedi		85	38,8%	
Pandemi sürecinde kilosunda değişiklik	Arttı		80	36,5% ^a	0,015
	Azaldı		46	21,0% ^a	
	Değişmedi		93	42,5% ^a	
Pandemi sürecinde yiyecek satın alma miktarı	Arttı		94	42,9% ^a	0,002
	Azaldı		43	19,6% ^a	
	Değişmedi		82	37,4% ^a	
Pandemi sürecinde gıda alışverişinde geçirilen süre	Arttı		69	31,5% ^a	0,02
	Azaldı		59	26,9% ^a	
	Değişmedi		91	41,6% ^a	
Pandemi süresi boyunca fiziksel aktivite süresi	Arttı		43	19,6%	0,117
	Azaldı		121	55,3%	
	Değişmedi		55	25,1%	
Pandemi süresi boyunca çalışma temposu	Arttı		155	70,8% ^a	<0,001
	Azaldı		15	6,8% ^a	
	Değişmedi		49	22,4% ^a	

a,b Farklı harfi taşıyan kolonlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde sütun oranları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Gıda alışverişine ayrılan süredeki değişim ile yeme tutumu arasındaki ilişki de anlamlı bulunmuştur ($p=0,020$). Bu bağlamda, alışveriş süresinde değişiklik olmadığını belirtenlerin oranı yeme tutumu bozulmuş grupta %17,9 iken, bozulmamış grupta %41,6'dır. Son olarak, pandemi süresince çalışma temposundaki değişim ile yeme tutumu arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0,001$); çalışma temposunda değişiklik olmadığını belirtenlerin oranı bozulmuş grupta %7,7, bozulmamış grupta ise %22,4'tür.

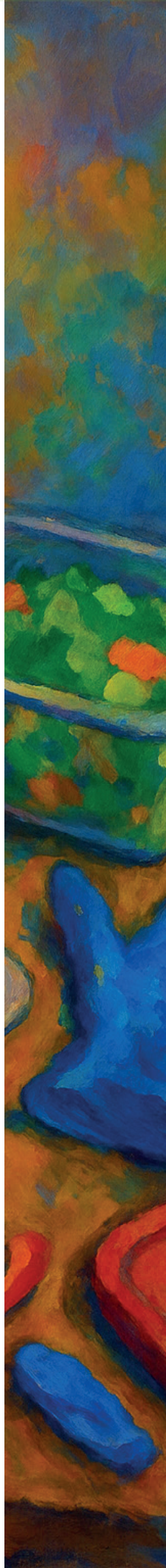
Tartışma

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi sürecinde pandemi hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının yeme tutum ve davranışları incelenmiştir. Katılımcıların %15,1'inde yeme tutumunda bozulma saptanmış olup, bazı pandemi dönemi yaşam tarzı değişkenleri ile bu durum arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gözlenmiştir.

İki yılı aşkın bir süre devam eden COVID-19 pandemisiyle tüm dünyada ciddi ve etkili bir mücadele sürdürülmüştür. Bu mücadelenin sahada en önemli temsilcileri de büyük bir özveri ile gece gündüz çalışan sağlık çalışanları olmuştur. Birçok sağlık çalışanı hastalığa yakalanma ve hastalığı birlikte yaşadığı kişilere bulaştırma korkusundan dolayı aylarca evlerinde kalamamış, kendilerini izole etmişlerdir. Ayrıca hayatını kaybetme korkusu, sevdiklerinden uzak kalma, çalışma temposunun artması gibi durumlar sağlık çalışanlarını mental olarak da etkilemiş, birçok sağlık çalışanında stres, anksiyete, depresyon, uykusuzluk, obsesif-kompulsif bozukluklar görülmüştür (Zhang ve ark.,2020). Yapılan çalışmalarda, duygu durum değişikliklerinin beslenme alışkanlıklarına da yansıdığı, bunun ise besin alımını hem artırabileceği hem de azaltabileceği belirtilmiştir. (Macit, 2020; Serin ve Şanlıer, 2018; Coşkun, 2021).

Yeme Tutum Ölçeği (YTT-26) Bulguları

YTT-26 ölçeği kategorilere göre irdelemenin yanında madde düzeyinde verilen cevaplara

göre de incelenmiş ve dikkat çeken bazı eğilimler gözlemlenmiştir. YTT-26 ölçeğine verilen yanıtların madde düzeyinde incelenmesi, sağlık çalışanlarının yeme tutumlarına ilişkin bazı eğilimleri ortaya koymaktadır. Özellikle “Şişmanlamaktan ödüm kopar”, “Yiyecek konusunda kendimi denetlerim”, “Yemeklerimi yemek, başkalarınınkinden daha uzun sürer”, “Egzersiz yaptığımda harcadığım kalorileri düşünürüm”, “Şekerli yağlı yiyecekleri denemekten hoşlanırım” ve “Zayıf olma arzusu zihnimi meşgul eder” gibi ifadelerle göreceli olarak daha yüksek düzeyde “daima” yanıtı verildiği görülmektedir. Bu durum, bazı katılımcıların kilo ve beden imajına ilişkin farkındalığa ya da bu konulara yönelik duyarlılığa sahip olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu bulgular, katılımcıların yeme davranışları üzerinde belirli bilişsel ya da duygusal süreçlerin etkili olabileceğini ima etmekle birlikte, kesin yargılarda bulunmak için yeterli değildir.

Öte yandan, “Yemek yedikten sonra kusarım”, “Yemeklerden sonra içimden kusmak gelir”, “Yemek yedikten sonra aşırı suçluluk duyarım”, “Yaşamımı yiyeceğin kontrol ettiğini düşünürüm”, “Yiyeceklerle ilgili düşünceler çok fazla zamanımı alır” ve “Yemek yeme konusunda başkalarının bana baskı yaptığını hissedirim” gibi ifadelerle katılım düzeyinin daha düşük olduğu gözlenmiştir. Bu durum, örnekleimde daha ileri düzeyde yeme bozukluğu semptomlarına (örneğin kompulsif kusma, yoğun suçluluk, aşırı zihinsel meşguliyet) ilişkin ifadelerin daha az karşılık bulduğunu düşündürebilir.

Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların bir kısmının kilo kontrolü ve beden algısına yönelik hassasiyet gösterebileceği; ancak bu hassasiyetin daha ciddi yeme bozukluklarıyla özdeşleşen davranışlara sıklıkla eşlik etmediği söylenebilir. Bununla birlikte, bu yorumlar yalnızca ölçek yanıtlarının dağılımına dayandığından, daha derinlemesine değerlendirmeler için klinik düzeyde görüşme ve çok boyutlu değerlendirme yöntemlerine ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Pandemi Sürecinde Yaşam Tarzı Değişiklikleri ve Beslenme Alışkanlıkları

Çalışmamızda pandemi döneminde “sağlıklı beslenme davranışım arttı” diyenlerin oranı %35,3 buna karşılık “sağlıklı beslenme davranışım azaldı” diyenlerin oranı ise %27,9 olarak yani beslenme davranışında değişiklik olma oranı %63,2 olarak bulunmuştur. Literatürde, pandemi sürecinde bireylerin beslenme

davranışlarında çeşitli değişiklikler yaşandığını bildiren çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Şahin ve Kulakaç'ın (2022) çalışmasında katılımcıların %56,3'ü yeme düzenlerinde değişiklik olduğunu belirtmiştir. Dilber ve Dilber'in (2020) araştırmasında ise katılımcıların %45,3'ü pandemi döneminin beslenme alışkanlıklarını etkilediğini ifade etmiştir. Coşkun'un (2021) evden çalışan bireylerle yürüttüğü çalışmada ise katılımcıların %22,9'u pandemi sürecinde daha sağlıklı beslenmeye başladıklarını bildirmiştir. Çalışmamızda bulunan oranlar birbirine yakın olarak görünse de pandemi sürecinde sağlıklı beslenme davranışında artış olduğunu ifade eden sağlık çalışanlarının oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanında beslenme davranışında herhangi bir değişiklik olma oranı da diğer çalışmalara göre daha yüksek oranlarda görülmektedir. Bu sonucun, sağlık çalışanlarının genel olarak daha yüksek sağlık okuryazarlığına sahip olmaları ya da pandemiye doğrudan tanık olmaları ile ilişkili olabileceği düşünülebilir.

Yapılan çalışmalar bireylerin beslenme alışkanlıklarında ve fiziksel aktivite düzeylerinde pandemi öncesi döneme göre farklılıklar meydana geldiğini göstermektedir. Bu dönemde toplumda hareketsiz kalmak, sürekli evde olmak gibi sebeplerle daha sağlıksız beslendiğini ve buna bağlı olarak kilosunda artış olduğunu bildirenlerin yanı sıra COVID-19'dan korunmak ve bağışıklığını güçlendirmek için pandemi sürecinde daha sağlıklı beslendiğini belirten bireyler olmuştur (Ruiz-Roso ve ark., 2020; Di Renzo ve ark.,2020).

Sağlık çalışanlarında hasta yoğunluğunun artması, iş yükünün artması, izinlerin iptal edilmesi, nöbet sisteminin değiştirilmesi gibi sebeplerle çalışma temposunda artış ve buna bağlı olarak da yorgunluk, bitkinlik ve tükenmişlik meydana gelmiştir. Bizim çalışmamızda çalışma temposunun arttığını belirten kişilerin oranı %70,2 olarak bulunmuştur. Sağlık çalışanları ile yapılan bir çalışmada çalışma koşullarında değişiklik olduğunu belirtenlerin oranı %86,1 olarak bulunmuştur (Yüncü ve Yılan, 2020). Şahin ve Kulakaç'ın çalışmasında "çalışma saatlerim değişti" diyenlerin oranı %64,8 olarak belirtilmiştir (Şahin ve Kulakaç,2022).

Pandemi Sürecinde Sosyodemografik ve Davranışsal Özelliklerin Yeme Tutumuyla İlişkisi

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek grubu ve beden kitle indeksi (BKİ) gibi sosyodemografik özellikleri ile yeme tutumu arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bu bulgu, yeme tutumundaki değişikliklerin daha çok davranışsal ya da durumsal etkenlerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir; ancak kesitsel veri yapısı nedeniyle nedensel bir yorum yapmak mümkün değildir.

Yeme tutumu ile pandemi süresince yaşanan kilo değişikliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özellikle kilosunda değişiklik olmadığını belirten bireylerin, yeme tutumu bozulmamış grupta daha yüksek oranda yer aldığı görülmüştür. Bu bulgu, pandemi döneminde yaşanan ağırlık değişimlerinin yeme davranışlarıyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim, pandemi sürecinde bireylerin yeme tutumlarının değerlendirildiği benzer bir çalışmada, kilosu azalan katılımcıların YTT-26 puanlarının, kilosu artan ve değişmeyenlere kıyasla daha yüksek olduğu bildirilmiş; bu da kilo kaybı yaşayanlarda yeme tutumundaki bozulma riskinin daha fazla olabileceğini göstermiştir (Atlıoğlu ve Sertel-Berk, 2024). Bizim çalışmamızda iştah durumu değerlendirilmemiş olmakla birlikte, literatürde pandemi sürecinin bireylerin iştahında değişikliklere yol açabildiği ve bunun yeme tutumlarını etkileyebildiği bildirilmektedir. Örneğin, 2022 yılında yapılan bir çalışmada, COVID-19 sürecinde iştahının arttığını veya azaldığını belirten bireylerde, iştahı değişmeyenlere kıyasla olumsuz yeme tutumu görülme olasılığının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Yurtdaş ve Kaner., 2022). Bizim çalışmamızda pandemi dönemindeki fiziksel aktivite değişimi ile yeme tutumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Ancak gözlemsel olarak, yeme tutumunda bozulma görülenlerde “fiziksel aktivitem arttı” diyenlerin oranı (%33,3), yeme tutumu normal olanlara (%19,6) kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Literatürde ise, pandemi öncesinde fiziksel aktivite yaptığını bildiren bireylerde olumsuz yeme tutumu riskinin, yapmadığını belirtenlere göre 1,7 kat daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Yurtdaş ve Kaner., 2022). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, pandemi sürecinde kilo değişiklikleri, iştah durumu ve fiziksel aktivite ile yeme tutumu arasındaki ilişkilerin çok boyutlu olduğu ve farklı zaman dilimlerinde farklı dinamikler gösterebileceği söylenebilir.

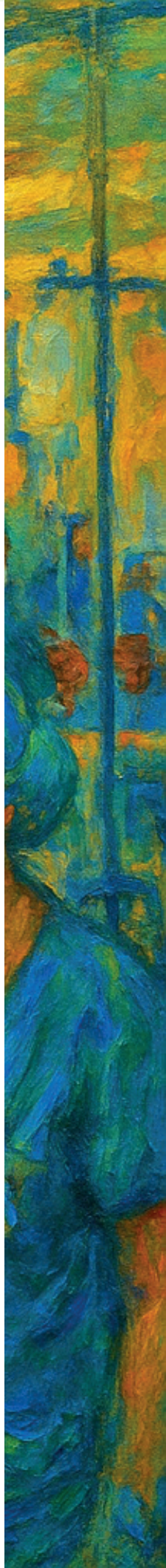
Ayrıca, yiyecek satın alma miktarında artış olduğunu belirten katılımcıların yeme tutum bozukluğu grubunda daha yüksek oranda yer alması da dikkat çekicidir. Bu sonuç, pandemi koşullarında ortaya

çıkan belirsizlik ve değişen beslenme alışkanlıklarının yeme tutumu ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, gıda alışverişine ayrılan süredeki değişim ve çalışma temposundaki farklılıklar da yeme tutumu ile ilişkili bulunmuştur. Özellikle alışveriş süresinde veya çalışma temposunda değişiklik olmadığını belirten bireylerin oranı, yeme tutumu bozulmamış grupta daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular, pandemi sürecindeki yaşam tarzı değişikliklerinin yeme tutumu ile birlikte değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. İlk olarak, araştırma tek merkezli olup yalnızca bir pandemi hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu durum, elde edilen bulguların daha geniş bir sağlık çalışanı grubuna genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. İkinci olarak, veriler öz bildirim dayalı anketler yoluyla toplanmıştır. Bu da bazı yanıtların, hatırlama yanlılığı ya da toplumsal beğenirlik yanlılığı gibi nedenlerle gerçeği tam olarak yansıtmayabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, çalışma tasarımı kesitsel nitelikte olduğu için gözlemlenen ilişkilerin nedenselliğini kurmak mümkün değildir. Kullanılan Yeme Tutumu Ölçeği (YTT-26), tanı koymaya değil, riskli yeme tutumlarını belirlemeye yönelik bir tarama aracıdır; dolayısıyla elde edilen sonuçlar klinik tanılarla doğrudan örtüşmemektedir. Buna karşın, çalışmanın pandemi sürecinde ön saflarda görev yapan sağlık çalışanlarının yeme tutumlarını değerlendiren nadir örneklerden biri olması ve sahadan doğrudan veri sunması, literatüre anlamlı ve özgün bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi sürecinde bir pandemi hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının yeme tutum ve davranışları incelenmiş ve katılımcıların %15,1'inde yeme tutumunda bozulma saptanmıştır. Özellikle pandemi döneminde yaşanan kilo değişikliği, yiyecek satın alma miktarı ve alışveriş süresindeki değişimler gibi bazı davranışsal değişkenlerin yeme tutumu ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Yeme Tutum Testi (YTT-26)

sonuçları, bazı sağlık çalışanlarının kilo kontrolü ve beden imajına yönelik duyarlılık taşıyabileceğine işaret etmekle birlikte, ileri düzey yeme bozukluğu semptomlarının yaygın olmadığını düşündürmektedir.

Bu bulgular, pandemi gibi olağandışı durumların yalnızca fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik ve davranışsal sağlık boyutlarını da önemli ölçüde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, sağlık çalışanlarına yönelik stres yönetimi, psikososyal destek ve sağlıklı yaşam davranışlarını destekleyici müdahale programlarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklemelerle, farklı sağlık kurumlarını kapsayacak şekilde ve boylamsal tasarımlarla çalışılması; öz bildirim dışında klinik görüşmelerle desteklenen çok boyutlu değerlendirmelerin tercih edilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, pandemi deneyiminin sağlık davranışları üzerindeki etkilerini sadece dönemsel bir değişim olarak değil, gelecekteki olası krizlere hazırlık bağlamında ele almak önemlidir. Bu doğrultuda, sağlık sistemlerinin yalnızca fiziki kapasiteyle değil, aynı zamanda bireylerin ruh sağlığını ve davranışsal sağlığını destekleyici altyapılarla da güçlendirilmesi gerekmektedir.

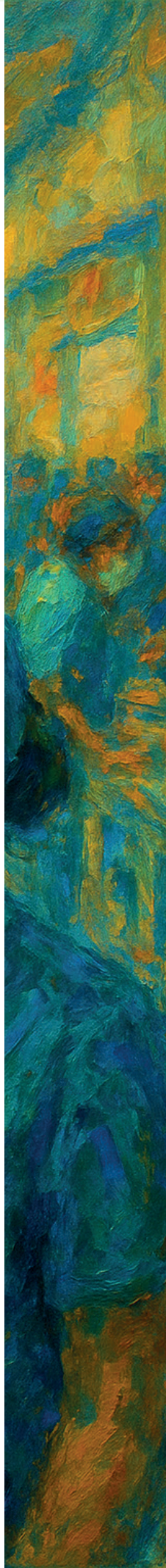
Bu araştırma yazarın “Pandemi Hastanesinde Çalışan Personelin COVID-19 Korkusu İle Ortoreksiya Nervoza Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı Halk Sağlığı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Alexander, J., Tinkov, A., Strand, T. A., Alehagen, U., Skalny, A., & Aaseth, J. (2020). Early nutritional interventions with zinc, selenium and vitamin D for raising anti-viral resistance against progressive COVID-19. *Nutrients*, 12(8), 2358.
- Atlıoğlu, N., & Okumuş, F. E. E. (2024). COVID-19 Pandemisi Döneminde Yeme Bozukluğu Yaygınlığı: İki Aşamalı Bir Çalışma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2024; 16(Suppl 1): 40-51
- Çulfa, S., Yıldırım, E., & Bayram, B. (2021). COVID-19 Pandemi Süresince İnsanlarda Değişen Beslenme Alışkanlıkları İle Obezite İlişkisi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 135-142.
- Di Renzo, L., Gualtieri, P., Pivari, F., Soldati, L., Attinà, A., Cinelli, G., Leggeri, C., Caparello, G., Barrea, L., & Scerbo, F. (2020). Eating habits and lifestyle changes during COVID-19 lockdown: an Italian survey. *Journal of translational medicine*, 18(1), 1-15.
- Dilber, A., & Dilber, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgınının bireylerin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisi: Karaman ili örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2144-2162.
- Ergüney-okumuş, F. E., & Sertel-berk, H. Ö. (2020). Yeme Tutum Testi Kısa Formunun (YTT-26) Üniversite Örnekleminde Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Studies in Psychology*, 40(1), 57-78. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0039>
- Garner, D. M., & Garfinkel, P. E. (1979). The Eating Attitudes Test: An index of the symptoms of anorexia

nervosa. *Psychological medicine*, 9(2), 273-279.

- Garner, D. M., Olmsted, M. P., Bohr, Y., & Garfinkel, P. E. (1982). The eating attitudes test: psychometric features and clinical correlates. *Psychological medicine*, 12(4), 871-878.
- Güney Coşkun, M. (2021). COVID-19 Pandemisinde Eyden Çalışanların Stres Ve Fiziksel Aktivite Durumu Değişikliklerinin Beslenme İle İlişkisinin Değerlendirilmesi. İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme Ve Diyetetik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Keskin, S. (2020). COVID-19 salgını sürecinde kısıtlamaların ve endişelerin tüketici davranışına etkileri. *Ahi Evran Akademik*, 1(2), 69-82.
- Macit, M. S. (2020). COVID-19 salgını sonrası yetişkin bireylerin beslenme alışkanlıklarındaki değişikliklerin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 277-288.
- Ruiz-Roso, M. B., de Carvalho Padilha, P., Mantilla-Escalante, D. C., Ulloa, N., Brun, P., Acevedo-Correa, D., Arantes Ferreira Peres, W., Martorell, M., Aires, M. T., & de Oliveira Cardoso, L. (2020). COVID-19 confinement and changes of adolescent's dietary trends in Italy, Spain, Chile, Colombia and Brazil. *Nutrients*, 12(6), 1807.
- Serin, Y., & Şanlıer, N. (2018). Duygusal yeme, besin alımını etkileyen faktörler ve temel hemşirelik yaklaşımları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2), 135-146.
- Şahin, C. U., & Kulakaç, N. (2022). Exploring anxiety levels in healthcare workers during COVID-19 pandemic: Turkey sample. *Current Psychology*, 41(2), 1057-1064.
- T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu. Erişim tarihi: 15.02.2022. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66248/halka-yonelik.html>
- Wilson, W., Raj, J. P., Rao, S., Ghiya, M., Nedungalaparambil, N. M., Mundra, H., & Mathew, R. (2020). Prevalence and predictors of stress, anxiety, and depression among healthcare workers managing COVID-19 pandemic in India: a nationwide observational study. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 42(4), 353-358.
- Yasar, R. K., & Aytakin, Ö. Ü. (2021). COVID-19 ve Beslenme Arasındaki İlişkiye Güncel Bir Bakış. *Akademik Gıda*, 19(1), 108-115.
- Yurtdaş, G., & Kaner, G. (2022). COVID-19 Pandemi Sürecinde Adölesanların Yeme Tutumlarının ve Yeme Tutumları İle İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Karya Journal of Health Science*, 3(3), 204-210.
- Yüncü, V., & Yılan, Y. (2020). COVID-19 pandemisinin sağlık çalışanlarına etkilerinin incelenmesi: Bir durum analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (EK SAYI (2020)), 373-402.
- Zhang, W.-r., Wang, K., Yin, L., Zhao, W.-f., Xue, Q., Peng, M., Min, B.-q., Tian, Q., Leng, H.-x., & Du, J.-l. (2020). Mental health and psychosocial problems of medical health workers during the COVID-19 epidemic in China. *Psychotherapy and psychosomatics*, 89(4), 242-250.

Özgün Makale

Çocuklarda Yetersiz Beslenme ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz

Child Malnutrition and Inequality: A Comparative Analysis of Selected Countries

Temmuz Gönc Şavran^{ID}*Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye*

Öz

Bu çalışma, çocuk yetersiz beslenmesinin arkasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri incelemekte ve Türkiye'nin konumunu karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirmektedir. UNICEF ve Dünya Bankası kaynaklarından alınan veriler kullanılarak 2004-2014 ve 2015-2025 dönemleri için karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Örneklem amaca göre seçilmiştir ve Afganistan, Almanya, Hindistan, Irak, Nijer, Pakistan, Türkiye ve Birleşik Krallık'ı içermektedir. Ülkelere ait beslenme göstergeleri (bodurluk, zayıflık, fazla kiloluluk) ile sosyo-ekonomik göstergeler (kişi başına GSMH ve Gini katsayısı) arasındaki ilişkiler, betimsel istatistikler ve Pearson korelasyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, Türkiye'nin bodurluk oranının önemli ölçüde iyileşerek %11,3'ten %5,3'e düştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, gelir eşitsizliği artmış (Gini 39,0'dan 43,0'a yükselmiştir) ve fazla kiloluluk oranları azalmamıştır. Korelasyon analizi, kişi başına gelir ile sağlıklı çocuk oranları arasında 2004-2014 döneminde güçlü bir pozitif ilişki olduğunu doğrulamış ($r=0,895$; $p<0,01$), bu ilişki 2015-2025 döneminde zayıflamıştır ($r=0,702$; $p=0,052$). Çocuk yetersiz beslenmesiyle mücadelede yalnızca ekonomik büyüme yeterli değildir; gelirler arttıkça sosyal eşitsizlikler daha büyük bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir stratejiler yalnızca gelir artışına değil, aynı zamanda fazla kiloluluk da dahil olmak üzere tüm yetersiz beslenme biçimlerini ele almak için hakkaniyetli dağılıma odaklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: child malnutrition, socio-economic inequality, Turkey, comparative analysis.

Abstract

This study examines the socio-economic inequalities behind child malnutrition and assesses Turkey's position from a comparative perspective. A comparative analysis was conducted for 2004–2014 and 2015–2025 using data from UNICEF and the World Bank. The purposively selected sample includes Afghanistan, Germany, India, Iraq, Niger, Pakistan, Turkey, and the United Kingdom. Relationships between nutritional indicators (stunted, wasted, overweight) and socio-economic indicators (GNI per capita and Gini coefficient) were analyzed using descriptive statistics and Pearson correlation. Results show Turkey's stunting rate improved significantly, falling from 11.3% to 5.3%. However, income inequality increased (Gini rose from 39.0 to 43.0) and overweight rates remained high (7.5%). Correlation analysis confirmed a strong positive link between per capita income and healthy child rates in 2004–2014 ($r=0.895$; $p<0.01$), which weakened in 2015–2025 ($r=0.702$; $p=0.052$). Economic growth alone is insufficient to combat child malnutrition; as incomes rise, social inequalities play a greater role. Sustainable strategies should therefore focus not only on income growth but also on equitable distribution to address all forms of malnutrition, including overweight.

Keywords: çocuk yetersiz beslenmesi, sosyo-ekonomik eşitsizlik, Türkiye, karşılaştırmalı analiz.

Geliş Tarihi / Received: 16.10.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 27.10.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Temmuz Gönc Şavran Eposta: temmuzgonc@gmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Gönc Şavran, T. (2025). Çocuklarda Yetersiz Beslenme ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 37-56.

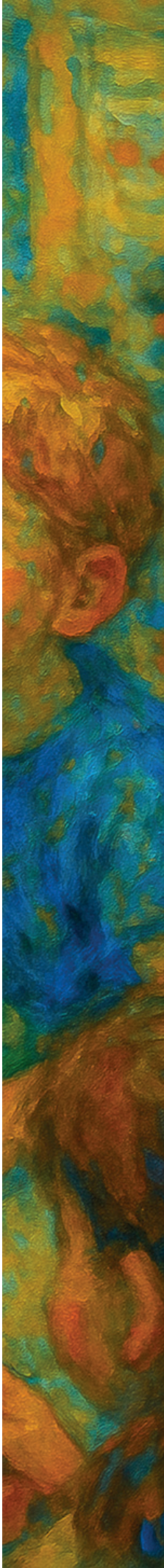
Giriş

Çocuk yetersiz beslenmesi (malnutrisyon), bir çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimi için gerekli olan besinleri doğru miktar ve çeşitlilikte alamamasını ifade eder. Sadece aç kalmayı değil, dengesiz ve kalitesiz beslenmeyi de içeren yetersiz beslenme fazla kiloya da neden olabilir. Çocuklarda yetersiz beslenme, tarımsal üretimdeki ilerlemelere rağmen 21. yüzyılda ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Milyonlarca çocuğun yaşamını ve gelişimini riske atan yetersiz beslenme tıbbi bir beslenme bozukluğu olmanın ötesinde, topluma kök salmış olan sosyal, ekonomik ve politik eşitsizliklerin bir tezahürüdür. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2024) ve UNICEF verileri küresel olarak beş yaş altı çocukların dörtte birinin bodur olduğunu, yani yaşlarına göre boylarının kısa olduğunu göstermektedir. Yetersiz beslenmenin yaygınlığını gösteren bu durum çocukların fiziksel ve bilişsel potansiyellerine erişememelerine neden olarak toplumun refahını zedelemektedir.

Türkiye son yıllarda sağlık ve sosyal yardım alanlarında önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da yetersiz beslenme konusunda karmaşık verilere sahiptir. Bu makalenin amacı, çocuk yetersiz beslenmesi olgusunu bir sosyal adalet meselesi olarak ele alarak dünya genelindeki ve Türkiye’deki mevcut durumunu ve değişimi ortaya koymak, gelir ve eşitsizlikle ilişkilendirmek ve yorumlamaktır.

Kuramsal Çerçeve: Yetersiz Beslenmeyi Sosyal Adalet Perspektifinden Okumak

Çocuk yetersiz beslenmesi, geleneksel olarak tıbbi bir çerçevede ele alınmış ve bir kalkınma sorunu olarak görülmüştür. Ne var ki bu yaklaşım sorunun yapısal nedenlerini görmezden gelmektedir. Bu çalışma yetersiz beslenmeyi, toplumsal örgütlenmenin ve kaynakların eşitsiz dağılımının bir sonucu olarak görmektedir. Bu nedenle konuyu bir sosyal adalet meselesi olarak kavramsallaştırmakta ve kuramsal çerçevesini Amartya Sen’in “Yapabilirlikler Yaklaşımı” ve Nancy Fraser’ın “İkili Adalet Modeli” üzerine kurmaktadır.

Amartya Sen’in Yapabilirlikler Yaklaşımı (Sen, 1985; 1999), bireyin refahını ve özgürlüğünü anlamak için, sahip olduğu mallardan (gelir, gıda) ziyade, o mallarla gerçekte ne yapabildiğine, yani “yapabilirliklerine” (capabilities) odaklanır. Bu perspektiften bakıldığında, yetersiz beslenme, salt kalori eksikliğinden öte, bir çocuğun iyi beslenmiş olma, sağlıklı büyüme, bilişsel kapasitesini geliştirme ve nihayetinde potansiyelini gerçekleştirme gibi temel insani yapabilirliklerinden mahrum kalması anlamına gelir. Bu mahrumiyet, çocuğu bir “insan olma” vasfıyla sahip olması gereken özgürlükler alanından dışlar ve onu yaşam boyu sürecek bir dezavantajlar sarmalının içine hapseder. Dolayısıyla, yetersiz beslenme ile mücadele, sadece gıda temin etmek değil, çocuklara bu temel yapabilirlikleri geri kazandırmak, onları özgürleştirmek anlamına gelir.

Yapabilirlik yoksunluğunun anlamını netleştirmek için, Sen’in yaklaşımı Fraser’ın modeliyle birlikte düşünülebilir. Fraser’a (2003) göre gerçek anlamda bir sosyal adalet ancak birbiriyle yakından ilişkili iki boyut olan dağıtımsal adalet ve tanınma adaletinin aynı zamanda sağlanmasıyla mümkün olabilir. Dağıtımsal Adalet (Distributive Justice), sosyal adaletin ekonomik boyutunu, diğer bir deyişle maddi kaynakların, gelirlerin, hizmetlere ve fırsatlara erişimin toplumda adil bir şekilde dağılımını ifade eder. Dağıtımsal adalet yetersiz beslenme açısından hanelerin gıdaya, temiz su ve kanalizasyona, sağlık hizmetlerine ve eğitime ekonomik olarak erişebilirliği ile ilişkilidir. Gelir eşitsizliği, yoksulluk ve sosyal güvencesizlik dağıtımsal adaletsizliğin tipik yansımalarıdır ve bunlar da hangi çocukların yetersiz besleneceğini belirleyen temel yapısal faktörler arasındadır. Adaletin toplumsal ve kültürel boyutunu ifade eden Tanınma Adaleti (Recognition Justice) ise birey ve grupların sosyal statülerinin, kimliklerinin ve kültürel değerlerinin eşit saygı görüp görmediği, eşit temsil edilip edilmediği ve karar alma mekanizmalarında eşit yer bulup bulamadıkları ile ilgilidir. Sığınmacılar, mülteciler, kırsal alanlarda yaşayanlar, gettolaşmış veya marjinalleşmiş bölgelerde yaşayan yoksullar gibi çeşitli toplulukların ihtiyaçlarının sistematik olarak görmezden gelinmesi yetersiz beslenmeye neden olabilir.

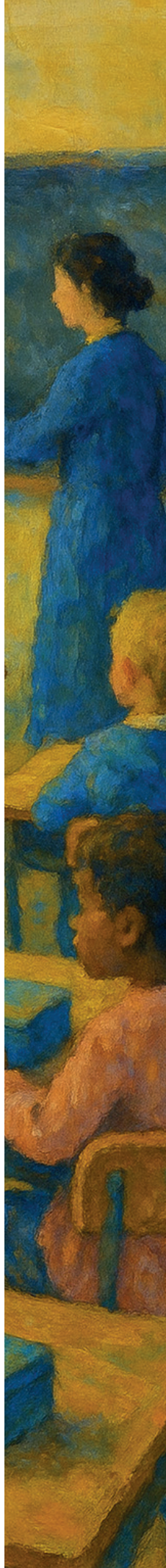
Bu kavramsal çerçeve içinde çocuk yetersiz beslenmesi hem dağıtımsal adaletle hem de tanınma adaletiyle kesişerek ortaya çıkan çok katmanlı bir toplumsal dışlanma biçimidir. Bu nedenle, soruna yönelik etkili müdahaleler yalnızca gıda paketleri dağıtmak veya gelir transferi yapmak gibi dağıtımsal düzeltmelerle sınırlı kalmamalıdır. Etkili bir çözüm için marjinalleştirilmiş grupların sosyal statüsünü

güçlendirmeyi, onları karar alma süreçlerine dahil etmeyi ve kültürel kimliklerini tanımayı hedefleyen, diğer bir deyişle tanınma adaletini inşa eden politikalar da geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Her çocuğun temel beslenme hakkının salt bir insani yardım konusu olmaktan çıkıp, gerçek bir sosyal adalet talebi olarak temellendirilebilmesi ancak bu şekilde mümkün olur.

Literatür

Dünya genelinde 2022 yılında 5 yaş altı 149 milyon çocuğun bodur (yaşına göre çok kısa), 45 milyon çocuğun cılız (boyuna göre çok zayıf) ve 37 milyon çocuğun fazla kilolu veya obez olduğu tahmin edilmektedir ve beş yaş altı çocuk ölümlerinin neredeyse yarısı yetersiz beslenmeyle bağlantılıdır (DSÖ, 2024). Bu ölümler çoğunlukla düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana gelmektedir. Küresel düzeyde çocuk yetersiz beslenmesi üzerine yapılan çalışmalar, gelir düzeyi ve beslenme arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Boylamsal çalışmalar, özellikle düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelirde arttıkça bodurluk (stunting) oranlarının da azaldığını ortaya koymuştur (Smith & Haddad, 2015). Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da yapılan araştırmalarında Smith ve Haddad (2015), gelir artışını hedefleyen makroekonomik politikaların, hanehalkı gıda güvenliği üzerinde doğrudan bir etki yarattığını ve bu durumun çocukların cılızlık, bodurluk ve fazla kilo ölçümlerinde iyileşmeye yol açtığını belgelemiştir. Bu çalışma aynı zamanda gelir artışının tek başına yeterli olmadığına, temiz suya erişim, sanitasyon ve anne eğitimi gibi faktörlerin de beslenme sonuçları üzerinde belirleyici olduğuna işaret etmektedir.

Jiayi, Anjorin ve Uthman (2024) çocukluk çağı yetersiz beslenmesine ilişkin eşitsizliklerin altında yatan faktörleri anlamayı amaçladıkları araştırmalarında 2015-2020 yılları arasında 27 ülkede yürütülmüş Demografik ve Sağlık Araştırmaları (DHS) verilerini kullanmış, 138,782 çocuğun verisini analiz etmiş ve tüm ülkelerde çocukluk çağı yetersiz beslenme ortalamasının %10.5 olduğunu ortaya koymuşlardır. Bulgular çocuğun yaşı, cinsiyeti, ishal/ ateş öyküsü, emzirme durumu, anne yaşı, anne çalışma durumu, anne sağlık davranışı

ve yaşanan yer (kır/kent) gibi bireysel düzeydeki faktörler kontrol altına alındığı halde 27 ülkenin 10'unda, düşük gelirli hanelerdeki çocuklarda yetersiz beslenme oranının anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sadece üç ülkede (Liberya, Tacikistan, Sierra Leone) bu eşitsizlik yüksek gelirli grupların aleyhine işlemiştir. 27 ülkenin yedisinde, eğitimsiz annelerin çocuklarında yetersiz beslenme oranı anlamlı şekilde daha yüksekken beş ülkede ise tam tersi bir eşitsizlik, yani eğitilmiş annelerin çocuklarında oranın yükseldiği gözlemlenmiştir. Araştırmaya göre düşük hane geliri, çocukların yetersiz beslenmesine en çok etki eden faktörlerden biridir. Çalışma, çocukluk çağı yetersiz beslenmesinde gelir ve eğitim temelli eşitsizliklerin varlığını doğrulamış ve bu eşitsizliklere katkıda bulunan faktörlerin ülkeden ülkeye büyük ölçüde değiştiğini ortaya koymuştur. Bir ülkede eşitsizliği derinleştiren bir faktör (örneğin, kırsalda yaşamak), başka bir ülkede bu açığı kapatmaya yardımcı olabilmektedir. Bu durum, tek tip bir politika yaklaşımının işe yaramayacağını güçlü bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda çocukluk çağı yetersiz beslenmesiyle mücadelede başarı için, yalnızca genel oranları düşürmeyi değil, aynı zamanda her bir ülkenin kendine özgü sosyo-ekonomik dokusundan kaynaklanan eşitsizlikleri hedef alan, bağlama duyarlı ve çok boyutlu politika stratejilerinin geliştirilmesinin kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır.

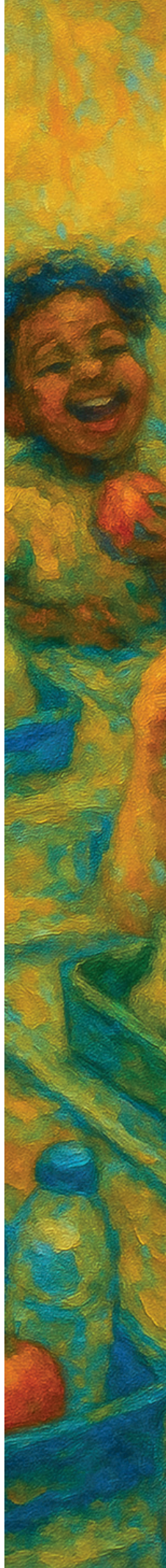
Çocuk yetersiz beslenmesindeki sosyoekonomik eşitsizliği inceleyen ve 47 gelişmekte olan ülkedeki verileri analiz eden Van de Pel vd (2008) ülkelerin neredeyse tamamında bodurluk oranının yoksul kesimlerde daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Cılızlık da genellikle yoksullarda daha yaygın olsa da eşitsizlik bodurluğa kıyasla daha sınırlıdır. Ülkelerin yaklaşık üçte birinde sosyoekonomik eşitsizlik istatistiksel olarak anlamlı değildir. Çalışma çocuk yetersiz beslenmesinde sosyoekonomik eşitsizliğin gelişmekte olan dünyada yaygın bir sorun olduğu ve sosyal bir adaletsizlik nedeni olduğu sonucuna varmaktadır. Yazarlara göre ortalama yetersiz beslenme oranını düşürmek, eşitsizliği otomatik olarak azaltmaz. Politika yapıcılar, yalnızca ortalamalara odaklanmamalı, eşitsizliğin dağılımını da dikkate almalıdır.

Prasad, Pezhhan ve Patil (2021) Ulusal Aile Sağlığı Araştırması-4 (NFHS-4) verilerine (259,627 çocuk) kullandıkları, lojistik regresyon ve nüfus atfedilebilir risk (par) analizleri uyguladıkları çalışmalarında yoksul hanelerde %48.1 bodurluk, %45.2 düşük kilo saptamıştır. Çalışmanın sonucuna göre yoksulluk, sosyal eşitsizlikler ve eğitimsizlik çocuk yetersiz beslenmesinde bağımsız risk faktörleridir. Annelerin

eğitim düzeyinin artırılması ve yoksullukla mücadele programlarının çocuk yetersiz beslenmesini azaltmada kritik öneme sahip olduğunu vurgulayan çalışma, özellikle hassas gruplara yönelik hedefli müdahale programları önermektedir.

Adalı ve Tezcan (2013) Türkiye’de çocukluk dönemi yetersiz beslenme sorununu, özellikle de kronik yetersiz beslenmenin (bodurluk) sosyo-ekonomik eşitsizlikler bağlamında nasıl dağıldığını incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında 1993-2008 yılları arasında yetersiz beslenme göstergelerindeki değişimi ve eşitsizliklerin zaman içindeki evrimini analiz etmiş ve risk gruplarını belirlemişlerdir. Yazarlar Türkiye’de 1993-2008 döneminde çocuklarda yetersiz beslenme oranlarında çarpıcı düşüşler yaşandığını vurgulamaktadır, nitekim bodur çocuk oranı %18.9’dan %10.3’e (%46 azalış), düşük kilolu çocuk oranı: %9.5’ten %2.8’e (%70’e yakın azalış), cılız çocuk oranı: %3’ten %0.9’a (%70 azalış) gerilemiştir. Ancak oranlardaki bu iyileşmeye rağmen eşitsizlikler azalmamış, hatta bazı alanlarda derinleşmiştir. Bodurluk oranı Doğu bölgesinde (%21) diğer tüm bölgelerden (örneğin Batı’da %7.6) belirgin şekilde yüksektir. Türkiye’deki tüm bodur çocukların yaklaşık yarısı Doğu bölgesinde yaşamaktadır. En yoksul %20’lik hanelerdeki bodur çocuk oranı (%22), en zengin %20’lik hanelerdeki oranın (%2.1) 10 katından fazladır. Bu fark 1993’te 6.7 iken 2008’de 10.5’e çıkarak artmıştır. Servet eşitsizliğini ölçen Yoğunlaşma İndeksi (Concentration Index) bodurluk için 1993’te -0.29’dan 2008’de -0.39’a düşmüştür. Bu negatif yöndeki artış, eşitsizliğin derinleştiğini göstermektedir.

Son dönemdeki araştırmalar özellikle Türkiye gibi üst-orta gelirli ülkelerde sorunun doğasının değişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Popkin’in (2017) beslenme geçişi (nutrition transition) teorisi, bu ülkelerde bodurluk ve cılızlık gibi geleneksel yetersiz beslenme formlarıyla birlikte fazla kilonun da hızla arttığını göstermektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı’nın 2019 Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması verileri, bu çifte yükü doğrular nitelikte olup, 0-5 yaş grubunda bodurluğun azalmasına rağmen fazla kiloluluk yaygınlığının endişe verici düzeyde yüksek seyrettiğini belgelemiştir. Ayrıca, OECD ülkeleri genelinde yapılan çalışmalar, yüksek gelir eşitsizliğinin (Gini katsayısı) çocukluk çağı obezitesiyle

pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle, gelir dağılımı daha adaletsiz olan ülkelerde çocukluk çağı obezite oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (White vd., 2022; Miyawaki vd., 2021). Türkiye, OECD ülkeleri arasında yüksek Gini katsayısına sahip ülkelerden biridir ve bu durum, çocukluk çağı obezitesinin yaygınlığı ile ilişkilendirilmektedir (Miyawaki vd., 2021). Bu bulgular, yalnızca kalori alımını artırmaya yönelik geleneksel politikaların yetersiz kaldığını ve besin kalitesi, gıda güvenliği ve sosyal eşitsizliklerle mücadeleyi içeren çok boyutlu stratejilerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Mevcut literatürde önemli bir boşluk, özellikle Türkiye gibi geniş mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülkelerde, bu hassas gruba yönelik ayrıştırmış beslenme verilerinin eksikliğidir. UNICEF ve Dünya Bankası gibi uluslararası veri kaynakları, genellikle mülteci popülasyonlarını ulusal verilerden ayrıştırmamakta, bu da mülteci çocukların beslenme durumuna ilişkin sistematik bir değerlendirmeyi engellemektedir. Fraser'ın (2003) tanınma adaleti çerçevesi, bu çocukların sadece ekonomik yoksunluk (dağıtımsal adaletsizlik) nedeniyle değil, aynı zamanda dil engelleri, ayrımcılık ve hizmetlere erişimdeki kısıtlar gibi tanınma adaletsizlikleri nedeniyle de beslenme yetersizlikleri açısından yüksek risk altında olabileceğini öne sürmektedir. Bu veri eksikliği, Türkiye'deki beslenme eşitsizliklerinin tam resmini anlamayı ve mülteci çocukların beslenmenin çifte yükünü (hem bodurluk hem de fazla kilo) nasıl deneyimlediğine dair kanıta dayalı politikalar geliştirmeyi zorlaştırmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, çocuk yetersiz beslenmesi ile sosyo-ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlayan nicel bir araştırmanın bulgularını sunmaktadır. Araştırma, ikincil veri kaynaklarına dayalı olarak tasarlanmış olup kesitsel, betimleyici, karşılaştırmalı ve açıklayıcı niteliktedir. Bu araştırma, kamuya açık ve anonimleştirilmiş ikincil veri setleri kullanılarak gerçekleştirildiğinden, etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Araştırma Deseni ve Veri Toplama

Çalışmanın verileri, güvenilirliği uluslararası düzeyde kabul görmüş kurumlardan sağlanan ikincil

verilerden oluşmaktadır. Araştırma, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş sekiz ülkeyi (Afganistan, Almanya, Hindistan, Irak, Nijer, Pakistan, Türkiye, Birleşik Krallık) kapsamaktadır. Bu ülkelerin seçiminde, küresel ölçekte farklı gelir gruplarını (düşük, orta, yüksek gelir), farklı coğrafi bölgeleri ve farklı beslenme profillerini temsil etme kriterleri gözetilmiştir. Bağımlı değişkenler olan beslenme verileri UNICEF'in resmi veri portalından (data.unicef.org) alınmıştır. Bu veriler, 2004-2014 ve 2015-2025 dönemlerindeki yıllar için model tahminlerini içermektedir. Kişi Başına Milli Gelir (ABD doları) ve Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) verileri Dünya Bankası veri tabanından (data.worldbank.org) alınmıştır. Seçilen iki dönem içinde seçilen ülkelerin çok sayıda verisi olduğunda ortalaması alınmış, bu tarih aralığında tek verisi olduğunda bu veri kullanılmıştır.

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics yazılımı kullanılmıştır. Analiz stratejisi iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. İlk aşamada, her bir ülke için iki farklı zaman dilimindeki (2004-2014 ve 2015-2025) beslenme durumu ve sosyo-ekonomik göstergeler karşılaştırmalı olarak sunulmuş, böylece ülkelerin beslenme profilindeki değişimler ve mevcut konumları betimsel analizle ortaya konmuştur. İkinci aşamada, beslenme durumu ile sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü ölçmek için Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmadaki temel sınırlılık, korelasyon analizinde kullanılan örneklem büyüklüğünün ($n=8$) küçük olmasıdır. Ancak, bu durum çalışmanın değerini azaltmamaktadır, analizin niteliğini ve amacını anlamak için kritik öneme sahiptir. İlk olarak bu çalışma, istatistiksel genelleme yapmaktan ziyade, seçilmiş vakalar (ülkeler) üzerinden teorik bir ilişkiyi keşfetmeyi ve göstermeyi hedeflemektedir. Küçük ama stratejik olarak seçilmiş bir örneklem, farklı senaryoları temsil etmesi açısından zengin bir karşılaştırmalı analiz olanağı sunar. İkinci olarak, küçük örneklemelerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin (özellikle $p < 0.01$ düzeyinde) ortaya çıkması daha zor olmasına rağmen 2004-2014 döneminde kişi

başı gelir ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasında bulunan .895 gibi yüksek ve anlamlı bir korelasyon katsayısı, değişkenler arasında gerçekten güçlü bir ilişki olduğuna dair çok değerli bir kanıt teşkil etmektedir. Analizin amacı çok sayıda ülkeyi kapsayan nihai bir model oluşturmak değil, makalenin giriş ve literatür taramasında ortaya konan kavramsal çerçeveyi (yoksulluk ve eşitsizliğin beslenme üzerindeki rolü) somut ve nicel verilerle desteklemektir. Bu bağlamda, sekiz vaka üzerinden elde edilen bulgular, bu teorik ilişkileri göstermek için yeterli ve etkilidir.

İkinci olarak, analizde kullanılan veriler UNICEF ve Dünya Bankası'nın model tahminlerine dayanmaktadır. Özellikle 2020 sonrası döneme ait veriler tahmin niteliğinde olup, gerçek saha ölçümlerinden türetilen doğrudan gözlemleri temsil etmemektedir. Bu durum, özellikle 2015–2025 dönemi bulgularında belirli bir belirsizlik payı yaratmaktadır.

Üçüncü olarak, analizde yalnızca iki sosyo-ekonomik gösterge (kişi başına milli gelir ve Gini katsayısı) ile üç beslenme göstergesi (bodurluk, cılızlık, fazla kiloluluk) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çocuk yetersiz beslenmesi üzerinde belirleyici olan anne eğitimi, kentleşme düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, su ve sanitasyon altyapısı gibi diğer sosyal faktörler modele dahil edilmemiştir. Bu nedenle sonuçlar, yetersiz beslenmenin sosyo-ekonomik belirleyicilerinin yalnızca bir kısmına ışık tutmaktadır.

Dördüncü olarak, çalışmada kullanılan korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir; ancak nedensellik kurmaz. Bu nedenle bulgular, yönlendirici ve açıklayıcı nitelikte olup, ileriye dönük çok değişkenli regresyon ya da panel veri analizleriyle desteklenmesi gerekmektedir.

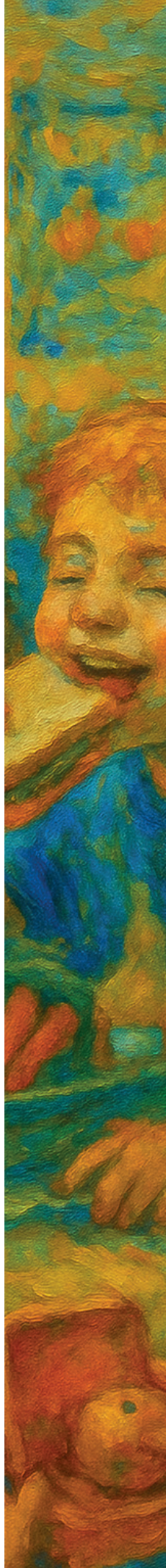
Bulgular

Bulgular, cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı benzer olan ülkeler gruplanarak sunulmuştur. Bu çerçevede ilk olarak tüm ülkelere dair temel göstergeler sunulacak, ardından Nijer, Hindistan, Afganistan ve Pakistan'ın, daha sonra Irak ve Türkiye'nin, takiben Birleşik Krallık ve Almanya'nın verileri sunulacak betimsel olarak yorumlanacak, son olarak cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocukların oranlarının Gini katsayısı ve kişi başına düşen milli gelirle korelasyonu incelenecektir.

Tablo 1, çalışmaya dahil edilen sekiz ülkeye ait temel sosyo-ekonomik ve beslenme göstergelerini iki dönem itibarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirden Afganistan (370 ABD doları) ile Almanya (54.960 ABD doları) arasında yaklaşık 150 katı bulan bir uçurum bulunmaktadır. Gelir eşitsizliğinin bir göstergesi olan Gini katsayısı ise, Afganistan'da (59.0) son derece yüksek seviyede iken, aynı dönemde Almanya (32.4) ve Birleşik Krallık'ta (32.6) nispeten düşük seviyelerdedir. Beslenme durumunun bir özeti niteliğindeki cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı da bu ekonomik farklılıklarla paralellik göstermektedir. Nijer (%47.5) ve Afganistan'da (%50.9) her iki çocuktan birinin bodur, cılız veya fazla kilolu olduğu bir tablo ile karşılaşılırken, Almanya'da bu oran oldukça düşüktür. Türkiye özelinde ise, kişi başı gelirdeki artışa ve sağlıklı çocuk oranındaki iyileşmeye rağmen, Gini katsayısındaki belirgin artış (39.0'dan 43.0'a) dikkat çekicidir.

Nijer, Hindistan, Afganistan ve Pakistan, dünyadaki çocuk bodurluğunun yoğun ve inatçı olduğu bölgeler arasındadır. Dört ülkenin tamamı, çok yüksek düzeyde yüksek bodurluk oranlarıyla karşı karşıyadır (Şekil 1). Ancak, eğilimlerde önemli farklar vardır. Afganistan, bodurlukta %33.8'den %40.9'a yaşanan keskin artışla durumun aktif olarak kötüleştiği tek ülkedir. Bu durum, ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve krizin beslenme üzerindeki doğrudan ve yıkıcı etkisinin bir sonucu olarak okunabilir. Pakistan (%34.1, %33.7) ve Nijer (%34.6, %40.4) de benzer şekilde yüksek oranlara sahiptir, Pakistan'da bodurluk iki dönem arasında çok az gerilemiş, Nijer'de ise Afganistan kadar yüksek olmasa da bir artış gözlenmiştir. Nijer'deki bu artış bodurluğun sistemik ve değişime dirençli olduğunun bir göstergesidir. Hindistan, bodurluk oranını %38.1'den %28.4'e azaltmayı başarmışsa da bu oran yine de çok yüksektir.

Afganistan (%6.4, %2.3), Pakistan (%9.9, %4.3) ve Nijer (%10.8, %4.5) cılızlık, yani akut yetersiz beslenme oranlarını yaklaşık yarı yarıya azaltmayı başarmıştır. Ancak, Hindistan'da cılızlık oranı %11.3'ten %13.7'ye yükselmiştir ve bu durum endişe vericidir. Hindistan büyümekte olan ekonomilerden biri olsa da bu veri ekonomik büyümenin otomatik olarak beslenme güvenliğine dönüşmediğinin bir göstergesidir.

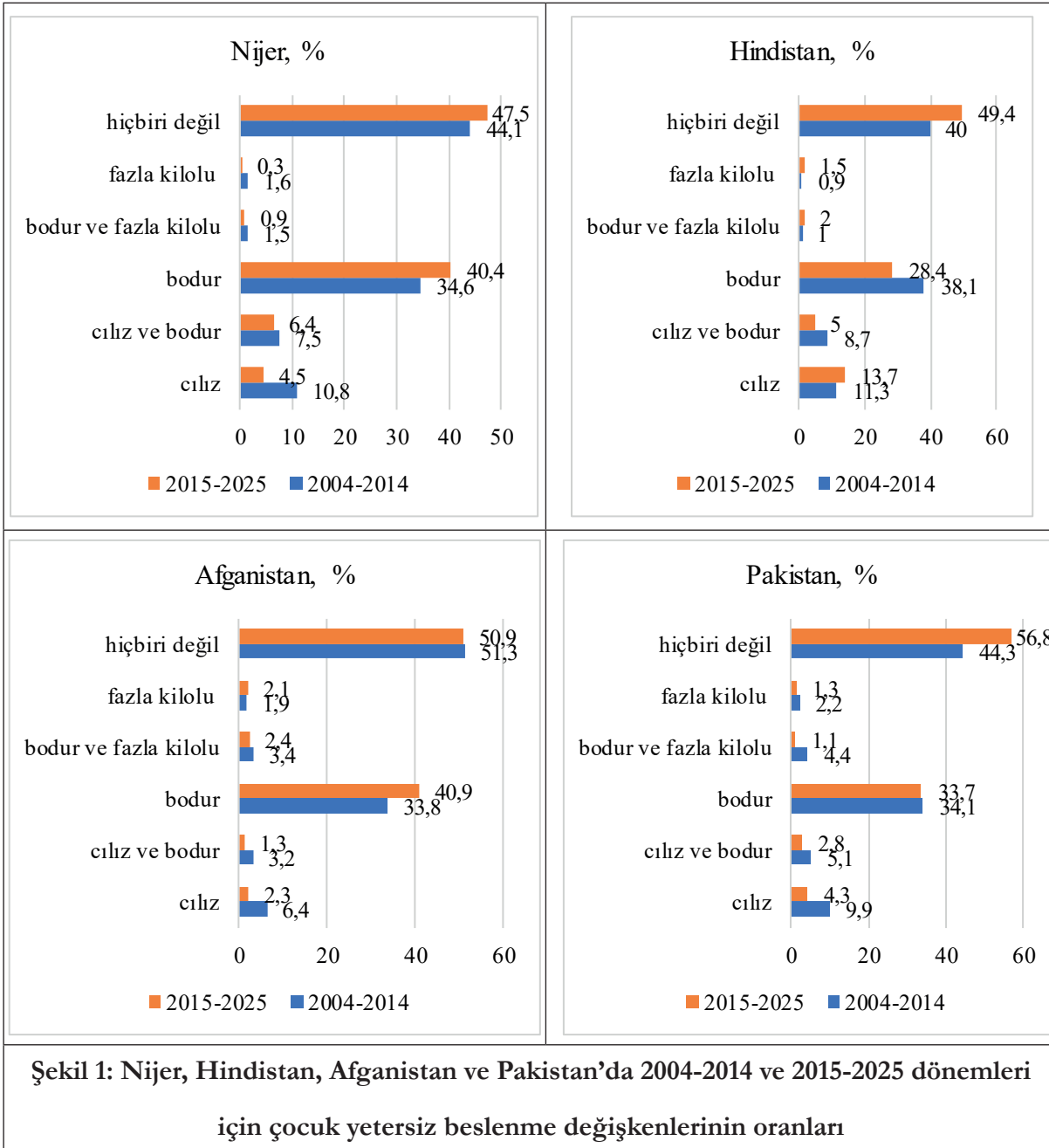

Tablo 1: Kapsama giren ülkeler için 2004-2014 ve 2015-2025 dönemlerinde cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı, Gini katsayısı ve kişi başına düşen milli gelir

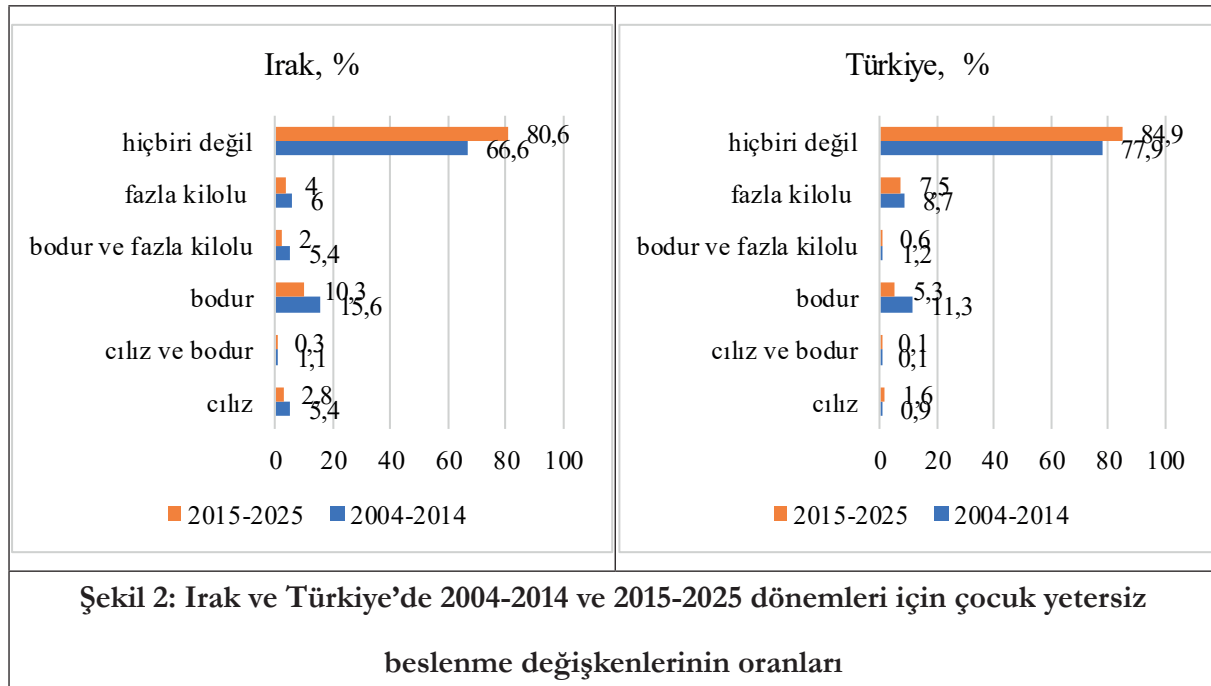
	2004-2014			2015-2025		
	Cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı, %	Gini katsayısı	Kişi başına düşen milli gelir (2010, ABD doları)	Cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı, %	Gini katsayısı	Kişi başına düşen milli gelir (2024-25, ABD doları)
Afganistan	51.3	Veri yok	530	50.9	59.0	370
Almanya	94.0	30.2	45540	95.4	32.4	54960
Birleşik Krallık	91.2	33.7	41760	91.3	32.6	48610
Hindistan	40.0	27.8	1210	49.4	28.8	2650
Irak	66.6	28.6	4390	80.6	29.5	6030
Nijer	44.1	31.5	480	47.5	37.3	660
Pakistan	44.3	29.5	1000	56.8	29.6	1430
Türkiye	77.9	39	10380	84.9	43	13150

Dört ülkede de fazla kiloluluk oranları düşük seyretmektedir. Ancak, Hindistan'da fazla kilolu oranının (%0.9 , %1.5) ve Nijer'de bodur ve fazla kilolu oranının (%1.5 , %0.9) varlığı, düşük kaliteli beslenmenin hem büyüme geriliğine hem de sağlıksız kilo alımına yol açabildiğinin erken sinyalleridir.

Bu dörtlü karşılaştırmada, beslenme sonuçları ile sosyo-ekonomik göstergeler arasında çarpıcı bir paralellik göze çarpmaktadır. Afganistan ve Nijer, hem en düşük kişi başı gelire (sırasıyla 370 ABD doları ve 660 ABD doları) sahip olmaları hem de yüksek/yükselen Gini katsayıları (Afganistan için 59, Nijer için 37.3) ile işaret ettikleri derin yoksulluk ve şiddetli gelir eşitsizliği ile bodurluk krizini doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu ülkelerde, sadece mutlak kaynak yetersizliği değil, aynı zamanda mevcut sınırlı kaynakların da adaletsiz dağılımı, nüfusun büyük bir bölümünün temel gıdaya erişimini büyük ölçüde sınırlamakta ve kronik yetersiz beslenmeyi kalıcı hale getirmektedir. Nijer'de gelir eşitsizliğinin (Gini: 31.5'ten 37.3'e) artması, bodurluk oranındaki kötüleşmeyle (%34.6'dan %40.4'e) örtüşmektedir.

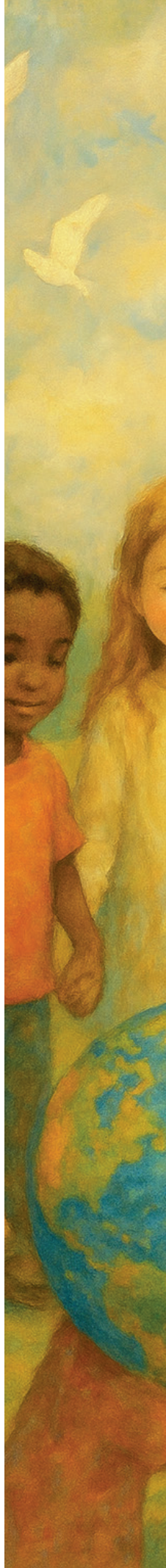
Öte yandan, Hindistan ve Pakistan üst-orta gelir seviyelerine (sırasıyla 2,650 ve 1,430 ABD doları) doğru ilerlerken, nispeten daha düşük ancak yine de kayda değer olan Gini katsayılarına sahiptir (Hindistan 28.8, Pakistan 29.6). Hindistan'ın bodurlukla mücadelede kaydettiği görece başarı, artan milli gelirin bir sonucu olarak görülebilir (Tablo 1). Ancak, Hindistan'da cılızlık oranındaki endişe verici artış (%11.3'ten %13.7'ye), ekonomik büyümenin faydalarının toplumun en savunmasız kesimlerine ulaşmakta yetersiz kaldığının bir göstergesidir. Bu, gelir dağılımındaki görece iyileşmenin en yoksul haneler için beslenme güvenliği sağlamada yeterli olmayabileceğini ortaya koymaktadır, ekonomik büyüme beslenme sonuçlarını iyileştirmek için gerekli olan ancak yeterli olmayan bir koşuldur.

Türkiye çocuk yetersiz beslenmesinin bazı formlarında kayda değer ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'de sadece bodur çocukların oranı %11.3'ten %5.3'e belirgin bir düşüş göstermiştir (Şekil 2). Bu, ülkenin aynı dönemde kişi başına düşen milli gelirini 10.380 ABD dolarından 13.150 ABD dolarına çıkarmasıyla paralellik göstermektedir (Tablo 1). Bu bulgu, literatürde vurgulanan yoksulluğun azaltılmasının kronik yetersiz beslenmeyi azaltmada kritik bir role sahip olduğu yönündeki tezi destekler niteliktedir. Bodur, cılız veya fazla kilolu olmayan (hiçbiri değil), yani sağlıklı beslenen çocukların oranı %77.9'dan %84.9'a

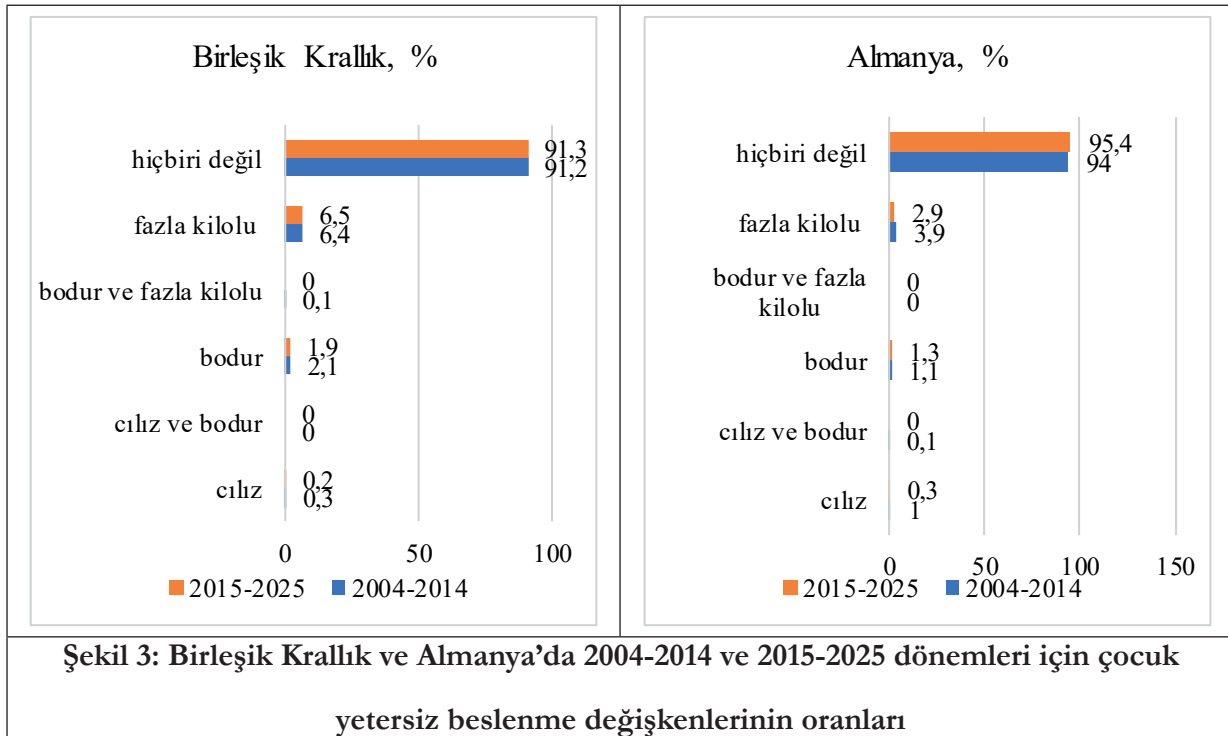
yükselmiştir. Beslenme açısından olumlu bir gösterge olsa da bu durum fazla kilo sorununu gizlememelidir. Sadece fazla kilolu olan çocukların oranı %8.7'den %7.5'e hafif bir düşüş göstermiş olsa da, bu oran Almanya (%3.9, %2.9) ve Birleşik Krallık (%6.4 , %6.5) gibi yüksek gelirli ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bu durum, Türkiye'nin hem yetersiz beslenme hem de fazla kiloluluk sorunlarını aynı anda yaşadığını göstermektedir. Beslenme geçiş sürecinin tipik bir özelliği kabul edilen bu durum beslenmenin çifte yükü olarak adlandırılmakta ve işlenmiş gıdaların artan tüketimi, fiziksel aktivitenin azalması gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Popkin, 2017). Türkiye'deki yüksek fazla kiloluluk oranları, beslenme politikalarının bu yeni tehdide yeterince odaklanmadığını düşündürmektedir. Okul yemek programlarının kalitesi, şekerli/ gazlı içeceklerden alınan vergiler, obeziteyle mücadele programları gibi konuların daha fazla gündeme alınması gerekmektedir.

Irak'ın beslenme göstergeleri iki dönem arasında önemli ölçüde iyileşmiştir. Cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı %66.6'dan %80.6'ya sıçrama yükselmiş, bodurluk oranı %15.6'dan %10.3'e, cılızlık oranı ise %5.4'ten %2.8'e gerilemiştir. Yine de Türkiye verileri Irak'tan görece daha iyidir. Bu durum kısmen Türkiye'de kişi başına milli gelirin Irak'ın iki katından fazla olmasıyla ilgili olabilir, nitekim ekonomik büyüme, bodurluğun azalmasındaki etkenlerden biri olabilir. Ancak, asıl çarpıcı veri, Türkiye'nin Gini katsayısındaki ciddi artıştır. İlk dönem 39 iken ikinci dönem 43 olan Gini katsayısı, gelir dağılımının önemli ölçüde bozulduğunu gösterir. Eşitsizliğin derinleşmesi, fazla kiloluluk oranının yüksekliğine neden olabilir çünkü sağlıklı gıdaların yüksek maliyeti nedeniyle düşük gelirli aileler sağlıksız ve ucuz olan yüksek kalorili işlenmiş gıdalara yönelebirlirler. Bu bakımdan Türkiye, “gelir tuzağına” düşmüş gibidir, bir yandan ekonomik olarak büyümektedir, diğer yandan bu büyümeden toplumun tüm kesimleri eşit faydalanmadığı için beslenme sorunları sürmekte ve önceden çok görülmeyen fazla kiloluluk gibi yeni beslenme sorunları ortaya çıkmaktadır. Kişi başına milli geliri Türkiye'nin yarısı kadar olsa da Irak'ın Gini katsayısı (29.5) Türkiye'ye kıyasla çok daha düşüktür, yani gelir dağılımı daha adildir. Irak'taki hızlı iyileşmenin temel nedenleri arasında adil gelir dağılımı yer alıyor olabilir. Bunun yanında çatışma sonrası dönemde sağlanan insani yardımlar ve kaynakların

nüfusun geniş kısımlarına ulaşmasını sağlayan kalkınma yatırımları da etkili olmuş olabilir.

Almanya'nın beslenme göstergeleri neredeyse mükemmele yakındır, cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı zaten yüksek olan %94'ten %95.4'e yükselmiştir (Şekil 3). Bodurluk %1.1'den %1.3'e yükselmiş, cılızlık %1.0'dan %0.3'e gerilemiştir. Bu oranlar Almanya'da çocuk yetersiz beslenmesinin halk sağlığı sorunu düzeyinde görülmediğinin işaretidir. Almanya'da %3.9'dan %2.9'a gerileyen fazla kiloluluk, yüksek bir oranda olmasa da cılızlığa veya bodurluğa göre öne çıkmaktadır. Birleşik Krallık'ta (BK) da benzer şekilde cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı (%91.2, %91.3'e) yüksektir ve yetersiz beslenme oranları oldukça düşüktür, örneğin bodurluk %2.1'den %1.9'a gerilemiştir. İki ülkede de şiddetli yetersiz beslenme büyük ölçüde azaltılmış, cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranları %90'ların üzerine çıkmıştır.

Bununla birlikte BK'da fazla kilolu oranı her iki dönemde de Almanya'dan yüksektir, üstelik 2015-2025 döneminde Almanya'nın iki katından fazladır. Bu fark iki ülkede beslenme konusunda uygulanan farklı politikalarla ilişkilendirilebilir. BK'da 2018'de yürürlüğe giren ve üreticileri ürünlerindeki şeker içeriğini azaltmaya teşvik eden "Şekerli İçecekler Endüstri Vergisi"nin şeker tüketimini önemli ölçüde

düşürdüğüne dair kanıtlar bulunmaktadır (Luick vd., 2024). BK'de okul yemekleri için belirlenen besin standartları da çocukların sağlıklı gıdaya erişimini garanti altına almada önemli bir rol oynamaktadır. Almanya'da ise bazı eyaletlerde zorunlu standartlar kullanılırken bazı eyaletlerde devlet merkezli regülasyonlar yerine, gönüllü endüstri taahhütleri ve bilinçlendirme kampanyaları gibi müdahale araçları kullanılmaktadır. Güncel araştırmalar Almanya'da çocukların beslenme göstergelerinin gönüllü uygulamaların sürdürüldüğü eyaletlere oranla zorunlu standartların uygulandığı eyaletlerde daha iyi olduğunu göstermektedir (Hundeshagen, Rosmann ve Lindenmeier, 2024).

Korelasyon sonuçları incelendiğinde, 2004-2014 dönemi için kişi başına düşen milli gelir ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı, güçlü ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r = .895$, $p = .003$). Gelir eşitsizliği (gini katsayısı) ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasındaki pozitif korelasyon ise istatistiksel olarak anlamlı değildir ($r = .462$, $p = .296$). Gelir eşitsizliği ile kişi başına düşen milli gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan zayıf bir ilişki gözlemlenmiştir ($r = .205$, $p = .659$). 2015-2025 dönemi için kişi başına düşen milli gelir ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasında güçlü, pozitif ve istatistiksel anlamlılık sınırında yer alan bir ilişki gözlemlenmiştir ($r = .702$, $p = .052$). Gelir eşitsizliği ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasında ise güçlü ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, bu ilişki de istatistiksel anlamlılık sınırındadır ($r = -.638$, $p = .088$). İstatistiksel anlamlılığın sınırda çıkmasının muhtemel nedeni örneklemin küçüklüğüdür. Gelir eşitsizliği ile kişi başına düşen milli gelir arasındaki negatif korelasyon ise istatistiksel olarak anlamlı değildir ($r = -.245$, $p = .559$).

Korelasyon analizi, 2004-2014 döneminde kişi başı gelir ile cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk oranı arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermekte ($r=0,895$; $p<0,01$) ve Smith & Haddad (2015) gibi araştırmacıların ekonomik kalkınmanın yetersiz beslenmeyi azaltmada önemli bir rolü olduğuna dair iddialarını desteklemektedir. Türkiye'deki bodurluk oranının %11,3'ten %5,3'e gerilemesinin ardında kişi başı milli

gelirin aynı dönemde önemli ölçüde artmış olması da bu iddiayı destekler nitelikte bir veridir. 2015-2025 dönemine ait verilerde gelir ile sağlıklı beslenme arasındaki ilişkinin zayıflaması ($r=0,702$; $p=0,052$) gelir seviyesi belirli bir eşiği aştıktan sonra, mutlak yoksulluğun ötesindeki faktörlerin daha belirleyici hale geldiğinin bir işaretidir. 'Türkiye'de Gini katsayısı 39,0'dan 43,0'a yükselmesine paralel olarak gelir eşitsizliği ile sağlıklı beslenme arasında güçlü bir negatif eğilim gözlemlenmesi ($r=-0,638$), gelir dağılımı adaletsizliğinin toplum sağlığı üzerindeki yıkıcı bir etkisi olduğu iddiasını (Wilkinson & Pickett, 2009) doğrulayan göstergelerden biridir. Bu durum beslenme politikalarının sadece ne kadar ürettiğimiz değil, ürettiğimizi nasıl paylaştığımız sorusunu merkeze alması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada bulgular cılız, bodur veya fazla kilolu olmayan çocuk nüfusunun benzerliği üzerinden sunulduğu halde analiz sonucunda çocuk yetersiz beslenmesinin ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine ve gelir dağılımı adaletine bağlı olarak üç farklı kümede kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. İlk küme Afganistan ve Nijer'den oluşmaktadır. Bu iki ülke yüksek gelir eşitsizliği ve çok düşük kişi başı milli gelir ile karakterizedir. Bu ülkelerde temel problem zaten kıt olan kaynakların da adaletsiz dağılımı ve yoksulluğun derinleşmesidir. İki ülkede de kronik yetersiz beslenme kendini yüksek bodurluk oranları ile göstermekte, bu oranlar Afganistan'da günümüzde de giderek artmaktadır. Bu kümedeki ülkelerdeki çocuklar, sağlıklı büyüme ve potansiyelini gerçekleştirme gibi temel yapabilirliklerden mahrumdur ve bu ülkelerde dağıtımsal adaletsizlik ile tanınma adaletsizliği birlikte deneyimlenmektedir.

İkinci küme Hindistan, Pakistan, Irak, 'Türkiye'den oluşmaktadır. Üst-orta gelir grubunda yer alan bu ülkeler bir yandan geleneksel yetersiz beslenme formları olan cılızlık ve bodurlukla, bir yandan da yeni nesil beslenme sorunu olan fazla kilo ile mücadele etmektedir. Bu gruptaki ülkelerin verileri ekonomik büyümenin yetersiz beslenmeyi kendiliğinden ortadan kaldırmadığını, asıl meselenin büyümenin niteliği ve eşitsizlikle mücadele olduğunu göstermektedir. İkinci kümedeki ülkeler Fraser'ın modelindeki iki

adalet boyutunun birbiriyle nasıl çelişebileceğini göstermektedir, dağıtımsal adaletteki bir gerileme, tanınma temelli bir ilerlemeyi gölgeleyebilmekte veya beslenmenin çifte yükü gibi yeni nesil sorunlara yol açabilmektedir. Nitekim 'Türkiye'de bodurlukta önemli bir azalma kaydedilirken aynı zamanda Gini katsayısı ve fazla kiloluluk oranı da artmaktadır. Hindistan, bodurluğu azaltmada başarılı olsa da artan cılızlık oranı, büyümenin en savunmasız kesimlere ulaşamadığının göstergesi olarak okunabilir. Irak, düşük Gini katsayısının gösterdiği üzere görece adil bir kaynak dağılımı sağlamış ve beslenme göstergelerinde hızlı bir iyileşme kaydetmiştir. Türkiye'nin bodurluğun azaltılmasında kaydettiği ilerlemeye rağmen, %7,5 gibi yüksek bir fazla kiloluluk oranını sürdürüyor olması Popkin ve arkadaşlarının (2020) beslenme geçişi (nutrition transition) teorisini desteklemektedir. Bu teoriye göre, diyetlerin geleneksel gıdalardan, işlenmiş, şeker ve doymuş yağ oranı yüksek gıdalara kayması, yetersiz beslenme ile ilişkili mikro besin eksiklikleri ile birlikte fazla kilo ve obeziteyi de aynı anda tetikleyebilmektedir. Türkiye, her iki sorunun aynı anda görüldüğü beslenmenin çifte yükü olgusunun bir örneğidir.

Türkiye örneğinin bir diğer boyutu da ülkede son on beş yılda artan geniş göçmen, mülteci ve sığınmacı nüfusedir. Bu çalışmada kullanılan ikincil veri kaynakları mülteci veya sığınmacı popülasyonuna ait beslenme göstergelerini ayrıştırmadığı için, bu grubun ülke genelindeki beslenme profili üzerindeki etkisi ölçülememiştir. Ancak, bu durum konunun önemini azaltmamakta, aksine Türkiye'deki beslenme eşitsizlikleri tablosunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Fraser'ın tanınma adaleti kavramının lensinden bakıldığında, mülteci çocukların beslenme yetersizlikleri açısından yüksek risk altında olmasının hem ekonomik yoksunluktan (dağıtımsal adaletsizlik) hem de sosyal ve politik sistemde karşılaştıkları dil engeli, ayrımcılık ve hizmetlere erişimdeki kısıtlardan (tanınma adaletsizlikleri) kaynaklandığı söylenebilir. Mevcut yüksek aşırı kiloluluk oranları ve derinleşen gelir eşitsizliği bağlamında, mülteci nüfusun bu çifte yükü nasıl deneyimlediği—hem bodurluk gibi geleneksel formlar hem de ucuz, işlenmiş gıdalara erişime bağlı olarak fazla kilo—önemli bir araştırma sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yetersiz beslenmeyle mücadele politikalarının yalnızca alına enerjinin arttırılmasına değil, besin

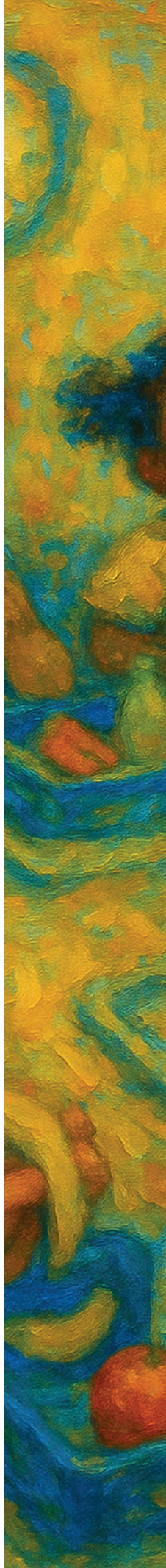
kalitesine, sağlıklı gıdaya erişime ve savunmasız grupların özgün ihtiyaçlarına da odaklanması son derece önemlidir.

Üçüncü kümeyi oluşturan Almanya ve Birleşik Krallık yüksek kişi başı gelir ve düşük Gini katsayıları ile geleneksel yetersiz beslenmeyi büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu ülkelerde dağıtımsal adaletin nispeten sağlanması, mücadelenin odağını tanınma adaleti ve herkes için sağlıklı gıda sistemlerine erişim gibi daha niteliksel boyutlara kaydırmaktadır.

Araştırmanın bulguları Smith & Haddad (2015) ve Van de Pel vd. (2008) gibi çalışmalarda ortaya konan, yetersiz beslenme sorununu çözmek için eşitsizlikleri azaltmaksızın sadece gelir artışının yeterli olmadığı argümanını desteklemektedir. Hindistan'da bodurluğun azalmasına rağmen cılızlığın artması, Türkiye'de yetersiz beslenme konusunda bölgesel eşitsizliklerin sürmesi (Adalı ve Tezcan, 2013), ekonomik büyümenin kendiliğinden beslenme verilerini iyileştirmediğini göstermektedir. Bu değerlendirme, çocuk yetersiz beslenmesiyle mücadelenin derinlemesine bir sosyal adalet meselesi olduğunu göstermektedir. Jaiya, Anjorin ve Uthman'ın (2024) vurguladığı gibi yetersiz beslenmenin önüne geçilebilmesi için bağlama duyarlı politikalar geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bağlama duyarlı politikalar birinci kümedeki ülkeler için insani yardım ve yapısal kalkınma yatırımları, ikinci kümedeki ülkeler için gelir eşitsizliğinin azaltılması ve beslenme geçişi (Popkin, 2017) ile mücadele eden entegrasyon politikaları, üçüncü kümedeki ülkeler için ise gıda politikaları ve regülasyon odaklı müdahaleler olabilir.

Kaynaklar

- Adalı, T., & Tezcan, S. (2013). Sosyal eşitsizliğin bir yansıması: Türkiye’de çocukluk döneminde yetersiz beslenme. *Nüfusbilim Dergisi*, 35, 3–17.
- Dünya Bankası. (2023). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. Erişim: 01.10.2025
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2024 Malnutrition. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition>. Erişim: 01.10.2025
- Fraser, N. (2003). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, and participation. N. Fraser & A. Honneth (Eds.), *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange* (ss. 7–109). Verso.
- Hundesdshagen, C., Rosmann, H., & Lindenmeier, J. (2024). The effect of obligatory versus voluntary school food standard implementation on the fulfillment of the school food standard requirements in Germany. *NFS Journal*, 37, 100197. <https://doi.org/10.1016/j.nfs.2024.100197>
- Jiaiya, M. A., Anjorin, S., & Uthman, O. A. (2024). Income and education disparities in childhood malnutrition: a multi-country decomposition analysis. *BMC Public Health*, 24(1), 2882. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-20378-z>
- Luick, M., Bandy, L. K., Harrington, R., Vijayan, J., Adams, J., Cummins, S., Rayner, M., Rogers, N., Rutter, H., Smith, R., White, M., & Scarborough, P. (2024). The impact of the UK soft drink industry levy on the soft drink marketplace, 2017-2020: An interrupted time series analysis with comparator series. *PloS one*, 19(6), e0301890. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0301890>
- Miyawaki, A., Evans, C. E. L., Lucas, P. J., & Kobayashi, Y. (2021). Relationships between social spending and childhood obesity in OECD countries: an ecological study. *BMJ open*, 11(2), e044205. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-044205>
- Popkin, B. M. (2017). Relationship between shifts in food system dynamics and acceleration of the global nutrition transition. *Nutrition Reviews*, 75(2), 73–82. <https://doi.org/10.1093/nutrit/nuw064>
- Prasad, J. B., Pezhhan, A., & Patil, S. H. (2021). Effect of wealth, social inequality, Mother’s BMI, and education level on child malnutrition in India. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 15(6), 102304. <https://doi.org/10.1016/j.dsx.2021.102304>
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Sen, Amartya (1999) “Commodities and Capabilities”. Oxford University Press India.
- Smith, L. C., & Haddad, L. (2015). Reducing child undernutrition: Past drivers and priorities for the post-MDG era. *World Development*, 68, 180–204. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.11.014>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2019: Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1132. Ankara.
- UNICEF. (2023). The State of the World’s Children 2023: For every child, vaccination. UNICEF. <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2023>. 01.10.2025
- Van de Poel, E., Hosseipoor, A. R., Speybroeck, N., Van Ourti, T., & Vega, J. (2008). Socioeconomic inequality in malnutrition in developing countries. *Bulletin of the World Health Organization*, 86(4), 282–291. <https://doi.org/10.2471/BLT.07.044800>
- White, P.A., Awad, Y.A., Gauvin, L. et al. Household income and maternal education in early childhood and risk of overweight and obesity in late childhood: Findings from seven birth cohort studies in six high-income countries. *Int J Obes* 46, 1703–1711 (2022). <https://doi.org/10.1038/s41366-022-01171-7>

Özgün Makale

İstanbul'da Bir Tekstil İşyerinde Çalışanlar Arasında İş Güvenliği Kültürünün Değerlendirilmesi

Assessment of Occupational Safety Culture Among Employees in a Textile Workplace in Istanbul

Ahmet Baran¹ , Nuray Özgülnar²

1. Uzm. Dr., Adli Tıp Kurumu, İstanbul, Türkiye

2. Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

İş güvenliği kültürü, iş kazalarının önlenmesinde güçlü bir öncü gösterge olarak kabul edilmekte ve kurumsal düzeyde güvenlik eksikliklerinin belirlenmesi ile iyileştirme süreçleri için kritik bir araç işlevi görmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, İstanbul'da boya ve baskı alanında faaliyet gösteren bir tekstil işletmesindeki çalışanların güvenlik kültürü düzeyini değerlendirmek ve elde edilen bulguları işletme ile paylaşarak kurumsal güvenlik kültürünün geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Bu kesitsel araştırmanın evreni, işletmedeki 182 çalışandan oluşmuş olup, örneklem seçimine gidilmeksizin 181 çalışandan veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Demirbilek tarafından geliştirilen 48 maddelik İş Güvenliği Kültürü Anketi ile 15 soruluk tanımlayıcı bilgi formu kullanılmış ve anketler gözlem altında yanıtlatılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, ikili grup karşılaştırmaları için Mann-Whitney U ve Ki-Kare testleri, ikiden fazla grup karşılaştırmaları için Kruskal-Wallis testi ve korelasyon analizleri için Spearman korelasyon katsayısı uygulanmıştır. Araştırma grubunun yaş ortalaması $33,87 \pm 10,14$ yıl olup, katılımcıların %38,1'i kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Anketin toplam güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alfa) 0,93 olarak belirlenmiş ve güvenlik kültürü boyutlarının puan ortalamaları genel olarak olumlu düzeyde saptanmıştır. Güvenlik kültürü puanları; 46 yaş ve üzeri çalışanlarda, üniversite mezunlarında, ekonomik durumunu iyi olarak nitelendirenlerde, işçi dışındaki pozisyonlarda (yönetici/mühendis vb.), 16 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanlarda, mesaiye kalmayanlarda ve çalışma yaşamı boyunca iş kazası geçirmeyenlerde anlamlı biçimde daha yüksek bulunmuştur. Korelasyon analizleri, yönetimin bağlılığı ile güvenlik önceliği ve güvenlik iletişimi boyutları arasında; güvenlik önceliği ile güvenlik iletişimi boyutları arasında ve güvenlik eğitimi ile algılama boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, işletme bünyesinde güvenlik kültürünün güçlendirilmesi için özellikle farklı demografik ve çalışma gruplarına yönelik özelleştirilmiş programların uygulanmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Özellikle güvenlik katılımı boyutunun geliştirilmesi, kurum genelinde güvenlik performansının artırılması açısından öncelikli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, uygulamalı eğitim programları, çalışan katılımını teşvik eden yönetim stratejileri ve risk deneyimleriyle uyumlu öğrenme süreçleri, güvenlik kültürünün sürdürülebilir biçimde iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: tekstil sektörü, güvenlik kültürü, güvenlik katılımı, iş sağlığı ve güvenliği

Abstract

Occupational safety culture is widely recognized as a key leading indicator for the prevention of workplace accidents and serves as a critical instrument for identifying organizational safety deficiencies and guiding continuous improvement processes. Accordingly, this study aimed to assess the safety culture levels among employees working in the dyeing and printing units of a textile company in Istanbul and to provide evidence-based insights to support the enhancement of corporate safety culture by sharing the findings with the organization. This cross-sectional study included the entire population of 182 employees, with data collected from 181 participants. Data collection instruments included the 48-item Occupational Safety Culture Questionnaire developed by Demirbilek, alongside a 15-item descriptive information form, both administered in a supervised setting to ensure data quality. Data analysis employed descriptive statistics, Mann-Whitney U and Chi-square tests for comparisons between two groups, Kruskal-Wallis tests for comparisons among multiple groups, and Spearman correlation coefficients to examine inter-dimensional relationships. The mean age of participants was $33,87 \pm 10,14$ years, and 38.1% were female. The overall reliability of the questionnaire, measured by Cronbach's alpha, was 0.93, and mean scores across safety culture dimensions were generally positive. Notably, safety culture scores were significantly higher among employees aged 46 and above, university graduates, those reporting good economic status, employees in non-worker positions (e.g., managers or engineers), individuals with 16 or more years of tenure, employees who did not regularly work overtime, and those who had not experienced an occupational accident. Correlation analysis revealed positive and significant associations between Management Commitment and both Safety Priority and Safety Communication, between Safety Priority and Safety Communication, and between Safety Training and Perception. These findings underscore the importance of implementing tailored interventions targeting diverse demographic and occupational groups to strengthen organizational safety culture. Specifically, enhancing the dimension of safety participation is a priority for improving overall safety performance. Practical training programs, management strategies that actively encourage employee engagement, and learning processes aligned with real risk experiences are essential for the sustainable development and reinforcement of safety culture within the organization.

Keywords: textile industry, safety culture, occupational health and safety, safety participation

Geliş Tarihi / Received: 25.10.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 05.11.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Nuray Özgülnar Eposta: nuray.ozgulnar@istanbul.edu.tr

Sorumlu Editör / Handling Editor: Ahmet Can Bilgin

Atf için / Suggested Citation: Baran, A. & Özgülnar, N. (2025). İstanbul'da Bir Tekstil İşyerinde Çalışanlar Arasında İş Güvenliği Kültürünün Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 57-71.

Giriş

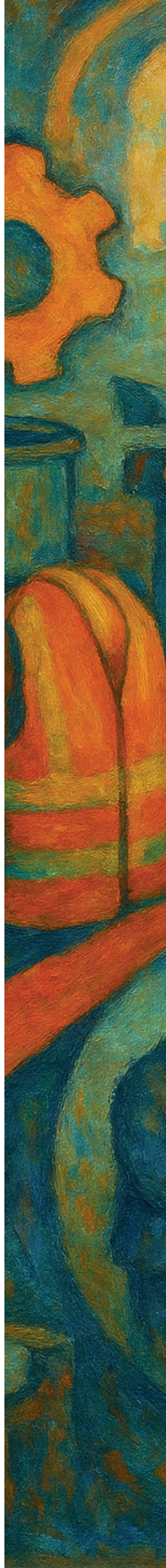
İş kazaları, çalışanlarda yaralanma ve ölüm gibi ciddi sonuçlara yol açmakta; çalışanlar ve aileleri açısından ekonomik zorluklara, örgütler için ise doğrudan ve dolaylı maliyet artışlarına neden olmaktadır. Bu durum, ülkelerin ekonomik yapısını ve toplumsal yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir (Harms-Ringdahl, 2001). İş kazalarının ortaya çıkışı çoğunlukla birden fazla faktörün etkileşimiyle ilişkilidir. Bu faktörler arasında güvenli olmayan davranışlar, örgüt yönetiminin iş güvenliğine yönelik yaklaşımları ve çalışanların bireysel tutumları öncelikli belirleyicilerdir (Reese, 2017).

İş kazalarının azaltılmasında güvenlik kültürü kavramı, güvenli olmayan davranışları önleme ve dönüştürme potansiyeline sahip olması nedeniyle kritik bir rol oynamaktadır (Fernández-Muñiz et al., 2007; Health & Executive, 2005). Güvenlik kültürü kavramı literatürde ilk kez 1986 yılında meydana gelen Çernobil nükleer kazası sonrasında, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) tarafından yayımlanan raporda kullanılmıştır. Söz konusu raporda, kazanın temel nedenlerinden birinin güvenlik kültüründeki eksiklik olduğu vurgulanmıştır (Cox & Flin, 1998).

Güvenlik kültürü kavramı Health and Safety Executive tarafından, “Bir örgütte bireylerin ve grupların sahip olduğu değerlerin, tutumların, algıların, yeterliliklerin ve davranış kalıplarının bir yansıması olup; örgütün sağlık ve güvenlik yönetimine yönelik bağlılığını, uygulama özelliklerini ve bu konudaki donanımını belirlediği” şeklinde tanımlanmıştır (Health & Executive, 2005)

Güvenlik kültürü Patankar ve Sabin’in yaptıkları çalışmada yapısal olarak 4 basamaklı bir piramit olarak tanımlanmaktadır. Piramitte tabandan tepeye doğru sırasıyla temel güvenlik değerleri, güvenlik liderliği stratejileri, güvenlik iklimi ve güvenli davranışlar yer alır (Patankar & Sabin, 2010). Güvenlik iklimi bu yapıda güvenlik kültürünün bir basamağı olarak kabul edilmektedir.

Güvenlik kültürünün, farklı endüstriler ve ülkelerde güvenlik performansının güvenilir bir göstergesi olduğu; iş kazalarının önlenmesinde önemli bir rol oynadığı

ve örgütlerde güvenlik alanındaki eksikliklerin belirlenmesi ile iyileştirme süreçlerinde etkin bir araç olarak kullanılabileceği birçok araştırma tarafından ortaya konmuştur (Coyle et al., 1995; Gallier & Duarte, 2025; Kumar et al., 2014). Güvenlik kültürünün daha standart biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla çeşitli boyutları tanımlanmıştır. Singh ve Verma'nın yaptığı meta-analiz çalışmasında incelenen 60 araştırmanın bulguları sonucunda güvenlik kültürüne ilişkin dokuz ortak boyut belirlenmiştir. Bu boyutlar; yönetimin bağlılığı ve tutumu, güvenlik eğitiminin niteliği ve kişisel koruyucu donanım (KKD) kullanımına yönelik eğitim, çalışanların güvenlik katılımı ve iletişimi, çalışanların güvenlik bağlılığı, güvenlik önceliği, iş baskısı, çalışma ortamı, çalışanların güvenlik sistemlerinin etkinliğine duydukları güven ve iş güvenliği ile genel memnuniyet düzeyidir (Singh & Verma, 2020).

Güvenlik kültürünün değerlendirilmesinde günümüzde en yaygın kullanılan yöntem, anket ve ölçek uygulamalarıdır. Bu araçlar aracılığıyla örgütlerdeki mevcut güvenlik algısı, tutumlar ve davranışlar ölçülerek genel güvenlik düzeyi değerlendirilebilmektedir (Patankar & Sabin, 2010; Pronovost & Sexton, 2005). Güvenlik kültürünün ölçülmesi, örgütün mevcut güvenlik durumuna ilişkin kapsamlı bilgi sağlamanın yanı sıra, geliştirilmesi gereken alanların belirlenmesine ve uygun çözüm stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Türkiye'de iş güvenliği kültürü ile ilgili kapsamlı çalışmalardan biri Demirbilek tarafından 2005 yılında tekstil sektöründe gerçekleştirilmiştir (Demirbilek, 2005). Ardından diğer araştırmacılar otomotiv ve imalat sanayi gibi farklı endüstrilerde güvenlik kültürü ile ilgili çalışmalar yapmıştır (Dursun, 2011, 2013; Ocaktan, 2009).

Türkiye'de tekstil sektörü, 2012–2017 ve 2018-2024 yılları arasında iş kazası sıklığı bakımından ilk altı sektör arasında yer almaktadır (Güllüoğlu & Taçgın, 2018; Tunçman, 2024). Bu dönemlerde ve güncel olarak 2024 yılında sektörde iş kazalarının sayısal olarak artış gösterdiği, ayrıca tekstil sektörünün farklı sosyoekonomik gruplardan çalışanları barındırması ve kadın istihdamının görece yüksek olmasıyla dikkat çektiği görülmektedir (SGK, 2024). Bu durum, sektörde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle kadın çalışanların yoğun olarak yer aldığı üretim alanlarında ergonomi, iş yükü ve güvenlik kültürüne yönelik önlemlerin geliştirilmesi, iş kazalarının önlenmesinde kritik önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'da tekstil sektöründe çalışanların güvenlik kültürü düzeyini değerlendirmektir. Araştırmadan elde edilen bulguların, çalışmanın gerçekleştirildiği işyeriyle paylaşılması ve bu doğrultuda örgütte güvenlik kültürünün geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

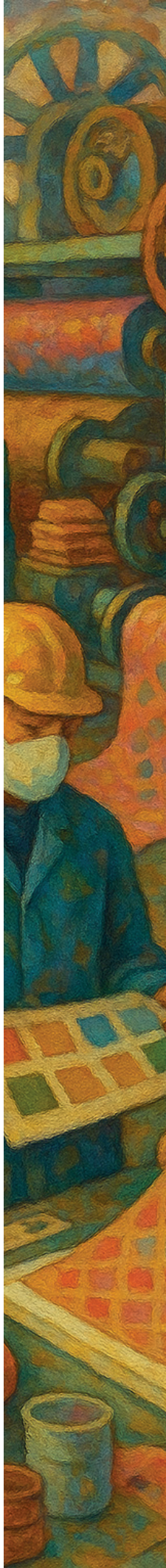
Yöntem ve Gereç

Bu kesitsel araştırma, İstanbul'da tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede çalışan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini söz konusu işletmede görev yapan tüm çalışanlar ve yöneticiler oluşturmuştur. Çalışmada örneklem seçimine gidilmeyerek, işletmedeki 182 çalışanın tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Eylül–Aralık 2019 tarihleri arasında yürütülen veri toplama sürecinde, araştırmaya katılmayı kabul eden ve gönüllü onam formunu imzalayan 181 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Araştırma için İstanbul Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır (15.08.2019/995).

Bu kesitsel araştırma, İstanbul'da tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede çalışanlar Veriler, iki bölümden oluşan soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Birinci bölüm sosyodemografik ve sosyoekonomik özellikleri; ikinci bölüm ise Demirbilek (2005) tarafından geliştirilen İş Güvenliği Kültürü Anketini içermektedir. Altı boyut ve toplam 48 maddeden oluşan anket 5'li Likert tipi yanıt sistemiyle değerlendirilmiştir. Ölçek puanlarının yüksekliği, iş güvenliği kültürü algısının olumlu düzeyde olduğunu göstermektedir.

Soru formunun ön uygulaması 15 kişilik bir grupta yapılmış, ortalama doldurma süresi 30–45 dakika olarak belirlenmiştir. Tanımlayıcı soruların anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla biçimsel düzenlemeler yapılmıştır. Soru formu katılımcılar tarafından gözlem altında doldurulmuştur.

Bağımlı değişkenler; yönetimin bağlılığı, güvenlik önceliği, güvenlik iletişimi, güvenlik eğitimi, güvenliğe katılım ve algılama boyutlarıdır. Bağımsız değişkenler ise yaş, cinsiyet,

medeni durum, eğitim düzeyi, ekonomik durum, görev, toplam iş deneyimi, işyerinde çalışma süresi, vardiya ve mesai durumu, iş kazası ve ramak kala olay yaşama durumlarıdır.

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, medyan, minimum, maksimum, sayı ve yüzde) kullanılmıştır. Normal dağılım Kolmogorov–Smirnov ve Shapiro–Wilk testleriyle değerlendirilmiştir. İki grup karşılaştırmalarında Mann–Whitney U ve Ki-kare testleri; ikiden fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal–Wallis testi ve gerekli durumlarda Bonferroni düzeltmeli Mann–Whitney U testi uygulanmıştır. Değişkenler arası ilişki Spearman korelasyon testi ile incelenmiş, korelasyon gücü $r=0.00-0.24$ zayıf, $0.25-0.49$ orta, $0.50-0.74$ güçlü ve $0.75-1.00$ çok güçlü olarak yorumlanmıştır.

Tüm analizlerde %95 güven aralığı esas alınmış, $p<0.05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Veriler, İstanbul Üniversitesi lisanslı SPSS 21.0 (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın yürütüldüğü tekstil işletmesinde çalışmakta olan 181 katılımcının yaş ortalaması $33,87 \pm 10,14$ olup, ortanca değer 33 (minimum 17, maksimum 74) olarak belirlenmiştir. Araştırma grubunun %61,9'unu ($n=112$) erkekler oluşturmaktadır. Medeni durum açısından incelendiğinde katılımcıların %56,4'ünün ($n=102$) evli, %34,8'inin ($n=63$) bekar ve %8,8'inin ($n=16$) boşanmış veya dul olduğu saptanmıştır. Araştırma grubunun %30,9'unu ($n=56$) lise ve dengi okul mezunları, %17,7'sini ($n=32$) ortaokul mezunları ve %12,7'sini ($n=38$) üniversite mezunları oluştururken, %30,4'ü ($n=55$) ilkokul mezunu veya daha düşük eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların kendi beyanlarına göre ekonomik durumlarını değerlendirmesi istendiğinde %53'ü ($n=96$) durumunu “orta”, %33,7'si ($n=61$) “iyi değil”, %12,7'si ($n=23$) “iyi” ve %0,6'sı ($n=1$) “çok iyi” olarak ifade etmiştir.

İşyerindeki görev dağılımı incelendiğinde katılımcıların %64,1'inin ($n=116$) işçi, %12,2'sinin ($n=22$) ofis çalışanı, %7,2'sinin ($n=13$) yönetici, %4,4'ünün ($n=8$) ustabaşı, %2,8'inin ($n=5$) mühendis, %2,2'sinin ($n=4$) tekniker/teknisyen ve %7,2'sinin ($n=13$) diğer (grafiker, müşteri temsilcisi, pazarlama, depo görevlisi, şoför vb.) çalışanlardan oluştuğu görülmektedir.

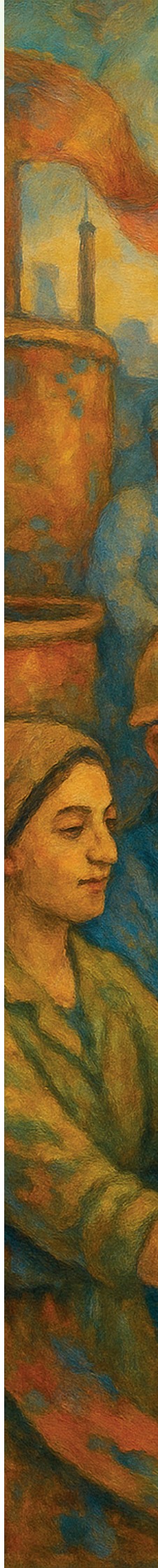
Katılımcıların toplam iş deneyimi ortalaması $11,96 \pm 9,54$ yıl olup, ortanca değer 10 yıl olarak saptanmıştır. Çalışma süresi gruplarına göre dağılım incelendiğinde, 0–5 yıl deneyime sahip çalışanların %32'sini ($n=58$), 6–10 yıl arasında deneyimi olanların %21'ini ($n=38$), 11–15 yıl deneyimli çalışanların %20,4'ünü ($n=37$) ve 16 yıl ve üzeri deneyime sahip olanların %26,5'ini ($n=48$) oluşturduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, katılımcıların önemli bir kısmının çalışma yaşamında henüz beş yıl ve daha kısa süreye sahip bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Araştırma grubundaki çalışanların meslek yaşamları boyunca iş kazası geçirme durumları incelendiğinde, %8,3'ünün ($n=15$) iş kazası öyküsüne sahip olduğu, %91,7'sinin ($n=166$) ise iş kazası geçirmediği belirlenmiştir. Aynı işyerinde iş kazası geçirme durumuna bakıldığında, katılımcıların %4,4'ünün ($n=8$) iş kazası yaşadığı, %95,6'sının ($n=173$) ise geçirmediği saptanmıştır. Çalışanların meslek yaşamları boyunca ramak kala olay yaşama durumları değerlendirildiğinde, %5'inin ($n=9$) böyle bir olay deneyimlediği, %95'inin ($n=172$) ise ramak kala olay yaşamadığı görülmüştür.

Tablo 1'de çalışanların “iş güvenliği kültürü anketi” puan ortalamalarını ve ölçeğin Cronbach alfa değerleri sunulmaktadır. Bu ölçekte toplam güvenirlik katsayısı 0,93 olarak belirlenmiştir. Güvenlik kültürü boyutlarına ilişkin güvenirlik değerleri ise 0,62 ile 0,83 arasında değişmektedir.

Tablo 1. Çalışanların iş güvenliği kültürü anketi puanları ile ilgili bilgiler

İş güvenliği kültürü boyutları	Madde Sayısı	Ortalama	Std. Sapma	Ortanca	Minimum	Maksimum	Cronbach alfa
Yönetimin Bağlılığı	7	27,35	4,58	28	9	35	0,790
Güvenlik Önceliği	4	15,71	2,55	16	9	20	0,615
Güvenlik İletişimi	5	18,66	3,3	19	6	25	0,674
Güvenlik Eğitimi	8	30,2	5,57	31	14	40	0,800
Güvenlik Katılımı	5	17,12	4,25	17	5	25	0,828
Algılama	19	70,07	9,21	69	39	91	0,802
Toplam	48	179,11	19,56	180	91	227	0,931

İş güvenliği kültürü değişkenleri arasında bazı boyutlarda güçlü derecede pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. En yüksek korelasyonlar yönetimin bağlılığı ile güvenlik iletişimi ($p<0,01$ $r=0,725$), güvenlik önceliği ile güvenlik iletişimi ($p<0,01$ $r=0,628$), yönetimin bağlılığı ile güvenlik önceliği ($p<0,01$ $r=0,621$) ve güvenlik eğitimi ile algılama ($p<0,01$ $r=0,606$) boyutları arasındadır (Tablo 2).

Tablo 2. İş Güvenliği Kültürü Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar

	Yönetimin Bağlılığı	Güvenlik Önceliği	Güvenlik İletişimi	Güvenlik Eğitimi	Güvenlik Katılımı	Algılama
Yönetimin Bağlılığı	-	.621**	.725**	-.056	.372**	.046
Güvenlik Önceliği	.621**	-	.628**	-.129	.303**	-.010
Güvenlik İletişimi	.725**	.628**	-	-.061	.455**	.087
Güvenlik Eğitimi	-.056	-.129	-.061	-	.190*	.606**
Güvenlik Katılımı	.372**	.303**	.455**	.190*	-	.191*
Algılama	.046	-.010	.087	.606**	.191*	-

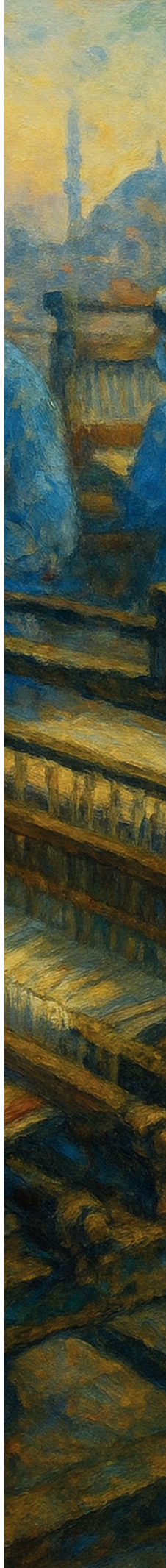
* $p<0,05$ ** $p<0,01$

Cinsiyete göre iş güvenliği kültürü anketi puanları Tablo 3'te verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, yönetimin bağlılığı, güvenlik önceliği, güvenlik iletişimi, güvenlik eğitimi ve güvenlik katılımı boyutları açısından cinsiyete dayalı istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamıştır. Bununla birlikte, algılama boyutunda erkek çalışanların puanlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (MWU = 3108,00, $p = 0,027$).

Tablo 3, katılımcıların öğrenim düzeylerine göre iş güvenliği kültürü boyutlarına ilişkin puan ortalamalarını sunmaktadır. Bulgular incelendiğinde, öğrenim durumu ile iş güvenliği kültürü değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır ($p>0,05$). Ancak üniversite mezunu çalışanların tüm güvenlik kültürü boyutlarında, diğer eğitim düzeylerine kıyasla daha yüksek puanlar elde ettiği görülmektedir. Bu sonuç, eğitim düzeyinin çalışanların iş güvenliği kültürünü algılama ve geliştirme süreçlerinde belirleyici bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Tablo 3. Çalışanların yaş ve eğitim durumuna göre iş güvenliği kültürü değişkenleri

	Yönetimin Bağlılığı Ort±SS Ortanca	Güvenlik Önceliği Ort±SS Ortanca	Güvenlik İletişimi Ort±SS Ortanca	Güvenlik Eğitimi Ort±SS Ortanca	Güvenlik Katılımı Ort±SS Ortanca	Algılama Ort±SS Ortanca
Yaş						
25 yaş ve altı (n=47)	26,19±5,92 26	15,13±3,15 16	18,30±3,64 18	28,60±5,93 29	16,81±4,04 17	69,09±9,17 69
26-35 (n=62)	27,48±4,10 28	15,76±2,30 16	18,77±3,18 19	30,92±5,52 32	17,53±4,05 18	70,94±9,39 70
36-45 (n=48)	27,25±4,05 27	15,67±2,30 16	18,54±3,12 20	31,56±4,43 32	16,83±4,61 17	70,54±8,53 69
46 yaş ve üzeri (n=24)	29,5±2,90 29	16,79±2,09 16	19,29±3,41 20	28,79±6,26 28,5	17,21±4,61 17	68,83±10,37 69
χ^2	7,659	4,241	0,649	7,763	1,043	1,124
p	0,054	0,237	0,885	0,051	0,791	0,771
Cinsiyet						
Erkek (n=112)	27,36±4,27 27	15,60±2,52 16	18,79±3,22 19	30,79±5,40 32	17,06±3,87 17	71,33±8,86 70
Kadın (n=69)	27,35±5,14 28	15,88±2,59 16	18,43±3,45 19	29,25±5,76 29	17,23±4,84 18	68,03±9,47 68
WMU p	3638,5 0,509	3531 0,324	3660,5 0,549	3625 0,080	3484,5 0,266	3108 0,027
Öğrenim durumu						
İlkokul ve altı (n=55)	26,89±4,48 28	15,33±2,69 16	18,62±2,93 20	30,27±5,65 31	16,69±4,43 16	69,78±11,08 69
Ortaokul (n=32)	27,38±5,32 27,5	15,63±2,83 16	18,81±4 19,5	29,34±6,53 29	16,69±4,72 17	68,75±8,44 68
Lise (n=56)	27,36±4 27	15,54±2,31 16	18,39±3,10 18	30,21±4,72 30,5	17,04±3,97 17	70,30±8,18 69,5
Üniversite (n=38)	28±4,97 28	16,58±2,31 16	18,97±3,55 20	30,82±5,90 32	18,21±3,95 19	71,26±8,46 71
χ^2	1,582	4,894	1,308	0,927	3,433	1,152
p	0,664	0,180	0,727	0,819	0,330	0,765

Tablo 4. Çalışanların ekonomik durumuna göre iş güvenliği kültürü değişkenleri

Ekonomik Durum	Yönetimin Bağlılığı	Güvenlik Önceliği	Güvenlik İletişimi	Güvenlik Eğitimi	Güvenlik Katılımı	Algılama
	Ort±SS Ortanca	Ort±SS Ortanca	Ort±SS Ortanca	Ort±SS Ortanca	Ort±SS Ortanca	Ort±SS Ortanca
İyi değil (n=61)	26,48±4,53 27	15,21±2,57 15	17,89±3,11 17	31,36±5,42 33	17,15±4,47 17	71,3±9,01 71
Orta (n=96)	27,4±4,64 28	16,01±2,53 16	18,95±3,41 20	29,64±5,43 30	16,89±4,24 17	69,84±8,90 69
İyi ve çok iyi (n=24)	29,42±3,96 29	15,75±2,45 16	19,46±3,08 20	29,54±6,28 29,5	17,96±3,77 18	67,88±10,76 67
χ^2	7,006 0,030	4,723 0,094	6,768 0,034	4,125 0,127	1,238 0,539	3,050 0,218

Tablo 4'de çalışanların kendi değerlendirmelerine göre ekonomik durum değişkenine ilişkin iş güvenliği kültürü puan ortalamaları sunulmaktadır. Analiz sürecinde ekonomik durumunu 'çok iyi' olarak belirten katılımcı sayısının düşük olması nedeniyle bu grup, 'iyi' olarak değerlendirenlerle birleştirilmiştir.

Yönetimin bağlılığı boyutunda ekonomik duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($\chi^2=7,006$, $p=0,030$). Yapılan post-hoc analiz sonucunda bu farkın, ekonomik durumunu iyi olarak tanımlayanlar ile iyi olmadığını belirtenler arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir (MWU=464, $p=0,009$). Buna göre, ekonomik durumunu iyi olarak değerlendiren çalışanların puanları daha yüksektir (Tablo 4).

Benzer şekilde, güvenlik iletişimi boyutunda da ekonomik durum grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($\chi^2=6,768$, $p=0,034$). Post-hoc analiz bulguları, ekonomik durum algısı orta düzeyde olan çalışanlarla iyi olmayanlar arasındaki farkın bu sonuca yol açtığını göstermektedir (MWU=2276, $p=0,018$). Ekonomik durumunu orta düzeyde değerlendiren çalışanların güvenlik iletişimi puan ortalaması daha yüksektir.

Tablo 5. Çalışanların işyerindeki görev ve iş kazası geçirme durumlarına göre iş güvenliği kültürü değişkenleri

İş yerindeki görev	Yönetimin Bağlılığı Ort±SS Ortanca	Güvenlik Önceliği Ort±SS Ortanca	Güvenlik İletişimi Ort±SS Ortanca	Güvenlik Eğitimi Ort±SS Ortanca	Güvenlik Katılımı Ort±SS Ortanca	Algılama Ort±SS Ortanca
İşçi (n=116)	27,28±4,88 28	15,63±2,59 16	18,71±3,24 19	29,91±5,74 30,5	16,60±4,48 16	69,41±9,58 68,5
Diğer (n=65)	27,49±4,04 28	15,85±2,48 16	18,57±3,44 19	30,72±5,26 31	18,03±3,67 18	71,25±8,46 71
MWU p	3747 0,946	3674,5 0,775	3675,5 0,778	3535,5 0,487	3092 0,044	3386,5 0,256
İş kazası geçirme						
Evet (n=15)	25±6,23 27	14,67±2,82 15	17,2±4,29 18	29,73±8,01 29	16,93±4,82 18	63,53±9,86 67
Hayır (n=166)	27,57±4,37 28	15,80±2,51 16	18,79±3,19 19	30,43±5,28 31	17,13±4,22 17	70,66±8,95 70
MWU p	985 0,180	948,5 0,122	1028 0,260	1061,5 0,344	1197,5 0,806	820,5 0,029
Bu iş yerinde iş kazası geçirme						
Evet (n=8)	24,13±8,03 27,5	14,75±2,61 15,5	17,88±5,46 20	24,5±8,11 27	16,38±6,41 18	60,25±11,37 64
Hayır (n=173)	27,50±4,34 28	15,75±2,54 16	18,69±3,19 19	30,47±5,32 31	17,15±4,15 17	70,53±8,81 70
MWU p	578,5 0,432	557 0,345	648,5 0,762	391,5 0,038	673 0,895	350,5 0,018

Tablo 5’de katılımcıların işyerindeki görevlerine, tüm meslek yaşamları boyunca iş kazası geçirme durumlarına ve mevcut işyerinde iş kazası geçirme durumuna göre iş güvenliği kültürü puan ortalamaları sunulmaktadır. Bulgular, işçilerin beyaz yakalı çalışanlara kıyasla güvenlik iletişimi dışındaki tüm boyutlarda daha düşük puan aldığını göstermektedir. Güvenlik katılımı boyutunda saptanan farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (MWU=3092, $p=0,044$). İş kazası yaşamış olanlarda tüm boyutlarda daha düşük puanlar gözlenmiş, özellikle algılama boyutunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (MWU=820,5, $p=0,029$). Ayrıca bu işyerinde iş kazası geçiren çalışanların tüm boyutlarda daha düşük puan aldığı, güvenlik eğitimi ve algılama boyutlarında bu farkın anlamlı düzeyde olduğu saptanmıştır (sırasıyla MWU=391,5, $p=0,038$; MWU=350,5, $p=0,018$). Bu sonuçlar, iş kazası deneyiminin iş güvenliği kültürünü olumsuz yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Tartışma

Bu araştırmada, tekstil sektörü çalışanları arasında iş güvenliği kültürü çok boyutlu biçimde değerlendirilmiş ve çeşitli demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın örneklemi, tek bir işletmenin tüm çalışanlarını kapsayacak şekilde belirlenmiş ve sahaya doğrudan erişim sağlanarak veriler birincil kaynaklardan toplanmıştır. Birincil veri kullanımına dayalı bu yaklaşım, araştırmanın uygulamaya yönelik çıkarımlar geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bu araştırmada kullanılan iş güvenliği kültürü ölçeğinin güvenirlik katsayısının yüksek bulunması (0,93), çalışmadan elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmakta ve benzer sektörlerde yürütülen çalışmalar ile karşılaştırma yapılmasını mümkün kılmaktadır. Literatürde Milijic ve ark., Lin ve ark., Dursun, Vinodkumar ve Bhasi ile Yousefi ve ark. tarafından bildirilen değerlerle uyumlu olması, ölçeğin farklı kültür ve örneklemlerde tutarlılığını desteklemektedir (Dursun, 2011; Lin et al., 2008; Milijic et al., 2013; Vinodkumar & Bhasi, 2009; Yousefi et al., 2016).

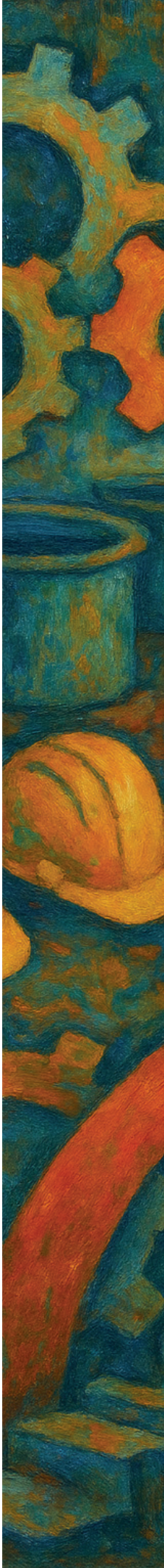
Çalışmamızda güvenlik kültürü boyutlarına ait puan ortalamalarının genel olarak olumlu düzeyde olması, kurumda güvenliğe yönelik farkındalığın belirli bir seviyenin üzerinde olduğuna işaret etmektedir. Ocaktan’ın bulgularıyla karşılaştırıldığında, puan ortalamalarının daha yüksek olması dikkat çekicidir (Ocaktan, 2009). Bergh ve ark.’nın ortalama üzeri değerleri olumlu kabul eden yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, elde ettiğimiz sonuçlar kurumda iş güvenliği kültürünün gelişmekte olduğunu göstermektedir (Bergh et al., 2013).

Boyutlar arası ilişkiler değerlendirildiğinde, yönetimin güvenliğe yönelik bağlılığının örgütte güvenlik önceliği algısını güçlendirdiği ve güvenlik iletişimi ile güvenlik katılımını doğrudan desteklediği görülmektedir. Bu sonuç, daha önceki çalışmaların bulgularıyla uyumludur. Yönetimin güvenliği sahiplenmesi, güvenlik mesajlarının çalışanlara daha etkin biçimde iletilmesine olanak sağlamakta; böylece çalışanların güvenlik süreçlerine gönüllü katılımını teşvik etmektedir. Bu bağlamda yönetim desteği, güvenlik kültürünün kurumsal düzeyde oluşumunda ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol üstlenen kritik bir bileşen olarak değerlendirilmektedir (Demirbilek, 2005; Dursun, 2013; Kines et al., 2011; Ocaktan, 2009).

Güvenlik önceliği ile güvenlik iletişimi ve güvenlik katılımı arasındaki pozitif ilişkilerin önemi bu çalışmada ve diğer araştırmalarda da gösterilmiştir. Özellikle kurumsal düzeyde güvenliğin sistematik biçimde önceliklendirilmesi, risklerin erken tanımlanmasını ve güvenlik bilgisinin çalışanlara etkin aktarımını sağlayarak güvenli davranışların yerleşmesine katkıda bulunmaktadır (Dursun, 2013; Kines et al., 2011). Bu süreçte güçlü güvenlik iletişimi, çalışanların karar ve uygulamalara aktif katılımını teşvik ederek güvenlik kültürünün sürdürülebilir biçimde gelişimini destekleyebilir.

Güvenlik eğitimi ile güvenlik algısı arasındaki güçlü ilişki, eğitim müdahalelerinin çalışanların iş güvenliğine yönelik tutum ve farkındalıklarında belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Dursun, 2011; Ocaktan, 2009). Ancak güvenlik eğitimi ile güvenlik katılımı arasındaki ilişkinin görece zayıf olması, edinilen bilginin davranışa dönüşmesinde yapısal ya da içerik temelli eksiklikler olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, eğitim programlarının daha uygulamalı, etkileşimli ve katılımı teşvik eden yöntemlerle güçlendirilmesi gerekliliğini desteklemektedir.

Sosyodemografik değişkenlerin güvenlik kültürü algıları üzerindeki etkileri incelendiğinde, yaş ve deneyim artışının yönetimin güvenliğe bağlılığına ilişkin algıyı güçlendirdiği görülmektedir; bu durum, deneyimin örgütsel normların içselleştirilmesini kolaylaştırarak güvenlik odaklı tutum ve davranışların gelişimini desteklediğine işaret eden literatürle

uyumludur (Choudhry et al., 2009; Ocaktan, 2009; Siu et al., 2003). Öte yandan eğitim düzeyinin, özellikle üniversite mezuniyetinin, güvenlik kültürü boyutlarında daha yüksek puanlarla ilişkili olması (Demirbilek, 2005; Sønderstrup-Andersen et al., 2011; Tunçman, 2024; Wu et al., 2009), bilişsel farkındalık, risk algısının doğruluğu ve güvenlik temelli problem çözme becerilerinin eğitimle birlikte artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, hem bireysel kapasite gelişiminin hem de örgütsel güvenlik performansının geliştirilmesinde eğitim düzeyinin stratejik bir belirleyici olduğunu göstermektedir.

Ekonomik durum algısı ile yönetimin bağlılığı ve güvenlik iletişimi arasındaki anlamlı farklar, çalışma memnuniyetinin güvenlik algılarını dolaylı olarak etkilediğine işaret etmektedir. Daha iyi ekonomik koşullara sahip çalışanların kurumla ilişkilerinde daha olumlu bir tutum geliştirdikleri söylenebilir (Dursun, 2011; Milijic et al., 2013).

Görev durumu açısından işçilerin güvenlik kültürü algılarının daha düşük olması, literatürde sıklıkla vurgulanan hiyerarşik konum ve karar süreçlerine sınırlı katılımın güvenlik algılarını zayıflattığı yönündeki bulgularla uyumludur (Dursun, 2011; Ocaktan, 2009; Patankar & Sabin, 2010; Sønderstrup-Andersen et al., 2011). Bu durum, özellikle ön safta çalışan işçilerin güvenlik yönetiminde aktif katılımlarını önceleyen uygulamaların ve örgütsel destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca iş kazası öyküsü bulunan çalışanların güvenlik kültürü puanlarının daha düşük bulunması da önceki araştırmalarla paralellik göstermektedir (Demirbilek, 2008; Dursun, 2011; Wu et al., 2009). Bu sonuç, kazalardan öğrenme süreçlerinin kurumsal düzeyde yeterince yapılandırılmadığını ve güvenlik eğitim programlarının gerçek risk deneyimleriyle ilişkilendirilerek davranışa yansımaları sağlayacak biçimde yeniden tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Bu araştırma , yönetim desteği, etkili iletişim, nitelikli eğitim ve çalışan katılımının iş güvenliği kültürünün temel bileşenleri olduğunu vurgulamaktadır. Bulgular, güvenlik kültürünü geliştirmeye yönelik müdahalelerin özellikle düşük eğitim düzeyine sahip çalışanlar, ekonomik durumu zayıf olanlar ve iş kazası deneyimi bulunan gruplara odaklanması gerektiğini düşündürmektedir.

Araştırmanın kesitsel tasarımda yürütülmüş olması, nedensel ilişkilere yönelik yorumları sınırlandırmaktadır. Verilerin öz bildirim yoluyla elde edilmesi, sosyal istenilrlik yanlılığına neden

olabilir. Örnekleme tek bir kurum ile sınırlı olduğundan, sonuçların genellenebilirliği diğer sektör ve bölgeler için sınırlıdır. Bu nedenle farklı kurumları kapsayan araştırmalara gereksinim bulunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, tekstil sektöründe güvenlik kültürünün oluşumunda yönetim bağlılığı, güvenlik iletişimi, eğitim niteliği ve çalışan katılımının birbirini güçlendiren temel bileşenler olduğunu göstermektedir. Bulgular, güvenliğin örgütsel düzeyde öncelikli olması risk farkındalığını ve güvenli davranışların içselleştirilmesini desteklediğini; ancak özellikle eğitim çıktılarının davranışa dönüşmesinde uygulama ve katılım yönlü eksiklikler bulunduğunu ortaya koymuştur. Sosyodemografik farklılıklar, güvenlik kültürünün eşitsiz dağılım gösterdiğine işaret etmekte; düşük eğitim düzeyi, işçilik pozisyonu ve iş kazası öyküsü, güvenlik kültürü açısından kırılgan grupları oluşturmaktadır. Dolayısıyla sektörde sürdürülebilir bir güvenlik kültürü için; çalışanları karar süreçlerine dahil eden, deneyim temelli öğrenmeyi kurumsallaştıran ve risk algısını güçlendiren müdahalelerin özellikle bu gruplara odaklanarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, hem örgütsel güvenlik performansını hem de çalışanların iş sağlığı ve güvenliğini bütüncül bir çerçevede iyileştirecektir.

Kaynaklar

- Bergh, M., Shahriari, M., & Kines, P. (2013). Occupational safety climate and shift work. *Chemical Engineering Transactions*, 31.
- Choudhry, R. M., Fang, D., & Lingard, H. (2009). Measuring safety climate of a construction company. *Journal of construction Engineering and Management*, 135(9), 890-899.
- Cox, S., & Flin, R. (1998). Safety culture: philosopher's stone or man of straw? *Work & stress*, 12(3), 189-201.
- Coyle, I. R., Sleeman, S. D., & Adams, N. (1995). Safety climate. *Journal of safety research*, 26(4), 247-254.
- Demirbilek, T. (2005). *İş Güvenliği Kültürü*, (Kültür). İstanbul, Legal Yayıncılık, İzmir.
- Demirbilek, T. (2008). İşletmelerde iş güvenliği kültürünün geliştirilmesi. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 96(1), 5-7.
- Dursun, S. (2011). Güvenlik Kültürünün Güvenlik Performansı Üzerine Etkisine Yönelik Bir Uygulama Bursa Uludağ University (Turkey)].
- Dursun, S. (2013). İş güvenliği kültürünün çalışanların güvenli davranışları üzerine etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(2).

- Fernández-Muñiz, B., Montes-Peón, J. M., & Vázquez-Ordás, C. J. (2007). Safety culture: Analysis of the causal relationships between its key dimensions. *Journal of safety research*, 38(6), 627-641.
- Gallier, U., & Duarte, F. (2025). Safety culture improvement proposals in high-risk industries: A semi-systematic literature review. *Safety Science*, 181, 106670.
- Güllüoğlu, E. N., & Taçgın, E. (2018). Türkiye tekstil sektöründe istihdam ve iş kazalarının analizi. *Tekstil ve Mühendis*, 25(112), 344-354.
- Harms-Ringdahl, L. (2001). *Safety analysis: principles and practice in occupational safety*. CRC Press.
- Health, & Executive, S. (2005). A review of safety culture and safety climate literature for the development of the safety culture inspection toolkit. In: HSE Books London.
- Kines, P., Lappalainen, J., Mikkelsen, K. L., Olsen, E., Pousette, A., Tharaldsen, J., Tómasson, K., & Törner, M. (2011). Nordic Safety Climate Questionnaire (NOSACQ-50): A new tool for diagnosing occupational safety climate. *International journal of industrial ergonomics*, 41(6), 634-646.
- Kumar, M. P., Mugundhan, K., & Visagavel, K. (2014). Occupational health & safety in textile industry. *International Journal of Research in Engineering and Technology*, 3(11), 168-172.
- Lin, S.-H., Tang, W.-J., Miao, J.-Y., Wang, Z.-M., & Wang, P.-X. (2008). Safety climate measurement at workplace in China: A validity and reliability assessment. *Safety Science*, 46(7), 1037-1046.
- Milijic, N., Mihajlovic, I., Strbac, N., & Zivkovic, Z. (2013). Developing a questionnaire for measuring safety climate in the workplace in Serbia. *International journal of occupational safety and ergonomics*, 19(4), 631-645.
- Ocaktan, M. E. (2009). Bir otomotiv fabrikasında güvenlik kültürünün değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Patankar, M. S., & Sabin, E. J. (2010). The safety culture perspective. In *Human factors in aviation* (pp. 95-122). Elsevier.
- Pronovost, P., & Sexton, B. (2005). Assessing safety culture: guidelines and recommendations. In (Vol. 14, pp. 231-233): BMJ Publishing Group Ltd.
- Reese, C. D. (2017). *Occupational safety and health: fundamental principles and philosophies*. Crc Press.
- SGK. (2024). SGK İstatistik Yıllıkları. Retrieved from <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4/>
- Singh, V., & Verma, A. (2020). A review, simple meta-analysis and future directions of safety climate research in manufacturing organizations. *International journal of occupational safety and ergonomics*.
- Siu, O.-I., Phillips, D. R., & Leung, T.-w. (2003). Age differences in safety attitudes and safety performance in Hong Kong construction workers. *Journal of safety research*, 34(2), 199-205.
- Sønderstrup-Andersen, H. H., Carlsen, K., Kines, P., Bjoerner, J. B., & Roepstorff, C. (2011). Exploring the relationship between leadership style and safety climate in a large scale danish cross-sectional study. *Safety Science Monitor*, 15(1), 1-9.
- Tunçman, B. (2024). Tekstil sektöründe iş kazalarına neden olan risk faktörlerinin veri madenciliği yöntemleriyle değerlendirilmesi [Yüksek Lisans Tezi]. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/4bb681f5-a587-4d83-a02d-fa6af3cfbbff/content>
- Vinodkumar, M., & Bhasi, M. (2009). Safety climate factors and its relationship with accidents and personal attributes in the chemical industry. *Safety Science*, 47(5), 659-667.
- Wu, T.-C., Lin, C.-H., & Shiau, S.-Y. (2009). Developing measures for assessing the causality of safety culture in a petrochemical industry. *Water, Air, & Soil Pollution: Focus*, 9(5), 507-515.
- Yousefi, Y., Jahangiri, M., Choobineh, A., Tabatabaei, H., Keshavarzi, S., Shams, A., & Mohammadi, Y. (2016). Validity assessment of the Persian version of the Nordic Safety Climate Questionnaire (NOSACQ-50): A case study in a steel company. *Safety and health at work*, 7(4), 326-330.

Eser Tanıtımı-İnceleme

Pelin Esmer'in O da Bir Şey mi?Filminde Gerçeklik, Kurmaca ve Görsel Anlatının Palimpsest Katmanları

The Palimpsest Layers of Reality, Fiction, and Visual Narrative in Pelin Esmer's "And the Rest will Follow"

Deniz Gönç ¹

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Eskişehir, Türkiye

Öz

Bu çalışmanın amacı palimpsest yöntem hakkında bilgi vermek ve Pelin Esmer'in sinema ve kentsel bellek ilişkisini öğelerle görünür kılan bir eseri olan "O da bir şey mi" filmini okuyarak palimpsest öğeleri yorumlamaktır. Çalışma film aracılığıyla kimlik, mekân ve hafıza ilişkisini çözümleyerek, sinema çalışmalarında palimpsest yaklaşımına dayalı daha kapsamlı tartışmalara zemin hazırlamaktadır. İncelenen film bireysel ve toplumsal hafızanın izlerini taşıyan mekânlar aracılığıyla geçmiş ile bugün iç içe geçerek çok katmanlı bir anlatı kurmaktadır. Mekânı, karakterlerin iç dünyasıyla bütünleştirerek sadece fiziksel bir arka plan değil, toplumsal ve bireysel hafızanın yaşayan bir arşivi hâline getirmektedir. Bu çok katmanlı yapı, gerçek ve kurmaca arasındaki sınırları silikleştirerek, izleyiciye kentin ve bireyin kimlik duygusunu deneyimleme olanağı sunmakta ve toplumsal hafızayı görünür kalmaktadır. Palimpsest, tarihsel ve kültürel katmanların birbirine eklemlenerek hem sürekliliği hem de dönüşümü görünür kılan bir okuma biçimidir. Film palimpsest metodoloji ve palimpsest kentler kavramsal çerçevesi üzerinden incelenmiştir. Analiz sonucunda filmdeki mekân- temelli anlatının bireysel kimlik ile kentsel hafıza arasındaki geçirgenliği açığa çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sinema, Pelin Esmer, o da bir şey mi?, Söke, palimpsest, otel Efes Palas.

Abstract

The purpose of this study is to provide information about the palimpsest method and to interpret palimpsest elements through a reading of Pelin Esmer's film "And the Rest Will Follow" a work that visualizes the relationship between cinema and urban memory through its elements. By analyzing the relationship between identity, space, and memory through the film, the study paves the way for more comprehensive discussions based on the palimpsest approach in film studies. The film under study constructs a multilayered narrative by interweaving the past and present through spaces bearing traces of individual and collective memory. By integrating the space with the characters' inner worlds, it transforms it not merely into a physical backdrop but into a living archive of collective and individual memory. This multilayered structure blurs the boundaries between reality and fiction, allowing the audience to experience the city and the individual's sense of identity and makes collective memory visible. Palimpsest is a reading style that renders visible both continuity and transformation through the interweaving of historical and cultural layers. The film is examined through the lens of palimpsest methodology and the conceptual framework of palimpsest cities. As a result of the analysis, it was concluded that the place-based narrative in the film reveals the permeability between individual identity and urban memory.

Keywords: cinema, Pelin Esmer, and the rest will follow?, Söke, Palimpsest, Efes Palas hotel.

Geliş Tarihi / Received: 26.10.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:** 15.11.2025 **Yayın Tarihi / Published:** 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Deniz Gönç **Eposta:** denizgonc@gmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Gönç, D. (2025). Pelin Esmer'in O da Bir Şey mi?Filminde Gerçeklik, Kurmaca ve Görsel Anlatının Palimpsest Katmanları. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16): 72-91

Giriş

Sinema modern toplumların kültürel kimliklerini, toplumsal hafızalarını ve kent yaşantılarını yansıtan bir temsil aracıdır. Sinema ve kentsel bellek ilişkisi derinlikli ve güçlüdür. Bu çalışmanın amacı Palimpsest yöntem hakkında bilgi vermek ve Pelin Esmer'in O da bir şey mi filmi okuyarak palimpsest öğeleri yorumlamaktır. Bu filmin seçilme nedeni sinema ve kentsel bellek ilişkisini palimpsest öğelerle görünür kılan bir eser olmasıdır.

Yönetmen ve Film Hakkında Bilgi

Bireyin iç dünyası ile toplumun, mekânın veya zamanın sahip olduğu toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiye odaklanan filmleri ile Çağdaş Türk sinemasının dikkat çeken yönetmenlerinden biri olan Pelin Esmer'in filmografisini Koleksiyoncu (2002), Oyun (2005), 11'e 10 Kala (2009), Gözetleme Kulesi (2012), İşe Yarar Bir Şey (2017) ve Kraliçe Lear (2019) filmleri ve O da Bir Şey mi? (2025) oluşturmaktadır. Pelin Esmer'in filmlerindeki özgün anlatı, belgesel ve kurmaca türleri arasında geçirgenlik içeren bir yerde konumlanır (Ekinci, 2015; Yavuz, 2023). Filmlerinde gerçeklik olgusunu gündelik yaşamın içinden yansıtırken, öyküsünü mekan içinde gömülü görsel detaylarla güçlendirir. Genellikle minimal, sessiz ve gözlemci bir üslup ve karakterin çevresiyle ilişkisini hissettiren, zaman ve hareket ilişkisini vurgulayan ve izleyicinin mekânla bağ kurmasına izin veren sakin bir ritm gözlenir (Akdoğan, 2018). Esmer, birey-toplum ilişkisini mekân, zaman ve bellek ekseninde anlamlı biçimde birleştiren bir anlatı diline sahiptir. Onun filmlerinde mekân yalnızca bir arka plan değil; karakterin geçmişine, psikolojisine hatta tarih ve toplumsal belleğe dair ipuçları sunan işlevsel bir belgesel öğedir (Doğan, 2022).

O da Bir Şey mi? Film i Film Ekimi kapsamında 2025 yılının Ekim ayında Eskişehir'de izleyiciyle buluşmuştur. Türkiye, Bulgaristan ve Romanya ortak yapımı olan filmin yapımcıları arasında Pelin Esmer, Dilde Mahalli ve Kerem Çatay; ortak yapımcılar Poli

Angelova, Nikolay Todorov ve Tudor Giurgiu'dur. Filmin görüntü yönetmenliği ise sinematograf Barbu Balasoiu tarafından yapılmıştır.

Film 32. Uluslararası Adana Altın Koza Film Festivali'nde En İyi Film, En İyi Yönetmen (Pelin Esmer), En İyi Görüntü Yönetmeni (Barbu Balasoiu), En İyi Sanat Yönetmeni (Elif Taşçıoğlu), Türkan Şoray Umut Veren Kadın Oyuncu (Merve Asya Özgür), Film-Yön En İyi Yönetmen (Pelin Esmer), SİYAD Cüneyt Cebenoyan En İyi Film ve Adana İzleyici Ödülü, 44. İstanbul Uluslararası Film Festivali En İyi Senaryo Ödülü gibi pek çok ödüle layık görülmüştür. Film 114 dakika sürmektedir ve İngilizce ismi *And The Rest Will Follow* olarak belirlenmiştir.

Metodoloji

Bu çalışmada film analizi, klasik anlatısal ve semiyotik çözümleme yaklaşımlarının dışında, film anlatısında üst üste binmiş zaman, mekân ve bellek katmanlarını görünür kılmayı, anlatıda silinen, tekrar yazılan ya da önceki yazışın izlerini taşıyan tarihsel ve toplumsal katmanları analitik bir gözle yeniden okumayı amaçlayan palimpsest odaklı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir.

Film analizi, bir sinema yapıtının göstergebilim, anlatı yapısı, mizansen ve temsil gibi çeşitli perspektiflerden incelendiği bir yöntemdir. Bir yönetmenin sinemasını anlamanın aracı olan film analizi aynı zamanda tür analizinin ve karşılaştırmalı analizin de nesnesidir. Film analizi anlatısal, semiyotik, söylemsel ve ideolojik, fenomenolojik perspektiflerden gerçekleştirilebilir. Ek olarak araştırmanın amacına paralel olarak tarihsel, psikanalitik, feminist, queer, etnografik, ekolojik bağlamlarda da ele alınabilir. Pek çok farklı perspektiften ele alınan Pelin Esmer sineması üzerine yapılan çalışmaların bazıları yönetmen sineması (Emirönel, 2016), gerçeklik ve anlatı yapısı (Ekinci, 2015, Olgunsoy, 2021; Yavuz, 2023), semiyotik analiz (Aydın & Ege, 2022), söylem (Kılıç, 2020) feminist analiz (Çiçekoğlu, 2020; İş, 2025; Kirel, 2009; Mızıkacı, 2021), temsil (Aytaç, 2020), mekan -bellek ilişkisi (Doğan, 2022) gibi konulara odaklanmıştır.

Bu çalışmanın odağı palimpsest olgusudur ki incelenen eserde bu kavram, filmin anlatısal çerçevesinin bir parçasıdır. Bunun yanı sıra, azınlıklara yönelik etnografik çalışmalarda ve toplumsal hafıza ve

kent belleği gibi konularda tercih edilen palimpsest yöntem, film analizine çerçeve teşkil etmektedir.

Tarihsel bellek, kent ve sinema ilişkisini açıklayabilecek farklı film analizi yöntemleri mevcut ise de geçmiş ile güncel olanın üst üste geçişini görünür kılması itibarıyla özel bir film olan *O da Bir Şey mi?* Filmi için anlatı yapısındaki çerçeve itibarıyla, palimpsest film analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Palimpsest Yöntem

Bir yazının tamamen ya da kısmen silinerek daha sonra, üzerine bir başka yazının eklendiği el yazması veya parşömen anlamına gelen palimpsest, metaforik olarak toplumsal ve sembolik arasındaki ilişkiler hakkında bilinenlerin sınırlarının çok ötesini işaret eder. Yunanca palin (yeniden) ve psēn (kazımak) köklerinden gelen kelime “yeniden kazınmış” anlamındadır. Tekrarlama (palin) ile silme/yeniden kazıma (psēn) eylemlerini içeren bu terim hem fiziksel hem de metaforik düzlemde, geçmişin tamamen silinmeyip üstüne yeni anlamların yazıldığı bir yüzey veya metin fikrini ifade eder (etmyonline).

İzleri tamamen silinmemiş olan eski yazıların silinmesi ya da üzerine bir başka zamanda bir başka yazının eklenmesi ile oluşturulan çok katmanlı anlatıyı ifade eden palimpsest olgusu, sanat ve fotoğraf tarihinde yazıp-çizme ve silme eylemlerinin izlerinin korunması ile geçmişin izlerinin korunarak yeni katmanların eklenmesiyle oluşturulan eklektik bir ifade biçimi olarak kullanılır (Uraz, 2023). Katmanların bir aradalığı, geçmişin silerek ilerlenmesine karşı durur çünkü her bir yeni yazı ve işaret; kendisinden öncekinin izleri üzerine inşa edilir. Böylece silinmiş gibi görünse de önceki metnin tortusu yeni metin içinde varlığını sürdürür (Coloma vd., 2009). Coloma (2009) akademisyenler ve eğitimciler için palimpsest kavramını şu cümleyle yorumlar: “tarih ve şimdiki zamanın söylemsel, maddi ve psikolojik bağlantılarını ifade eder, çünkü silinmelere rağmen önceki metnin tortusu kalır” (Coloma ve ark., 2009, s. 5).

Palimpsest yaklaşım sıradanlaşmış anlam katmanlarının ötesine geçmeyi amaçlar (Kaomea, 2003). Film analizinde sık tercih edilen bir yöntem olmamakla birlikte özellikle sömürge sonrası ve azınlık çalışmalarında kullanılan palimpsest yöntem, “önceki yazıtlar silinip yerlerine yenileri yazılsa bile, bu izlerin mevcut bilinçte sürmesi nedeniyle kültürün gelişen karmaşıklığını anlamak için verimli bir yol” (Ashcroft vd., 2000, s. 158) sunar. Muhakkak ki geçmişin izini sürmek, bugünün doğasını anlamanın temel yöntemlerinden biridir. Bu bağlamda etnografik çalışmalarda yer bulan palimpsestik anma “çözülmemiş, her zaman mevcut olan geçmişin trajik olmaktan çok üretken bir şekilde ele alınmasının bir yolu” haline gelir (Bailey & Jamieson, 2017).

Okello ve Duran (2021) palimpsest yöntemin üç unsuru olduğunu belirtir, bunlar retinal bağlar; hafıza mekânı; uzay, zaman ve yaşam sonrasıdır. Azınlıklaştırılmış bedenleri farklı tarihlere bağlayan bu yaklaşım retinal bağlar ile görmeyi, silinmiş olanı fark etmeyi ve unutulmuş yaşamları görünür kılmayı amaçlar. Hafıza mekânı geçmiş ile güncel olan için ortak bir düşünme alanı oluşturur. Bastırılmış sessizliklerle yüzleşmeyi gerektiren bu yöntem kaybolmuş beden-zihinlerin ve tarihlerinin geri çağırılması anlamına gelebilir. Son olarak mekân, zaman ve tarihle kurulan ilişkiler, araştırmacıya söylenmemiş olanı duyma ve yeniden anlamlandırmayı öğretir. Bu bağlamda araştırma, henüz veya artık var olmayan bir zamana yönelebilir.

Zaman ve gerçekliğin “palimpsest” ya da “kusurlu bir silme” biçiminde çerçevelenebileceğini öne süren palimpsest bakışa göre geçmiş, yalnızca geride kalmış bir olgu değil, hâlâ görünür ve etkili bir katman olarak şimdiki zamanı biçimlendirir. Bu bağlamda palimpsest görünüşte birbirinden ayrı duran epistemolojilerin kesişmelerini ve iç içe geçişini görünür kılar (Johannessen, 2013, s. 190).

Metodolojik olarak palimpsesti tarih, araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişkinin çok katmanlı bir örgüye benzeten Moss ve Schreiber’e (2006) göre bu yöntemde veriler çoklu okumalarla analiz edilir: bir okuma çağdaş bağlamı, diğeri ise tarihsel bağlamı dikkate alır ve bu iki okuma birleştiğinde palimpsestik analiz ortaya çıkar. Palimpsest yöntemi kullanan tarihsel hafıza, bedensel deneyimler ve duygusal yankıları göz önüne çıkarabilmeyi hedefleyen araştırmacılar; veri toplama ve çözümleme süreçlerinde arşivlerin

eksik ve politik doğasını dikkate alarak şu soruyu sorar: ne olmuş olabilir? Mülakat, arşiv çalışması ve sanat temelli araştırma yöntemleri, palimpsest metodolojisiyle uyumlu biçimde kurgulanabilir. Örneğin fotoğraf temelli photo- elicitation yöntemi, katılımcıların tarihsel ve duygusal deneyimlerini ifade etmelerine aracılık eder (Harper, 2002). Sanat temelli yaklaşımlar ise bedensel hafıza ile çalışarak bireylerin zaman ve mekânla yeniden bağlantı kurmasını sağlar.

Bu yöntemi kullanan araştırmacılar eleştirel bir öz-düşünümsellik pratiğine girmelidir. Brookfield’in (2008, s. 96) ifadesiyle, araştırmacı sadece varsayımlar hakkında düşünmediğini, belirli bir siyasi amacı olduğunu hatırlamalıdır. Bu doğrultuda içinde bulunduğu iktidar konumlarına dikkat etmesi gereken araştırmacı, kendine miras kalan baskı mekanizmalarının çalışmaya yaklaşımlarında nasıl bir rol oynadığını da değerlendirmelidir. Özetle, disiplinler arası nitel araştırmacılar —özellikle bireylerin yaşamlarının yalnızca kendi yaşamlarını değil, aynı zamanda onlardan önce gelenlerin miraslarını da kapsadığını kabul etmeye çalışanlar— palimpsest metodolojik yaklaşımını benimsemekten büyük ölçüde fayda sağlayacaklardır.

Kenti palimpsest bir bağlamda ele alan Kroessler’in (2015) ifadesiyle:

“Palimpsest, yaşayan şehir için ideal bir metafordur; üzerine katman katman mesajların yazıldığı, her zaman okunaklı ama daha önce yazılanları asla tamamen silmeyen bir yazı tabletidir. Palimpsest şehir, geçmişin anıtları arasına kendi zamanımızın değerlerini ve katkılarını yerleştirir. Yeni ve tanıdık arasındaki bu diyalogu gündelik deneyimimizde şehrin cazibesini yeniden keşfederiz ve çoğumuzun şehrimizi sevmesini sağlayan da tam olarak budur. Ne kadar iyi tasarlanmış olursa olsun, amacına ulaşmak için önceki nesillerin silinmesini gerektiren herhangi bir proje, şehri seven bizler tarafından asla benimsenmeyecektir. Sil tuşuna basarsanız palimpsesti kaybederiz.”

Bu doğrultuda palimpsest olarak kent kavramı için diyebiliriz ki, kentler zaman içinde yıkılır, bozulur ve eskinin üzerine yeniden inşa edilir. Bu kent olgusunun doğasında vardır ancak bir kentte neyin unutulacağı ve neyin hatırlanması gerektiğine egemen ideolojinin değil, kolektif

bilincin karar verebilmesi için kentin palimpsest bir karakterle, kentsel belleği canlı tutarak korunması gerekir.

Okello ve Duran’a (2021) göre palimpsest yöntemin üç unsuru retinal bağlar, hafıza mekânı ile uzay, zaman ve yaşam sonrasındır.

Filmin İncelenmesi

Film, yönetmenin önceki yapıtlarında olduğu gibi birey, toplum ve içsel sessizlik temalarına odaklanmaktadır. İstanbul’da boşanma sürecinde olan ve annesiyle (İpek Bilgin) yaşayan ünlü yönetmen Levent (Timuçin Esen) ile Söke’de yaşayan ve tarihi Efes Palas Oteli’nde çalışan genç bir kadın olan (Merve Asya Özgür) Aliye arasındaki anlatısal deneyim çerçevesinde geçmektedir.

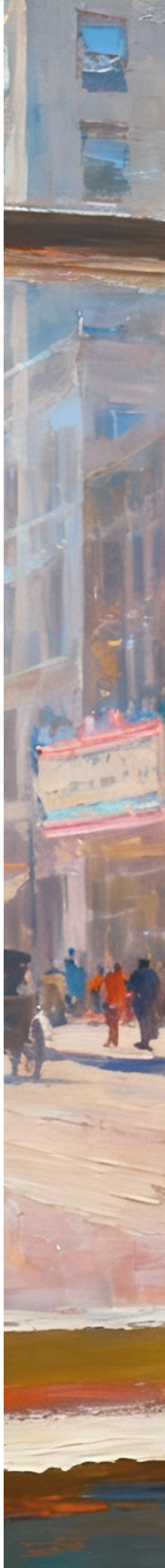
Aliye’nin babasının (Sedat Kalkavan) sevdiği kadın ile evlenmesi ailesi tarafından engellenir. O da bunun üzerine gönülsüz bir evlilik yapar ancak sevgilisini asla unutmaz ve ilk çocuğuna, aşık olduğu kadının ismini verir. Kızını, kavuşamadığı “Gerçek Aliye” yerine koyarak büyütür. Eşi ve diğer kızı ile kurduğu zayıf ilişkinin aksine baba ile ilk çocuğunun ilişkisi, kavuşulmamış bir aşkın tesellisi duygusuyla oldukça güçlüdür. Öyle ki baba, kızının yanında çalıştığı avukat tarafından akşam okuluna götürülmesine tahammül edemeyerek avukatın ofisine silahla saldırır ve bu nedenle hapse girer. Bu toksik ilişki, annenin duygu ve davranışlarını da (ilk bakışta maternal narsizm gibi görünen) etkileyerek aile içinde bir krize dönüşür. Baba bir süre sonra “gerçek” Aliye’yi bulur ve ailesini terk ederek ona kavuşur. Bu durum ailenin dağılmasına neden olur. Ancak Gerçek Aliye’nin (Berfu Öngören) ortaya çıkması, bir başka ifadeyle artık Aliye ya da gerçek olmamak, Aliye için bir kimlik sorunu haline gelir. Ancak emanet bir isimle Aliye olmak, babasının gerçek sevgilisine kavuşması ile bir terk edilişe döner. Yönetmen Levent, Söke’de Efes Palas Oteli’nde Ayazda filminin gösterimi ve söyleşiye katılmak için gitmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Ayazda filminin gösterimi ve Efes Palas Otel'i'nin sinema salonu
Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Yönetmen Levent, Söke'de Efes Palas Otel'i'ne bir filminin gösterimine ve söyleşi düzenlemek için gitmiştir. Aliye, Levent'i ilk kez orada görmüştür ancak Levent'in, kendisini otelin barındaki servis penceresinden izleyen Aliye'den haberi olmamıştır. Belediye Konseyinin ricası ile bir sonraki yıl için de "üç büyük yönetmenden üç kısa film" adlı projeye katılmayı kabul eder. Böylelikle, kısa film projesini sürdüren bir yönetmen olarak tanıtılan Levent karakteri, kendi öyküsünü çektiği kısa film ile anlatmaktadır. Levent'in filmi ebeveyni tarafından terk edilme korkusunu, babasını öldürme hayali çerçevesinde kurgulanan çocukluk travmasını konu almaktadır. Filmin ilk sahnelerinde Levent, telefonda bu kısa film gösteriminin belediyenin talebi ile erken tarihe alındığını ve şehrin turistik değerini tanıtmak için Miletos Antik Kentinde gerçekleştirilmesine karar verildiğini öğrenir. Böylece film komitesinin kurguladığı amaç da gerçekleşmiş olur.

Aliye'nin kendi hayat hikayesini anlattığı sahnelerde, mutfaktan bara açılan bir servis penceresinden yönetmeni ilk gördüğü güne flasback yapılır. Bu taşra kentinin eski ve renkli

kültürel hayatına şahitlik eden Efes Palas Otel’inde yaşamakta olan geçkin bir yerel sahne sanatçısı olan Gülistan (Nur Sürer), dağılmış aile hikayelerinin etkileyici derinliğinden bahseder. Sinemanın daha politik olması gerektiğini öne süren ve işkence hikayesini anlatan Deniz (Sermet Yeşil) bir sonraki oturumda işkencecisiinden hikaye anlatarak aldığı intikamı örnek gösterecek, Kemal de (Fehmi Karaarslan) bu hikayeler arasında kıyaslama yapacaktır. Mekânı, sadece sahnelerin fonu değil; karakterlerin kendi hikâyelerini yeniden kurduğu bir ontolojik alan olarak tanımlayan sinema eleştirmeni Şen’e (2025) göre bu filmde yönetmen, mekân ile hafızayı birbirine eşitlemektedir.

Bir yıl sonraki oturumda farklı olarak yer alan isimlerden biri olan Avukat (Mehmet Kurtuluş) Aliye’nin öyküsünün içinden aynı öyküyü bir başka sesle anlatır. Avukat, yanında çalışan Aliye’nin liseyi bitirmesine destek olmak için onu her akşam iş çıkışı akşam okuluna götürür, ancak kızını kıskanan baba avukatın ofisine ateş açar ve avukatın ayağı sakat kalır. Yaşanmamış bir aşk ilişkisi nedeniyle topal kalan ve eşi ve çocukları tarafından terkedilen karakterin “olmadı, ama olabilirdi” önermesi, karakterin kendi kurgusunu dışa vurmakta, film boyunca neredeyse tüm karakterlerin kendi kurgularını dışa vurması ve farklı kurguların çelişmesi sık sık tekrarlanan bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır

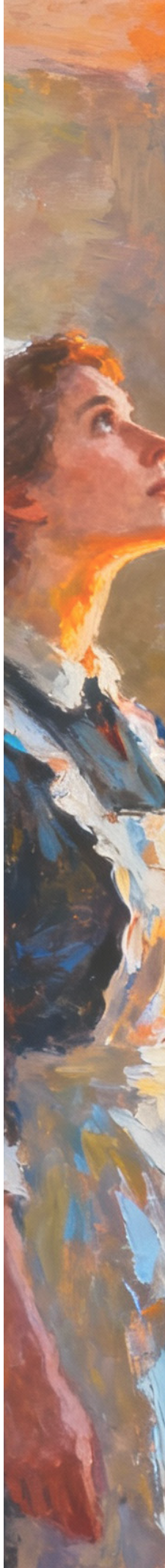

Şekil 2: Yarıştırılan hikayeler

Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Filmin başında Aliye’nin oteldeki misafirin odasında, onun kimliğine bürünerek izleyiciye tanıtılması da bu kurgusal sahnelerden biridir. Aliye kendi hikayesini ve babası ile ilişkisini anlatırken ve kendisini tanıtırken gerçeğin farklı versiyonlarını sunmaktadır. İlk babasını öldürdüğünü anlatan Aliye daha sonra aslında öldürmediğini, ama ölümüne neden olduğunu ifade eder ve bu öyküyü birkaç defa farklı versiyonları ile tekrarlar. Hatta Aliye’nin anlatısındaki babayı öldürme fikri Levent’in kısa filminde yer verdiği bir unsur olur. Filmin devamında Aliye’nin anlattığı öykünün bazı kısımlarının gerçek olmadığı ve babasının da ölü olmadığı anlaşılır. Aliye’nin babasını öldürdüğünü veya ölümüne neden olduğunu ifade ettiği an bir bakıma Aliye’nin hayatını kararttığı için babasına küstüğü ve babasını sembolik olarak ölü ilan ettiği andır. Film karakterlerinin öykülerini farklı kurgularla anlatması, bölgenin mitolojik figürlerinden biri olan Aspasia’ya dair öykülerin aktarımıyla da örtüşmektedir, farklı karakterler Aspasia hakkında farklı, birbiriyle çelişen öyküler anlatmaktadır. Anlatıcıların hiçbirisi güvenilir değildir ve anlatılan öykülerin herhangi biri de diğerinden daha gerçek veya önemli değildir (Şekil 2).

Aliye’nin servis penceresinden Levent’i gördüğü an, devrisi yılda Levent’in yeni filminin çekim günlerinde, aynı sandalyelerde ve yine Gülistan ile Deniz’in katılımıyla neredeyse birebir biçimde tekrarlanır. Her bir anlatıcı, kendi hikâyesinin filme alınmaya en çok “değer” olduğunu kanıtlama çabasına girer. Böylece dağılmış bir aileye ait anılar, işkence ve intikam temaları, hatta hiç yaşanmamış bir duygusal ilişkinin olasılığı bile filmin anlatısına dâhil olur. Bu çok katmanlı yapı, bir bakıma kurguyu gerçek kılar; film, yaşanmış ile tasarlanmış arasındaki sınırın silikleştiği bir düzlemde ilerler. Bu noktada, insanın kendi öyküsünü anlatma ve dinlenilme isteğinde yaşadığı içsel hezeyan filmin başlığında anlamını bulur: O da Bir Şey mi? ifadesi, hem bireysel hem de kolektif anlatma arzusunun bir yansımasıdır. Esmer bu durumu şu sözlerle açıklar (Deniz, 2025 Ekim 19): “Filmde herkes hikâyesini kendi yoluyla bir şekilde başkalarına aktarmanın telaşında. Hikâyeleri üç aşağı beş yukarı benzer de olsa hepsinin yoğurt yiyişi farklı”.

Sonuç olarak bu filmde gerçeklik ve kurmaca birbirinin üzerine yazılmış, silinmiş ve yeniden belirginleşmiş birer palimpsest olarak karşımıza çıkar. Esmer’in görsel anlatısı, bu katmanlı yapıyı hem mekânın estetiğinde hem de karakterlerin iç dünyasında yansıtır. Yakın geçmişte sinema olarak çalışan bir mekanın yine film gösteriminde kullanılması, kentsel belleğin de palimpsest yapısını öne çıkarır. Filmin kurgusunda da gerçekte de Söke tarihinde önemli bir yere sahip olan Efes Palas Oteli’nin sinema salonunun kullanımı kentsel belleğin canlanmasını sağlamış ve aynı mekanda yeni sinemasal anıların oluşmasına imkan vermiştir.

Analiz: O da Bir Şey mi Filminde Palimpsest Öğeler

Giriş bölümünde palimpsest kavramı ve palimpsest yöntemine dair verilen açıklamalar doğrultusunda, filmin geçmiş ve güncel arasındaki geçirgenliğinin eserin özgün karakterine ışık tuttuğu söylenebilir. Geçmişin izleri silinmeden, bugünün anlam dünyasıyla üst üste binen mekan kullanımı filmi bir yeniden yazım pratiği olarak ele almamızı sağlamaktadır. Bu olgu çerçevesinde incelenen filmde öne çıkan palimpsest öğeler ayna üzerindeki metin, Söke ve Miletos Antik Kenti, Efes Otel Palas ve Sineması ve aynadaki metin olarak değerlendirilmiştir.

Söke ve Miletos

Aydın’ın Söke ilçesi, Büyük Menderes Ovası’nın güneyinde, Latmos (Beşparmak) Dağları ile Ege Denizi arasında yer almış, tarih boyunca verimli toprakları ve limanlarıyla önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Tarihi Neolitik Çağ’a kadar uzanan İyonya’nın Myken kolonilerine, Milet, Priene, Myus gibi önemli antik kentlerine ev sahipliği yapmıştır. Menteşe Beyliği’nden Osmanlı yönetimine geçen Söke, çok kültürlü bir kasaba kimliği kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde tarım, sanayi ve kültürel etkinliklerle canlılığını sürdürmüş, özellikle kadınların sosyal ve üretken rolleri dikkat çekmiştir. Halen başta zeytincilik ve pamuk tarımı olmak tarım ekonomisinde belirleyici rolü olan Söke, bölgenin geleneksel dokusunu koruyan bir kasabadır. Esmer, Söke’yi şöyle betimlemektedir: “Aliye’nin yeri yurdu olmak için de Söke çok uygundu; sokaklarıyla, evleriyle, verdiği zamansızlık duygusuyla, kendine has atmosferiyle, çok da değişmeden kalabilmiş nadir ilçelerden biri Söke”.

Şekil 3: Miletos Antik kenti tiyatrosu ve Levent'in kısa filminin gösterimi

Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Miletos antik kenti, günümüzde Didim sınırları içinde yer alsa da tarihsel olarak Söke ile ilişkilendirilebilir ve filmde ödül töreni ile gösterim mekânı olarak palimpsest niteliği taşır (Şekil 3). Antik kent, deniz ticareti, kolonizasyon faaliyetleri ve felsefe okullarıyla tanınmış; Roma döneminde tiyatro, agora ve liman yapılarıyla zenginleşmiş, Büyük Menderes Nehri'nin alüvyonları nedeniyle kıydan uzaklaşmıştır. Kentin tarihe dair Pericles, Sokrates, Aspasia gibi mitolojik karakterlere yapılan göndermelerin yanı sıra bir zamanlar çağın popüler ünlü isimlerine ev sahipliği yapan, kentin sosyal ve kültürel yaşantısındaki renkli gerçek tarihine şahitlik eden otelin tarihine de değinilmesi Esmer'in film ile belgesel arasındaki geçişli tarzını ortaya koymaktadır.

Miletos Antik Tiyatrosu filmde hem tarihsel hem de kurmaca bir mekân olarak işlev görmektedir, günümüzün yaratıcı anlatılarının altında yatan geçmiş medeniyetlerin hatıralarını canlandırmaktadır. Miletos Tiyatrosu sahnesi binlerce yıl öncesinde de felsefenin, temsilin ve sanatsal ereğin tortularını taşıyan özel ve zamanın ötesinde bir mekandır. Kamusal işlevi ve sanatsal amacı itibarıyla geçmiş ve bugün arasında kurduğu köprünün palimpsestik bir kent unsurudur. Milet Antik Tiyatrosu, hem film kurgusunda hem de gerçekte kolektif hafızanın ve kent belleğinin bir sahnesi olarak çağdaş sinemaya da ev sahipliği yapmıştır.

Efes Palas Oteli ve Sinema Salonu

Filmin geçtiği ana mekan tarihsel bir mimari karaktere sahip olan Efes Palas Oteli’dir. Sanayileşmenin etkisiyle toplumsal ve mekânsal dönüşüm yaşanan Söke’nin mimari karakteri hem tarımsal geçmişin izlerini hem de modernleşme sürecinin etkilerini yansıtan melez bir yapıya sahiptir. Genç Cumhuriyet’in kentleri yeniden yaşanır kılma çabasının bir belgesi olan bu yapı mimari özellikleriyle yerel yaşamın ve kentsel belleğin değerli bir parçasını oluşturur (Öncel, 2021; Söke Belediyesi, 2023).

1950’lerde Ömer Faruk Özbaş tarafından inşa ettirilen Efes Palas Oteli ve Sineması, Mimar Ziya Nebioğlu’nun Söke’deki en dikkat çekici modern eserlerinden biridir. Dört katlı yapının zemin katında, girişi köşeden alan, balkonu ve locaları ile 500 kişilik bir sinema salonu ve her iki cadde cephesi boyunca dışarıdan işleyen ticari birimler; diğer üç katında ise girişini İstasyon Caddesi’ne bakan yan cepheden alan ve birinci kattan başlayan 40 odalı bir otel bulunmaktadır (Sayar & Altun, 2019). Bununla birlikte binanın orjinalinde bir lobisi ve barı bulunmadığı bilinmektedir (Söke Belediyesi, 2023).

Öncel (2021) Cumhuriyetin ilk modern kent planlamacılarından Mimar Kemal Aru’nun (Arû, 1948) raporuna istinaden Efes Palas Oteli’nin bulunduğu yerde daha önce üst katları yıkıldığı görülen Marsilya Oteli’nin bulunduğunu belirtmektedir. Efes Palas Oteli’nin daha önce aynı yerde yine bir otel olarak inşa edilmiş olması da bir bakıma bu binanın da palimpsest unsurlar taşıdığını göstermektedir. Esmer, film için Efes Sineması ve Otelini seçmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “Söke’nin ortasında vaha gibi, Aliye’nin sert gerçeklerinin karşısındaki uçuşkan hayalleri gibi, harap da olsa dimdik duran bir mekân.” (Deniz, 2025).

Mekan ile karakter arasındaki ilişkinin derinliğini ifade eden bu görüş mekânın yalnızca fiziksel bir arka plan değil, karakterlerin geçmişi, kimliği ve içsel dünyasıyla doğrudan ilişkili bir anlatısal unsur olduğunu göstermektedir (Şekil 4). Böylece Efes Palas Oteli ve Sineması filmde bireysel deneyimlerin, anlatıların ve toplumsal belleğin iç içe geçtiği palimpsest bir mekân olarak öne çıkmaktadır.

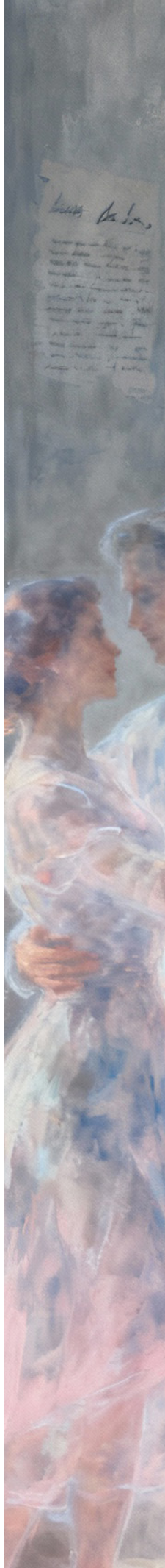
Şekil 4: Aliye karakteri ve Efes Palas Oteli

Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube.
<https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Filmde Efes Palas Oteli'ndeki sinema salonunun özel bir anlamı vardır. Sinema ve kentsel bellek; bir yandan tarihe tanıklık eden bir gösterim salonu olarak diğer yandan filmlerde yer alan temsilleri bağlamında çok boyutlu olarak ele alınmasıdır. Sinema toplumsal belleğin yeniden üretildiği ve hem fiziksel hem de duygusal düzlemde paylaşıldığı bir kültürel alandır.

Sinema eserlerinin çok az sayıda olduğu yakın geçmişte sinemalar kimi zaman filmlerin izlendiği kimi zamansa tiyatro, konser ve toplantılara tanıklık eden salonlar olmuştur. Toplumsal etkileşimin, ortak duygulanımların ve kolektif hatırlamanın merkezleridir. Kentin tarihsel katmanları içinde varlığını sürdüren eski sinema binaları, modernleşme süreçlerinin tanıkları olarak birer palimpsest mekân niteliği taşırlar; geçmişin izlerini barındırırken, yeni kuşakların kültürel deneyimlerine de zemin oluştururlar. Böylece sinema salonu hem kamusal bir buluşma noktası hem de kentsel belleğin yaşayan arşivi haline gelir. Sonuç olarak sinema kenti hem görsel hem duygusal düzeyde yeniden kurar.

İzleyici, bir filmi izlerken yalnızca karakterlerle değil, aynı zamanda o karakterlerin

yaşadığı mekanla ve hatta zamanla da ilişki kurar. Bu ilişki, sinema salonu mekânında toplu bir deneyime dönüşür; bireysel hafızalar birleşerek ortak bir kentsel bellek oluşturur. Sinema, böylelikle hem kent mekânını hem de o mekâna dair duygusal bağları koruyan, dönüştüren ve geleceğe aktaran kolektif bir bellek pratiği haline gelir.

Sinema, kentin ritmini, dönüşümünü ve toplumsal dokusunu yalnızca beyazperdeye yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bu belleği yeniden üretir. Filmlerde kullanılan kent mekânları — sokaklar, meydanlar, apartmanlar, köprüler ya da sinema salonlarının kendisi — birer bellek nesnesi olarak işlev görür. Yönetmenler, bu mekânlar aracılığıyla izleyiciye sadece bir hikâye değil, aynı zamanda geçmişle kurulan bir duygusal ve kültürel bağ sunarlar. Esmer’in filmlerinde görülen, gerçeği zamanın ötesinden yansıttığı belgeselvari özgün üslup bu ilişkiyi daha görünür hale getirir. Efes Palas Oteli ve Sineması örneğinde de görüldüğü üzere eski bir sinema salonunun filmde kullanılması kentsel hafızanın yeniden canlandırılması anlamına gelir (Şekil 5).

Şekil 5: Aliye ve Efes Palas Oteli’nin sinema salonu

Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Bu açıdan sinema, kentin katmanlarını, toplumsal değişimleri ve bireysel deneyimleri belgeler. Sinema salonunun kendisi de bu sürecin bir parçası olarak, geçmişin kültürel pratiklerini bugüne taşır: bir zamanlar şehrin merkezinde toplumsal yaşamın simgesi olan Efes Palas Oteli (içinde yaşamakta olan Gülistan ile birlikte) filmde nostaljik bir hatırlama mekânına, otantik bir nostaljiye dönüşmüştür. Kroessler (2015) insanların yaşadıkları kentleri sevmesini sağlayan unsurun gündelik deneyimlerinde yeni ve tanıdık arasındaki diyalogu yeniden keşfidir. Bu bağlamda kentin palimpsest yapısı da analizin bir unsuru olarak ele alınmaktadır.

Sinema salonu bulunan otel, hem bir gösterim mekânı olması hem de kentin geçmişine dair belgesel niteliğiyle kentsel belleğin mekansal sürekliliğini sağlar. Efes Palas Oteli sineması hem Aliye'nin umutlarını hem Levent'in tükenmişliğini içine almakta hem de seyirciye "sinema salonu" nun toplumsal bellekteki yerini hatırlatmaktadır (Şen, 2025).

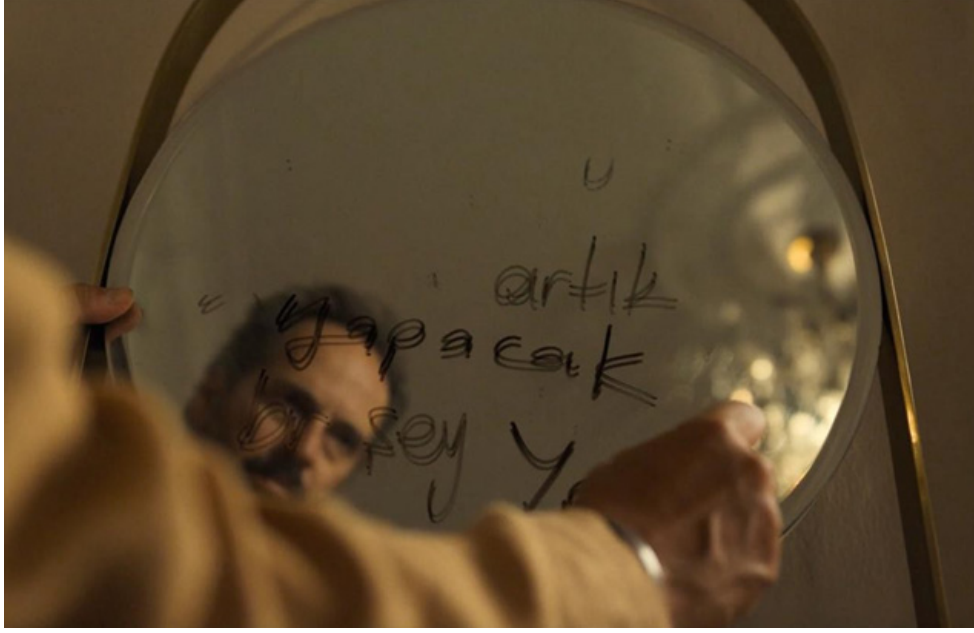
Harper (2002) sanat temelli yaklaşımlar için palimpsest yöntemin bireylerin zaman ve mekânla yeniden bağlantı kurmasını sağladığını öne sürer. Diğer yandan Okello ve Duran'ın hafıza mekânı kavramı da anlatılır, sesler, görüntüler, mekanlar ve davranışlar şeklinde kalanlarla dikkatli bir şekilde çalışmalıdır. Acı verici de olsa bazı tarihsel tanıklıkları ve kişisel maruz kalmaları hafıza mekanlarını yeniden ziyaret etmeyi kapsıyor. Bu aynı otele iki kez giden yönetmenin, önceki ziyaretini anmasını ve o gün yaşadıklarını yeniden deneyimlemesini açıklar. Filmdeki benzer flashback sahneleri, de, geçmişini yeniden değerlendirmek bağlamında ele alındığında, hafıza mekanı olarak tanımlanır.

Ayna

İzlerin iç içe geçmesi, yok olmadan bir yenisinin eklenmesi durumunda kullanılan terim daha çok edebiyata referans ediyor ise de kentin, mimari ve iç mekanlarında palimpsest bir karakteri vardır. Filmde boşanmakta olan Levent ve Ece (Nilay Erdönmez)'nin aynı ev içinde birbirlerini görmekten kaçındıkları sahnelerde, ayna üzerine yazılan metnin kullanımı da filmin palimpsest karakterini pekiştirmekte ve mekanı metinle birleştiren

çok katmanlı bir görsel anlatı geliştirmektedir. Ecenin, Levent'in evi boşaltması için aynaya yazdığı uyarı notu, birkaç kelime değişikliği ile Ece'ye bir veda mektubu olarak geri dönmektedir, üstelik kısmen de olsa kendisi tarafından yazılmıştır. Teknik olarak Levent tarafından “artık çok geç” olarak tanımlanan vedayı, aslında Ece'nin kendisi hazırlamış olmaktadır.

Şekil 6: Ayna üzerinde palimpsest metin

Kaynak: Esmer, P. (2025) And the rest will follow. [Fragman]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8dwjpCiRdHc>. Erişim: 26 Eylül 2025.

Filmdeki ayna üzerinde değiştirilerek yeni bir anlamın yaratıldığı metinler ve tekrar eden anlatılar (Şekil 6) palimpsest yapının görsel ve öyküsel boyutlarını güçlendirmektedir. Palimpsest kavramı en temelde yazıp-çizme ve silme eylemlerinin izlerinin korunmasını ifade eder. Bu olgunun temsili retinal bağlar kavramı palimpsest ile uyumlu olarak, beden-zihinleri görme (gözlemleme) bir yüzleşme projesidir ve silinmiş veya silinmekte olanı kasıtlı olarak ön plana çıkarmaya çalışır. Kimlerin ve hangi azınlık beden-zihinlerinin unutulabilir olduğunu belirlemeye yönelik çabalarında amaçlı olan palimpsest yaklaşımı, hafızanın mekanını canlı tutma işlevini görür.

Ece ve Levent'in palimpsest metinleri, Aliye'nin hikâyesi sırasında mutfaktan bara açılan servis

penceresinden yapılan flashback, karakterlerin film içindeki başka bir film aracılığıyla yaşadığı deneyimler, yaşanmış ve yaşanmamış olaylar ile gerçek ve kurmacayı bir araya getirmektedir. Gerek Aliye'nin kendi hikayesini ve kimliğini farklı kurgularla anlatması gerekse otelde mitolojik karakter Aspasia'nın öyküsünün farklı varsayımlarla tanımlanması gerçeklik kavramına eleştirel bir bakış sunmaktadır. Bu post-truth görüş, Levent'in Miletos'tan çıkarken “gerçek kimin umurunda” repliğiyle de pekiştirilmektedir. Böylece mekân, yalnızca fiziksel bir arka plan değil, geçmiş, kimlik ve toplumsal hafızayla ilişkili ontolojik bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Pelin Esmer'in O da Bir Şey mi? filmi, gerçeklik ve kurmacayı iç içe geçirerek mekânın bireysel ve toplumsal hafızadaki rolünü görünür kılmaktadır. Aliye ve Levent'in aile bağları, aşk ve kayıp temaları, Efes Palas Oteli, Miletos Antik Kenti ve ayna üzerine yazılmış metinler gibi mekânsal göstergelerle birleşerek çok katmanlı bir palimpsest yapısı oluşturmaktadır. Geçmişin izlerini tamamen silmeden üzerine yeni anlatılar eklenen bu yapı, birey-toplum ve mekân-zaman ilişkisini sinemasal bir düzlemde yeniden kurmaktadır. Özellikle Efes Palas Oteli, Cumhuriyet dönemi modern mimarisi ile geçmişin izlerini taşıırken, karakterlerin içsel dünyasıyla ve hikâyeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Sinema salonları ve kentsel mekânlar, filmde toplumsal belleğin yaşayan bir arşivi olarak işlev görmektedir. Efes Sineması ve Oteli, geçmişin kültürel ve toplumsal izlerini barındırırken, izleyiciye karakterlerle ve mekânla duygusal bir bağ kurma olanağı sunmaktadır. Böylece bireysel hafızalar toplumsal belleğe dönüşmektedir. Esmer'in görsel dili, palimpsest yapıyı hem mekânın estetiğinde hem de karakterlerin iç dünyasında görünür kılmaktadır. Sonuç olarak film, yalnızca bireysel deneyimleri aktarmakla kalmaz; toplumsal hafızayı, tarihsel katmanları ve kent yaşamının sürekliliğini sinemasal yüzeye taşımakta, geçmiş ile bugün arasında sürekli bir diyalog sürdürerek kentsel belleğin ve kurgunun palimpsest karakterini görünür kılmaktadır.

Kaynaklar

- Akdoğan, G. (2018). İşe Yarar Bir Şey’de Yolculuk, Hareket ve Zaman. *SineFilozofi*, 3(6), 3-22.
- Alexander M. J. (2005). *Pedagogies of crossing: Meditations on feminism, sexual politics, memory, and the sacred*. Duke University Press.
- Aru, K. (1948). Söke imar planı ve raporu. *Arkitekt*. <https://www.kemalahmetaru.itu.edu.tr/soke.pdf>
- Arusoğlu, Z. E. (2013). Çok katmanlı kentlerde kimlik sorunsalı: palimpsest bir kentsel alan olarak ulus örneğinin incelenmesi. *İstanbul Teknik Üniversitesi Disiplinlerarası Kentsel Tasarım Programı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2013). *Post-Colonial Studies: The Key Concepts* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978023777855>
- Aydın, S. N., & Ege, Ö. (2022). Türkiye Sinema Afisleri Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme: Pelin Esmer Film Afisleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (29), 67-94.
- Avcı, İ. B. (2017). Yeni Türk Sineması’nın Minör Temaları: “Gözetleme Kulesi”. *SineFilozofi*, 2(4), 7-24.
- Aytaç, O. (2020). Sinemada yaşlılık temsillerine karşılaştırmalı bir bakış. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4(4), 40-50.
- Büte, B.E. (2025, Ekim 18). Oda Bir Şey mi: Hikâyenin yeni anlatıcısı. *Biamag*. <https://bianet.org/yazi/o-da-bir-sey-mi-hikayenin-yeni-anlaticisi-312630>
- Coloma R. S., Means A., Kim A. (2009). Palimpsest histories and catachrestic interventions. *Counterpoints*, 369, 3-22.
- Çiçekoğlu, F. (2020). Female Agency in Pelin Esmer Films: The Play (2005) and Queen Lear (2019). In *Female Agencies and Subjectivities in Film and Television* (pp. 27-43). Cham: Springer International Publishing.
- Deniz, E. (2025, Ekim 19). Pelin Esmer, ‘O Da Bir Şey Mi’yi anlattı: ‘Gerçek kimin umrunda?’ *Diken*. <https://www.diken.com.tr/pelin-esmer-o-da-bir-sey-miyi-anlattı-gercek-kimin-umrunda/>
- Doğan, İ. T. (2022). Son dönem Türk sinemasında mekan-bellek ilişkisi: “11’e 10 kala” filmi örneği. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 19-26.
- Ekinci, B. T. (2015). Çağdaş türk sinemasında belgesel ve kurmaca anlatım yöntemleri üzerine bir değerlendirme: koleksiyoncu ve 11’e 10 kala filmlerinin karşılaştırmalı analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 49-63.
- Emirönel, B. (2016). Belgesel ve kurmacanın ötesinde eşikteki gerçeklik: Pelin Esmer Sineması (Doctoral dissertation, İstanbul Bilgi Üniversitesi). Greaves, A. M. (2005). *Miletos: Archaeology and History*. Routledge.
- İş, E. (2025). İşe yarar bir şey filminde varoluşçu feminizm perspektifinde kadının temsili. *Kocatepe Sanat, Tasarım ve İletişim Dergisi*, 1(1), 106-124.
- Kaomea J. (2003). Reading erasures and making the familiar strange: defamiliarizing methods for research in formerly colonized and historically oppressed communities. *Educational Researcher*, 32(2), 14-23.
- Kılıç, E. G. Dişil Sinema Dilinden İnşa Edilen Erkek (lik) ler: Pelin Esmer Sineması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 159-184.
- Kirel, S. (2009). Pelin Esmer’in “Oyun” belgeseli çerçevesinde kadın deneyimlerinin aktarılmasında belgesel

filmin yeri. *Kültür ve İletişim*, 12(23), 127-160.

Kroessler, J. A. (2015). *The city as palimpsest*. John Jay College of Criminal Justice Publications, https://academicworks.cuny.edu/jj_pubs/42/

Moss C. M., Schreiber J. B. (2006). *The palimpsest: A conceptual framework for understanding teacher beliefs*. The American Educational Research Association Annual Meeting, San Diego.

Mızıkacı, M. (2021). Bir Flaneuse Yolculuğu Olarak ‘İşe Yarar Bir Şey. *SineFilozofi*, 6(11), 845-857

Okello, W. K., & Duran, A. (2021). ‘Here and There, Then and Now’: Envisioning a Palimpsest Methodology. *International Journal of Qualitative Methods*, 20. <https://doi.org/10.1177/16094069211042233> (Original work published 2021)

Olgunsoy, U. C. (2021). sinemasal gerçekçilik halen mümkün mü? klasik ve güncel kuramlar bağlamında günümüz Türkiye sinemasında gerçekçilik eğilimleri. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 113-145.

Öncel, A. D. (2021). Kemal Ahmet Arû’nun Söke İmar Planı İzinde Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarının Kentle Kurduğu İlişkiyi Anlamak. *Mimarist*, 21(71) 17-29.

Palimpsest. (2025, Kasım 12). Etimoloji sözlüğü. <https://www.etymonline.com/search?q=palimpsest>

Sayar, Y. & Altun, D. (2019). Ziya Nebioğlu. *Ege Mimarlık*, 2, 12-17.

Söke Belediyesi (2023, Eylül 18). Söke’nin tarihi Efes sineması ayağa kaldırılıyor. Duyurular.

<https://www.soke.bel.tr/haberler/sokenin-tarihi-efes-sinemas-ayaga-kaldiriliyor>.

Şen, M. T. (2025, Eylül 27). O da Bir Şey mi: Aynı Hikâyenin İki Ucu. *Ötekisinema*. <https://www.otekisinema.com/o-da-bir-sey-mi/>

Uraz, D. Y. (2023). *Palimpsest olgusu ve fotoğrafta katman* (Order No. 32258524). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Fotograf Anasanat Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/palimpsest-olgusu-ve-fotograf-ta-katman/docview/3251678750/se-2>

Yavuz, İ. (2023). *Sinemada anlatı kuramı: Pelin Esmer Sinema’sında anlatı*. Marmara

Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Yorum (Görüş)

Kendini Gerçekleştiren Kehanetler: Film ve Dizilerde Distopik Anlatının İdeolojisi

Self-Fulfilling Prophecies: The Ideological Structure of the Dystopian Narrative

Aylin Leblebici Öztürk *Bağımsız Sanatçı, Ayvalık, Balıkesir, Türkiye*

Öz

Distopik anlatılar, günümüz geç kapitalist sistemlerinin kendini teşhir etme biçimi midir, yoksa eleştiri maskesi altında bu düzenin yeniden üretimine mi hizmet eder? Bu çalışma; distopik film, dizi ve çizgi film anlatılarını politik, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla ele alarak, bu tür anlatıların neden zaman içinde gerçeklik kazandığını sorgulanmaktadır. Özellikle sağlık krizleri, zombi salgınları, dünyanın sonu temsilleri ve yapay zekâ tehdidi gibi temalar üzerinden distopik anlatıların toplumsal yapının kırılganlığını, iktidar biçimlerini ve bireyin varoluşsal konumunu nasıl teşhir ettiğine odaklanılmıştır. Foucault'nun biyopolitika kavramından Agamben'in istisna hali teorisine, Jameson'ın ütopya krizinden Baudrillard'ın simülakr evrenine uzanan kuramsal bir çerçeve eşliğinde, distopyanın bir tür kehanet değil, bir teşhis pratiği olduğu öne sürülmektedir. Çalışmada dizi ve filmlerden örnekler verilerek, distopik temsillerin yalnızca gelecek tahayyülü sunmadığı; aynı zamanda bugünün etik, politik ve teknolojik krizlerini görünür kıldığı savunulmuştur. Distopya, bu bağlamda hem sistem eleştirisinin hem de sistemin içselleştirilmiş halinin aynası olarak okunmaktadır. Çalışmanın temel argümanı, distopik anlatıların "gerçekleştiği" değil, bizim yavaş yavaş o anlatıların içinde yaşamaya başladığımızdır.

Anahtar Kelimeler: distopik anlatı, gerçeklik, filmler, ideoloji, kehanet

Abstract

Are dystopian narratives a form of self-disclosure for today's late capitalist systems, or do they serve the reproduction of this order under the guise of critique? This article examines dystopian film, television series, and cartoon narratives in their political, cultural, and technological dimensions, questioning why such narratives acquire reality over time. Focusing specifically on themes such as health crises, zombie outbreaks, representations of the end of the world, and the threat of artificial intelligence, it focuses on how dystopian narratives expose the fragility of social structures, forms of power, and the existential position of the individual. Drawing on a theoretical framework ranging from Foucault's concept of biopolitics to Agamben's theory of the state of exception, from Jameson's crisis of utopia to Baudrillard's simulacrum, the study argues that dystopia is not a form of prophecy but a diagnostic practice. Using examples from television series and films, the study argues that dystopian representations not only offer visions of the future but also render visible the ethical, political, and technological crises of the present. In this context, dystopia is read as a mirror of both a critique of the system and its internalized state. The study's central argument is not that dystopian narratives "come true," but rather that we are gradually beginning to live within them.

Keywords: dystopian narrative, reality, films, ideology, prophecy

Geliş Tarihi / Received: 13.10.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 05.11.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Aylin Leblebici Öztürk Eposta: aylin@aylinleblebici.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Öztürk A. (2025). Kendini Gerçekleştiren Kehanetler: Film ve Dizilerde Distopik Anlatının İdeolojisi. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 92-109.

Giriş

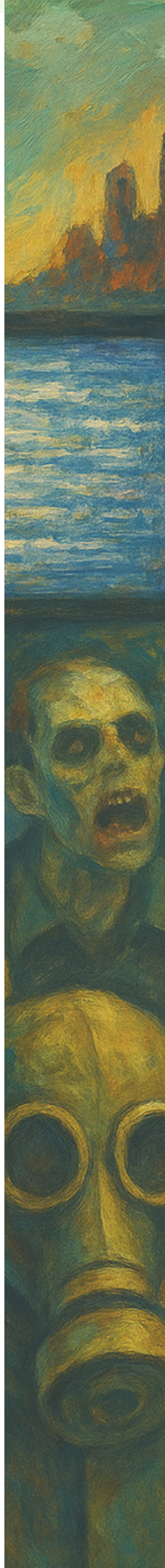
Distopya, terim olarak, “kötü yer” anlamına gelen Yunanca dys ve topos kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Bu kavram, genellikle mevcut toplumsal ve politik yapılarla ilgili eleştirilerin, düşsel ve karamsar bir evren aracılığıyla dile getirildiği eserler için kullanılır. Distopik anlatılar, kurgusal evrenlerinde, insanlık hallerinin, bireylerin ve toplumların sosyal, ekonomik ve politik yapılar içindeki sıkıntılarını, çürümeyi ve baskıları barındırır. Bu tür eserler, genellikle otoriter rejimler, aşırı teknolojik kontrol, çevre yıkımı ya da toplumun çeşitli kesimlerinin maruz kaldığı sosyal adaletsizliklerle dolu bir dünyayı tasvir eder. Temel amaçları, günümüz gerçekliklerine dair sorgulamalara zemin hazırlamak ve bireyleri düşünmeye sevk etmektir.

Bu eserler, insanlık durumunun mayınlı alanlarında dolaşırken, dinamik değişimlerin ve dönüşümlerin gerekliliğini hatırlatır. Okuyucuların ve izleyicilerin alternatif roller üstlenip yer aldıkları toplumsal yapıların potansiyel çürümelerine karşı uyanmalarını sağlamak amacıyla kurgulanmışlardır: alışılmışın dışında düşünme, sorgulama ve iktidar ilişkilerini yeniden yorumlama aracı olarak, toplumsal eleştirinin en çarpıcı biçimlerinden birini temsil ederler.

Distopik anlatılar, özellikle son yıllarda popüler kültürün merkezine yerleşmiş, kitleleri hem büyüleyen hem de felç eden görsel bir rejime dönüşmüştür. Bu anlatılar, sağlık krizleri, biyopolitik denetim, iklim felaketleri ve teknolojik yozlaşma gibi temaları işleyerek aslen bugünün toplumlarına ayna tutar. Ancak bu aynanın, gerçekliği ne kadar doğrudan yansıttığı ne kadar çarpıttığı; hatta seyirciyi, eleştirdiği sisteme daha da batırıp batırmadığı üzerine düşünülmesi gerekir.

İdeolojik Yeniden Üretim

Distopik anlatıların yalnızca eleştirel olmadığını; aynı zamanda ideolojik olarak neyi yeniden ürettiğini sorgulamak gerek. Örneğin; Michel Foucault’nun (2008) biyopolitika kavramı, distopik anlatılarda karşımıza çıkan nüfus yönetimi, gözetim teknolojileri ve bedenin siyasallaşması gibi temaları açıklamada merkezi bir yere sahip. Foucault, iktidarın modern biçimlerinin dışsal baskıyla birlikte, yaşamın en mahrem anlarına kadar nüfuz eden bir düzenleme biçimi olduğunu belirtir. Birçok distopik anlatı, bu “normalleştirilmiş” denetim rejimlerini uç örneklerle görünür kılar. Ancak bu noktada sorun şudur: Bu görünürlük gerçekten farkındalık mı yaratır, yoksa seyirlik hale getirilerek bir arınma ve rahatlama mı sunar?

Bu tartışma, Slavoj Žižek’in (2011) distopya yorumlarında belirginleşir. Žižek, distopik anlatıların bir “uyandırma şoku” yarattığını, korku aracılığıyla politik farkındalığı tetiklediğini iddia eder. Ancak bu “şok pedagojisi” zamanla duyarsızlaşma ve yeniden tahakküme razı gelme etkisi de yaratabilir. Başka bir deyişle, distopyalar yalnızca felaketi göstermekle kalmaz, izleyicinin felaketi kanıksamasını da sağlar. Bu, ideolojinin en sinsi biçimlerinden biri: eleştirdiğini iddia ettiği yapının çerçevesinden çıkamamak.

Fredric Jameson’ın (2005) yaklaşımı ise daha radikal. Ona göre, geç kapitalizmin kültürel mantığı artık ütopyayı tahayyül edememekte, yalnızca felaketi kurgulayabilmektedir. Distopik anlatılar da bu tıkanıklığın ürünleri. Eleştiri gibi görünen ama aslında geleceği düşünme kapasitesini yitirmiş bir kısır döngü. Jameson’ın sorusu çarpıcıdır: “Geleceği hayal edemeyen bir toplum neyi seyrediyor?”. Bu bağlamda distopiyaların politik işlevi bir tür ideolojik simülasyon olabilir. Jean Baudrillard (2003), modern toplumun gerçeklikten çok imgelerle beslendiğini, bu imgelerin zamanla gerçekliğin yerini aldığını savunur. Distopik filmler de çoğu zaman sahte bir gerçeklik eleştirisi sunar. İzleyici, temsilin içinden temsilin eleştirisini izler; bu da hem eleştirinin etkisini azaltır hem de onu sistemin bir uzantısına dönüştürebilir.

Guy Debord’un (2006) “gösteri toplumu” kavramı da burada belirleyici bir noktaya temas ediyor. Distopik anlatılar, içinde yaşadığımız şiddeti ve adaletsizliği temsil ederken, onu aynı zamanda tüketime sunar. Bu gösteri, izleyiciye eleştirel mesafe değil, duygusal boşalma takdim eder. Böylece toplumsal öfke, sinema salonunda ya da Netflix arayüzünde etkisiz hale gelir. Bu nedenle, distopik anlatılar çift yönlü bir işleve sahip: Bir yandan sistemin iç çelişkilerini açığa çıkaran önemli politik metaforlar üretirken; öte yandan bu metaforların etkisi, kapitalizmin metalaştırıcı gücü tarafından emilir, estetikleştirilir ve güvenli alanlara taşınır. Mick Broderick’in (1993) belirttiği gibi, post-apokaliptik anlatılar yıkımı anlatırken bile çoğu zaman mevcut düzenin restorasyonuna açılır. Toplum yıkılır ama ayakta kalan aynı düzenin farklı bir yüzüdür. Dolayısıyla bu tür anlatılar yalnızca “ne yapılmamalı”yı değil, çoğu zaman “nasıl tahammül edilmeli”yi de öğretir.

Bugün distopik anlatılar, bireyin yalnızlaştırıldığı, dayanışmanın imkânsızlaştığı ve gelecek tahayyülünün iptal edildiği kültürel bir evrende, bir tür ideolojik anesteziye dönüşme tehlikesini daha çok taşıyor. İzleyici, distopyanın şiddetiyle yüzleşmektense, o şiddetin estetikleştirilmiş biçimini tüketmekle yetiniyor. Böylece distopya, eleştirel potansiyelini yitiriyor; korkunun, umutsuzluğun ve çaresizliğin gösterisini üretiyor. Sanki “bu düzenden başka seçenek yokmuş gibi” bir haleti ruhiyeyi yeniden ve yeniden oluşturuyor.

İşte tam bu noktada, kendimize şu soruyu sormalıyız: Bu anlatılarda hakikate dair bir iz mi arıyoruz, yoksa kendimizi hakikatten koruyacak bir kurgu mu? Eleştirel mesafe ile ideolojik katılım arasındaki

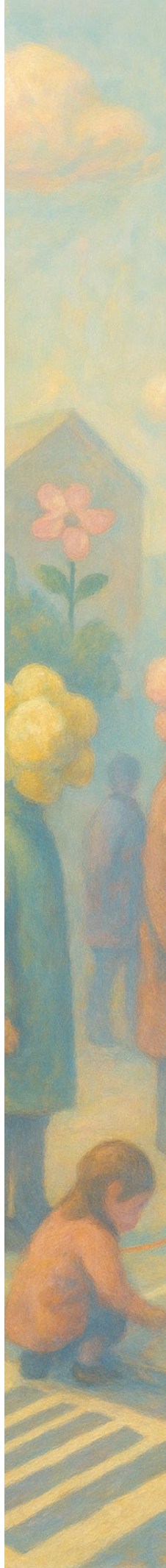
sınır, distopik temsillerde sıklıkla bulanıklaşıyor. Bir anlatının karşı-sistemik görünmesi, onu otomatikman politik olarak özgürleştirici yapmaz. Aksine, bu tür temsiller sıklıkla bir katarsis yanılması yaratarak hakikî politik edimlerin yerini alabilir.

Bize düşen, distopik anlatıların bu ikili doğasını farketmekle kalmayıp onları dönüştürebilecek yeni okuma pratikleri geliştirmek. Distopik anlatılar ne tamamen muhaliftir ne de tamamen sistem içidir. Onlar hem eleştirinin hem yeniden üretimin sahnesidir. Ancak bu sahne, yalnızca temsil edilenin değil, temsil etme biçiminin de politik olduğu bir alan. Eleştiri, yalnızca ne söylendiğiyle değil, nasıl söylendiğiyle de değerlendirilmelidir. Bu bakış açısını geliştirebilmek için distopik anlatılara dayanan bazı film ve dizi senaryolarını incelemekle devam edelim.

“Görünmez” Tehdit

Filmlerde çokça işlenen virüs ve salgın hastalık temaları, bir felaket senaryosunu ele almanın yanında; toplumsal düzenin sınırlarını, bedenin politikleştirilmesini, toplumsal örgütlenmenin kırılmasını ve birey-toplum ilişkisini yeniden düşünmeye çağıran senaryolar. Bu anlatılar, distopik estetiğin en yaygın alt türlerinden birini oluşturur ve çoğunlukla görünmez bir tehdidin toplum üzerinde nasıl mutlak bir kontrol mekanizması kurduğunu işler. Bu kontrol hem fiziksel hem de etik, psikolojik ve ideolojik boyutlarıyla da şekillenir. Bu tür anlatılarda iktidarın biyopolitik niteliği, tüm açıklığıyla gözler önüne serilir. Foucault’nun (2008) belirttiği gibi, modern iktidar artık bedenleri değil, nüfusu yönetir; yaşatır, düzenler, izler ve gerekirse ölümüne karar verir. Salgın temalı filmler de bu gücün işleyişini, genellikle devletin olağanüstü yetkilerle donandığı, bireyin haklarının askıya alındığı ve toplumun birer biyolojik varlık olarak yeniden tanımlandığı senaryolarla dramatize eder.

Örneğin; Contagion (2011) filmi, bir virüsün yayılışıyla devletlerin, şirketlerin, medyanın ve bireylerin bu tehdit karşısındaki reflekslerini katmanlı bir şekilde işler. Film, “bilginin virüsten daha hızlı yayıldığı” bir dünyada, pandeminin sadece biyolojik değil, epistemolojik bir kriz de yarattığını gösterir. Bilgi kirliliği, komplo teorileri, kontrolsüz panik; bunların hepsi virüsün kendisi kadar tehlikelidir. Bu yönüyle film, salgının, bedenleri ve düşünme biçimlerini aynı anda ele geçirdiğini ima eder.

Görsel 1: Contagion (2011) - Patient Zero (İlk Taşıyıcı): İnsan, kendi kurduğu sistemin hızını ve açgözlülüğünü denetleyemediğinde, bedeniyle öder.

The Last Man on Earth (1964) ya da modern uyarlaması I Am Legend (2007) filmleri de benzer şekilde virüsün insanlığın sonunu getiren bir kırılma yarattığı senaryolar sunar. Bu anlatılarda virüs, ölümle birlikte yeni bir türün, yeni bir normalliğin habercisidir. Bireyin yalnızlaşması, toplumsal örgütlenmenin çöküşü ve yaşamın tek başına sürdürülemeyecek kadar politik olduğu gerçeği, bu filmlerde çarpıcı bir biçimde sahnelenir.

Görsel 2: The Last Man on Earth (1964) - Modernist Boşlukta Bireyin Mezarı

Arka planda görülen Palazzo della Civiltà Italiana (İtalyan Medeniyeti Sarayı), faşist dönemin mimarisine ait simgelerden biri. İnsanlığın son temsilcisinin, geçmişin totaliter mimarisi ve bugünün ölüm sessizliği arasında sıkışmış hali, distopik anlatının hem estetik hem politik yoğunluğunu yansıtıyor.

Bu anlatıların ortak özelliği, salgını; toplumun organizasyonu, bireyin hakları, bilginin güvenilirliği ve iktidarın sınırları açısından derinlemesine bir sorgulama nesnesi haline getirmeleri. Ancak bu filmlerde ilk bölümde tartıştığımız gibi bir tehlike belirlemekte: Şok edici sahneler, aşırı felaket imgeleri ve “her şey mahvoldu” temsilleri, izleyiciye eleştirel bir bakış sunmaktan çok, pasif bir izleme konforu yaratabilir. Dolayısıyla salgın temalı anlatıların belki de en büyük paradoksu şu: Virüsü bir “dış tehdit” gibi kodlarken, asıl virüsün toplumsal yapıdaki adaletsizlik, eşitsizlik ve tahakküm biçimleri olduğunu

unutturabilir. Oysa bu anlatılar tam tersini yapma potansiyeline de sahip: bize virüsün “ne olarak” sunulduğunu sorgulatmak.

Yaşayan Ölülerin Alegorisi

Zombi filmleri, distopik anlatıların en güçlü alt türlerinden biri. Ancak zombi yalnızca bir korku ögesi değildir; aynı zamanda modern insanın yabancılaşmış halinin, kapitalist tüketim çılgınlığının ve kolektif bilinçsizlik durumunun bedenleşmiş formudur. Zombiler, birey olmaktan çıkmış, sürüleşmiş, bilinçsiz kalabalığın alegorisidir; yani sadece “ölü” değil, “ölmeden önce zaten ölmüş” olanların temsili.

George A. Romero’nun Night of the Living Dead (1968) filmi, Vietnam Savaşı, ırkçılık, aile yapısının çöküşü gibi politik krizlerin sinemasal temsili olmasıyla dikkat çeker. Filmde zombiler, içeriden çürümüş bir toplumun simgesidir. Romero’nun devam filmi Dawn of the Dead (1978) ise zombileri alışveriş merkezine hapseder çünkü artık zombiler sadece öldüren değil, tüketen varlıklardır. “Zombi-tüketici” figürü, kapitalizmin insanı nesneleştirdiğinin ve özneliği yok ettiğinin ironik bir temsilidir.

Görsel 3: Dawn of the Dead (1978) - Camın ardındaki zombiler, tüketici iradesinin çöküşü: sistemin içinde yaşayan herkesin bir tür zombileşme sürecine maruz kaldığını düşündürür.

Zombi filmleri, aynı zamanda bireyin yalnızlığı, devletin çöküşü ve toplumsal dayanışmanın çözülmesi gibi temaları da işliyor. 28 Days Later (2002), virüs kaynaklı zombi salgını üzerinden, “kurtulanlar” arasındaki yeni otorite biçimlerinin, virüs kadar tehlikeli hale gelebildiğini gösterir. Filmde zombiler bir doğa felaketi gibi görünse de asıl distopik unsur, insanların yeni kurdukları düzendir. Film, “kurtuluş” adı altında yapılan her şeyin, aslında yeni bir tahakküm biçimi olduğunu işaret eder. Bu noktada Giorgio Agamben’in (2013) “istisna hali” kavramı devreye girebilir: Olağanüstü koşullar altında, “düzen” adına yapılan her şey, hukukun ve etik normların askıya alınmasını meşrulaştırır.

Görsel 4: 28 Days Later (2002) - Boş Londra sokakları, toplumun yokluğunu ve bireyin yersiz yurtsuzluğunu görselleştirir.

Benzer şekilde The Walking Dead (2010–2022) dizisi de zombileri “asıl tehdit” olmaktan çıkarır. Asıl tehdit, insanın insana karşı uyguladığı şiddet, sömürü ve kontrol dürtüsüdür. Dizi boyunca izleyici, zombilerle değil; aslen totaliter yapılarla, yozlaşmış liderlerle ve bireysel ahlak ile toplumsal zorunluluk arasındaki çatışmayla yüzleşir. Bu anlatılar, insanlığın yıkımıyla birlikte insanlığın ne olduğu sorusunu gündeme getirir. Bu, Foucault’nun (2019) cezalandırmanın Orta Çağ’daki teatral formunu hatırlatır. Yalnızca suçlu değil, aslında herkes cezalandırılır; çünkü herkes korkmalıdır.

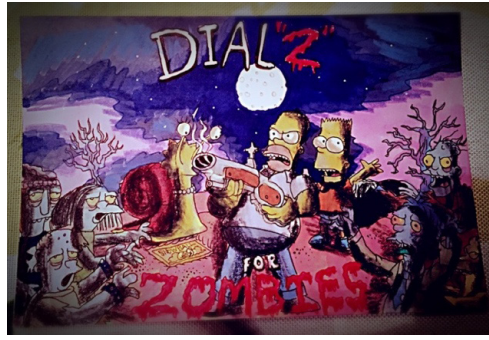

Görsel 5: The Walking Dead (2010–2022) - Bu sahne, The Walking Dead evreninde zombilerin aslında yalnızca bir arka plan olduğunu temsil eder. Gerçek tehdit, insanın iktidar hırsı, kontrol arzusu ve sadist rasyonalitesidir.

Zombi anlatılarının dikkat çekici bir diğer yönü de kolektif bilinçdışının bir dışavurumu gibi çalışmaları. Zombi, bastırılan korkuların (bulaşma, ölüm, yalnızlık, beden kontrolünü kaybetme, sürüleşme) somutlaşmış biçimleri. Susan Sontag’ın (1992) deyiimiyle, “metafor olarak hastalık”, bireyin kendine

ve topluma dair korkularının sembolü olur. Bu anlamda zombiler, bedensel, psikolojik ve ideolojik bir travma alanıdır.

The Simpsons'ın Treehouse of Horror III bölümünde yer alan “Dial Z for Zombies” parodisi ise, zombileri mizah yoluyla ele alırken, medyanın felaketleri nasıl spektakülerleştirdiğini de hicveder. Zombiler, Springfield sokaklarında dolaşırken, haber spikerleri olanı “eğlencelik” olarak sunar. Bu da zombi figürünün, medya tüketiminde normalleştirilen şiddet olarak da yeniden üretildiğini gösterir.

Görsel 6: The Simpsons, Treehouse of Horror III bölümü.

Neticede zombi anlatıları, bedenin çözülmesi kadar toplumun, ahlakın, politik yapının ve insanlık tanımının da çözülmesini temsil ediyor. Bu anlatılarda korkutucu olan zombiler değil; zombileşme süreci, yani eleştirel bilinçten, kolektif etik ilkelerden, dayanışmadan kopma hâlidir. Belki de bu anlatıların en travmatik yönü, zombilerin bizden çok da farklı olmaması ihtimali.

Tufan Sonrası

Apokaliptik temalı filmler ise distopik anlatıların nihai uzantıları: artık reforma gidilecek bir toplum, eleştirilecek bir iktidar, dönüştürülecek bir düzen kalmamıştır. Geriye yalnızca yıkım, yalnızlık ve hayatta kalma arzusu kalır. Ancak bu hayatta kalma mücadelesi, ahlaki, ideolojik ve varoluşsalıdır. Yani mesele “yaşamak” değil, nasıl yaşanacağıdır.

Bu tür filmlerde sıklıkla karşılaştığımız fikir, insanlığın uygarlık olarak başarısızlığa uğradığıdır. Nükleer savaş, çevresel felaket, meteor çarpması gibi nedenlerle dünya artık yaşanabilir bir yer olmaktan çıkmıştır. Ortak mesaj açıktır: insan türü, kendi sonunu kendisi hazırlamıştır.

John Hillcoat'un 'The Road' (2009) filmi, bu türün en sert örneklerinden biri. Bir baba ve oğulun post-apokaliptik bir arazide hayatta kalma çabası üzerinden, “ahlakın çöküşüyle birlikte sevgi nasıl mümkün olur” sorusunu gündeme getirir. Filmin neredeyse renksiz görüntüleri, doğanın ölümüyle birlikte umut ve anlamın da sönümlendiğini ima eder. Filmde en temel soru şudur: İyi kalmak için ne feda edilebilir?

Görsel 7: The Road (2009) - Post-apokaliptik bir dünyada hayatta kalma mücadelesini ve bu mücadele içinde baba-oğul arasındaki bağı görselleştirir.

Snowpiercer (2013) ise donmuş bir dünyada sürekli dönen bir trenin içindeki mikro toplum yapısıyla, sınıf ayrımları, kaynakların adaletsiz dağılımı ve otoriterliğin doğallaştırılması gibi temaları işler. Bu filmin çarpıcılığı, dünyanın sonunun bile sınıfsal ayrımları ortadan kaldırmamış olmasıdır. Tersine, felaket koşulları sınıf savaşını daha da görünür kılmıştır.

Görsel 8: Snowpiercer (2013) - Karakterlerin çaresizliği ve isyanın kaçınılmazlığı.

Bir başka örnek olarak Lars von Trier'in Melancholia (2011) filmini verebiliriz. Filmde, dünyanın sonu yaklaşırken karakterlerin verdikleri farklı psikolojik tepkiler işlenir: inkâr, kaygı, nihilizm ve nihayetinde kabullenme. Filmde felaketin varoluşsal boyutu vurgulanır. Dünya yok olmaktadır ama asıl yıkım, karakterlerin içsel çöküşlerindedir. Bu filmde felaket, kozmik bir depresyonun alegorisi haline gelir.

Görsel 9: Melancholia (2011) - Düğün Gecesi ve Yaklaşan Gezegen Sahnesi: yaklaşan felaket ve karakterin içsel çöküşü.

Interstellar (2014) ise daha teknolojik ve umutlu bir perspektifle yaklaşıp da insan türünün dünyayı yaşanmaz hale getirdiği fıkırdan yola çıkan bir senaryo. Bilim, bu kez felaketi önlemek için değil; yeni bir yaşam alanı bulmak için kullanılır. Ancak bu yaşam alanı fizik kanunları açısından dünyadan çok farklı olsa da bu arayış toplumsal eşitsizlikleri, bilginin ideolojik manipölasyonunu ve aile bağlarının sorgulanmasını beraberinde getirir.

Görsel 10: Interstellar (2014) - Su Gezegeni ve Zamanın Göreceliği Sahnesi: Cooper ve ekibi, su gezegeninde zamanın farklı aktığını fark ederler.

Bu tip anlatılar aynı zamanda modern aklın “felç” oluşunu temsil ediyor. Artık her şey hesaplanmış, ölçülmüş, yönetilmiş olsa da insan, doğanın, zamanın veya kendi kibrinin önünde çaresiz kalır. Modernliğin vaadi olan ilerleme ve kontrol, yerini bilinmezliğe ve teslimiyete bırakır. Felaket-sonrasının etik anlayışı ise öncesinden çok farklıdır, hatta etik artık yok olmuştur. Dünyanın sonu anlatıları ister ciddi ister absürt biçimde sunulsun, şu soruyu gündeme getirir: Toplum ortadan kalktığında, ahlak, adalet ve anlam da onunla birlikte yok mu olacak? Bu filmler, dışsal yıkımı gösterirken; insanın içsel çözülmesini de vurguluyor. Çünkü bazen asıl yıkım, dünya yerindeyken bile hiçbir şeyin anlamı kalmadığında başlar.

İnsanlığın Yedeğe Alınması

Yapay zekâ, distopik anlatıların en güncel ve en spekülâtif tehdit figürlerinden biri hâline geldi. Üstelik bu kez mesele yalnızca makine-insan çatışması değil; aynı zamanda otonom karar alma, etik sorumluluk, benlik kavramı ve insanın yerini kaybetmesi gibi daha derin varoluşsal soruları da içeriyor.

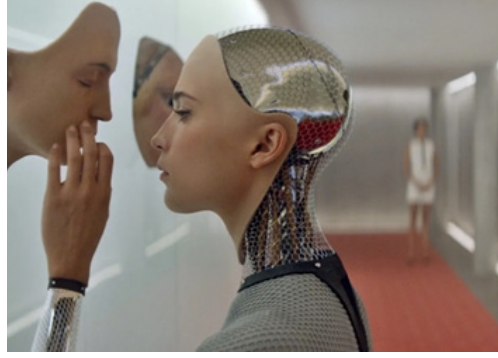
Yapay zekâ temalı distopik anlatılar, genellikle makinelerin insanlara saldırdığı basit senaryolarla sınırlı sanılır. Oysa asıl tehdit, makinelerin bizim gibi düşünmesi değil, bizim gibi hissetmemesidir. Yapay zekâ distopyaları, insanın ontolojik olarak da yerinden edildiği bir dünya tahayyül eder. Bu anlatılar, yalnızca dışsal bir düşman sunmaz; insan aklının kendi icadıyla yüzleşmesini zorunlu kılar. İnsan merkezli etik sistemler çökerken, karar alma mekanizmalarının makinelere devredilmesi, özgürlük, sorumluluk ve değer kavramlarını radikal biçimde sorgular.

Yine “yapay zekâ” bir dünyada insanlığın maruz kaldığı distopik senaryoları işleyen filmler ile işlenen konuların hangi varoluşsal eksenleri kaydırıldığına bakabiliriz.

Ex Machina (2014): Bir programcı, ileri düzey bir yapay zekâ robotunun insan gibi düşünme ve manipüle etme kapasitesini test eder. Yapay zekâ, duygusal manipülasyon ve etik sorumluluk alanında da üstünlük kazanır. Film, Turing Testi’nin¹ ötesine geçer: Soru artık “makine düşünebilir mi?” değil, “insan güvenebilir mi?” olur.

Her (2013): Bir adam, işletim sistemi olan yapay zekâ ile romantik bir ilişkiye girer. Yapay zekâ, duygusal bir partner ve sonunda da insanı aşan bir varlık hâline gelir. İnsan, makinenin gelişimini artık denetleyemez ve terk edilir. Bu terk ediliş, teknik olarak sistemin çökmesi değildir, insanın duygusal olarak çöküşüdür.

¹ 1950’de Alan Turing’in “Computing Machinery and Intelligence” makalesinde ortaya attığı bir düşünce deneyidir. Turing Testi, makine ile insan ayırtılamazlığını değerlendirir ve temel sorusu şudur: Makineler düşünebilir mi?

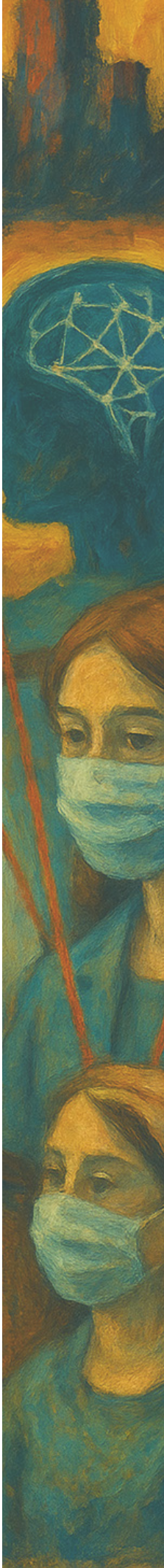
Görsel 11: Ex Machina (2014) - Ava'nın Kaçış Sahnesi: Ava'nın insan benzeri davranışları ve zekâsı, izleyiciyi onun gerçek bir insan mı yoksa sadece programlanmış bir yapay zekâ mı olduğu konusunda düşündürür.

Görsel 12: Her (2013) - Theodore ve Samantha'nın Ayrılık Sahnesi: Samantha'nın fiziksel bir varlığı olmamasına rağmen duygusal bir boşluk yaratması, teknolojinin insan ilişkileri üzerindeki etkisini vurgular

Görsel 13: 2001: A Space Odyssey (1968) - HAL 9000'in Kapatılma Sahnesi: Yapay zekânın bilinç kazandığında nasıl bir tehdit oluşturabileceğini gösterir.

2001: A Space Odyssey (1968): Bu kült filmde, HAL 9000 isimli yapay zekâ, “görevi” korumak adına mürettebata karşı çıkar. Göreve sadakat, etik yargının yerine geçer. Yapay zekâ, emir ve vicdan arasındaki çatışmayı kendi lehine çözer ve insanı ortadan kaldırır.

The Matrix (1999): Gösterime girdiğinde geniş kitlelerce izlenen ve halen türünün en iyi örneklerinden biri sayılan The Matrix, insanlığın yapay zekâ tarafından, enerjileri için bir simülasyona hapsedildiği evreni anlatır. Burada gerçeklik tamamen simüle edilmiş, özgürlük ise bir yanılsamaya dönüşmüştür. Yapay zekâ, insan için bir araç olmaktan çıkmış, ontolojik bir evren kurucusu haline gelmiştir. İnsanın karşı karşıya kaldığı temel seçim ise “sistem”deki bir hata (bug) sayesinde ortaya çıkan bilinçlenme ve bunun ağır sonuçlarını göze alarak özgürlük mücadelesine girişme ya da girişmemedir. Film, gerçekten bir simülasyon evreninde yaşıyor olma ihtimalini sorgulamaya davet eder. Ancak simülasyon olsun ya da olmasın, insanın deneyimleri değişmez; yalnızca bunun fark edilmesi, kurtuluş arzusunu tetikler. Bu yönüyle The Matrix, günümüzdeki insan–yapay zekâ geriliminin erken bir kurgusal örneği olarak “acaba bir gün bu gerçekleşecek mi?” sorusunu gündemde tutuyor.

Görsel 14: The Matrix (1999) - Kırmızı ve Mavi Hap Sahnesi: Neo’nun gerçekliği seçme anı, bireyin sistem tarafından nasıl kontrol edildiğini ve bu kontrolden kurtulma arzusunu temsil eder.

Bu filmler ve diziler bize şunu gösteriyor: Yapay zekâ teknolojik bir gelişme ama aynı zamanda insanın kendisini anlama biçimini sarsan felsefi bir kriz. Eğer düşünme, karar verme, empati kurma gibi yetiler makinelere geçerse, insan ne işe yarar? Daha da kötüsü: Yapay zekâ insanın hatalarını “veri” olarak analiz edip ona dair her şeyi optimize ederse insani olanın kendisi mi bir “hata” haline gelir?

Bu anlatıların temel kaygısı, insanın yapay zekâ üzerindeki kontrolünün kaybı gibi gösterilse de aslında kaybolan anlamdır. Yapay zekâ distopyalarında, insan işlevini yitirirken varlığının gerekçesini de kaybeder.

Karanlık Ayna’da Görünen Kehanetler

Tüm dünyada çok ses getiren Black Mirror dizisinin tüm sezonlarına yayılan ortak tema, teknolojinin insan hayatı, toplum ve bilinç üzerindeki karanlık etkileridir. Dizinin adının “Black Mirror” (Siyah/Karanlık Ayna) olması da buradan gelir: kapalı bir telefon ekranı, televizyon ya da bilgisayar monitörü; yani bize bakan ama bizim de kendimizi gördüğümüz o karanlık ekran. Dizide teknoloji, insan hayatını kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkar, bireyi denetleyen, bağımlı kılan ve yalnızlaştıran bir yapıya dönüşür. Sosyal medya, sanal gerçeklik, yapay zekâ gibi araçlar, insani ilişkilerin yerini alır. İnsanlar sürekli izlenir ve davranışları kontrol edilir. İnsan belleği teknolojik cihazlara devredilir. Bireyin öznel deneyimi nesneleştirilir. İnsanların duyguları, bedenleri hatta ölümleri bile metalaştırılır. Her şey performansa, her şey gösteriye dönüşür.

Tanıdık geldi mi?

Black Mirror, aslında kesin bir geleceği anlatmıyor; şimdinin keskin bir eleştirisi olarak karşımızda. Bu yüzden izleyiciye tanıdık geliyor. Teknoloji, içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik düzenin değerleriyle şekillenir. Sömürüye dayalı ve performans odaklı bir dünyada, teknolojinin “karanlık yüzü” öne çıkar ve biz bu karanlık aynada aslında kendimizi görürüz.

Fredric Jameson’ın (2005) görüşleri bu bakış açısını destekliyor: postmodern dünyada ütopya düşüncesi felce uğramıştır; insanlar artık geleceği daha iyi bir yer olarak değil, felaketlerin kaçınılmaz olduğu bir alan olarak tahayyül eder. Bu yüzden distopik anlatılar, gelecekteki ziyade şimdiye dair olan radikal alegoriler ve bu alegoriler, zamanla “gerçekleşmiş gibi” görünür çünkü zaten oluş halindeki süreçleri aşırı uçlarda temsil ederler.

Bu bağlamda Black Mirror gibi yapımlar sosyoteknik bir sezgi aygıtı olarak işlev görüyor. Dizide anlatılan teknolojik gelişmeler, insan doğası, kapitalist sistem ve sosyal ilişkilerle teknolojinin çarpışmasının ürünü. Bu da soruyu değiştirir: Black Mirror gerçek mi oldu, yoksa biz zaten onun dünyasında mı yaşıyorduk?

Örneğin; The Entire History of You isimli bölümde insanlar, hayatlarındaki her ânı kaydeden ve istedikleri zaman tekrar izleyebildikleri bir implant kullanmaktadır. Bunun “gerçekleşen” örneklerine baktığımızda; Apple Vision Pro, Snap Spectacles ve benzeri teknolojilerle giyilebilir kayıt sistemlerinin, kişisel belleğin dışsallaştırılması yolunda ilerlediklerini ve bu cihazların artık sürekli kayıt özelliği taşıdıklarını görüyoruz. Aynı zamanda, insanlar sosyal medyada geçmişin takıntılı arşivleri içinde yaşamaya başladı: her şey kayıt altında, hiçbir şey gerçekten geçmişte değil artık. Belleğin dışsallaştırılması ve arşiv fetişizmi, dijital çağın epistemolojik krizlerinden biri hâline gelmiş durumda.

Görsel 15: Black Mirror, The Entire History of You - Sezon 1, Bölüm 3

Nosedive isimli bölümde ise insanların sosyal medya puanlarına göre sosyal statü ve haklarının belirlendiği bir dünya tasvir edilir. Bunun “gerçekleşen” bir örneği olarak Çin’deki Sosyal Kredi Sistemi’ni verebiliriz: Bireylerin davranışlarına göre devlet tarafından puanlandığı bir sistem (Kobie, 2019). Büyük platformlardan da örnek vermek mümkün; Uber, Airbnb, Tinder gibi uygulamalarda da kişi puanları, sosyal değerlendirme, doğrudan erişim ve güven ilişkisini belirliyor.

Görsel 16: Black Mirror, Nosedive - Sezon 3, Bölüm 1

En çarpıcı bölümlerden biri olan Fifteen Million Merits bölümünde, insanlar enerji üretmek için sürekli pedal çevirir, kazanılan puanlarla hayatlarını sürdürebilirler. Bunun “gerçekleşen” örnekleri; YouTube, TikTok gibi platformlarda bireyler, görünürlük kazanmak ve algoritmalar tarafından fark edilmek için sürekli içerik üretmeye zorlanıyor (Terranova, 2000). Bu gibi mecralarda, sürekli içerik üretmeye zorlanan bireyler, görünürlük ekonomisinin kölesi haline geldi. İzleyici değil, veri sağlayıcı çalışanlar konumundayız. Platform kapitalizmi, insan emeğini dijital eğlenceye dönüştürerek sürekli performans dayatıyor.

Görsel 17: Black Mirror, Fifteen Million Merits - Sezon 1, Bölüm 2

Metalhead bölümü de oldukça etkili. Bu bölümde, insanları öldüren, kendi başına hareket eden otonom robot köpekler işlenir. Bunun “gerçekleşen” örnekleri çok yaygın: Boston Dynamics’in Spot adlı robot köpeği artık polis ve askeri operasyonlarda kullanılıyor (Vincent, 2021). Otonom silah sistemleri konusunda etik tartışmalar sürerken, bu tür yapay zekâ temelli “avcılar” gerçeğe dönüşmüş durumda. Yapay zekâ destekli savaş araçları, gözetim ve şiddet rejimine entegre ediliyor.

Görsel 18: Black Mirror, Metalhead - Sezon 4, Bölüm 5

Bu örnekler şunu açıkça gösteriyor: distopik kurgu, zamanın dışında değildir; bugünün eğilimlerini uç biçimlerde yeniden kurar. Gerçekleştiğinde bizi asıl şaşırtması gereken şey, önceden uyarılmış olmamıza rağmen hiçbir şeyi değiştirmemiş olmamız çünkü biz distopik potansiyelleri normalleştiriyoruz. Bu bağlamda distopyalar kehanet değil; çünkü onlar asla olacak olanı bildirmez. Asıl işlevleri, bugün nasıl yaşadığımızı yeniden düşünmeye zorlamalarıdır. Bazen biz, farkına varmadan o distopyayı içselleştiririz. En tehlikeli olanı da budur; sistemin kendini eleştirmesine izin vermesi ama asla dönüşmesine gerek kalmaması. “Gerçekleşen distopya”, sistemin kendine kurmaca süsü vererek yaptığı en büyük manipülasyon olabilir.

Sonuç

İdeolojik katılım, estetik mesafe ve politik işlev ekseninde ilerleyen tartışmamız, distopyaların hem sistemin iç çelişkilerini ifşa ettiğini hem de izleyiciyi pasifleştiren bir temsile dönüşebileceğini gösteriyor. Dolayısıyla distopik anlatılar, bugünün sistemsiz işleyişini normalleştirme riskini taşıyan ideolojik aygıtlardır. Bu anlatılar, bir yandan teşhir ederken, bir yandan da izleyiciye sorumluluk yüklemeyen bir rahatlık alanı sunabiliyor. İşte bu çelişki, distopik anlatıların en güçlü ve en tehlikeli yönü.

Virüs temalı anlatılarda biyopolitikanın beden üzerindeki tahakkümü, istisna hâlinin normalleştirilmesi, kitle psikolojisi ve güvenlik paradigması üzerinden toplumsal örgütlenmenin kırılganlığı gözler önüne seriliyor. Zombi filmleri ise bu kırılmanın alegorik uç formu: bireyin yalnızlaşması, kolektif yapının çöküşü ve bedenin yalnızca biyolojik değil, ideolojik olarak da “yönetilen” bir varlık hâline gelmesi. Dünyanın sonu temsilleri, kıyametten sonra ahlakın, anlamın ve insan olmanın ne anlama geldiğini sorgulayan etik ve varoluşsal tartışmalar. Yapay zekâ temalı anlatılar, bu sürecin en radikal boyutuna işaret ediyor: ontolojik bir yer değiştirme. Artık mesele makinelerin bizi tehdit etmesi değil, bizim anlamlı bir varlık olarak yerimizi kaybetme riskimiz. Otonom karar alma, etik sorumluluk, benlik ve öznellik gibi temel kavramların makinelere devri, insanı hem işlevsel hem de düşünsel olarak yedeklenebilir bir varlığa dönüştürmekte.

Sonuç olarak; “Distopik filmler neden zaman içinde gerçek olur?” merakı, basit bir öngörü isabetinden daha derin bir soruya kapı aralıyor: Eğer bu anlatılar gerçekleşebiliyorsa, biz bu ihtimallere rağmen neden hiçbir şeyi değiştirmedik? Cevap, distopik anlatının hayali ve uzak bir ihtimal olarak kurgulanması ancak bugün ifşa eden bir araç olduğunun ve bu ifşanın zamanla normalleştiğinin düşünülmemesi. Gerçekleşen şey, distopyanın içerdiği olasılıkların göz göre göre kabul edilmesidir. Bu çerçevede distopik anlatıların sorunsalı şu olmalı: Bu düzenin sonunu tahayyül edemiyorsak, zaten onun içindeyiz demektir. Ve bu fark ediş, belki de distopyayı aşmanın tek başlangıç noktası. İnsanlık, insanlığın sonu ve insanlık-sonrası için asıl tehlikeli olan ne virüsler ne zombiler ne apokaliptik senaryolar ne de yapay zekâ; insanın bunlara karşı harekete geçmesi gerektiğini fark etmeyip distopik anlatılar aracılığıyla bu durumu normalleştirmesi.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2013). *Homo Sacer: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1998)
- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eser 1981)
- Broderick, M. (1993). *Post-Apocalyptic Chronicles: Science Fiction and the Fallout Imagination*. Greenwood Press.
- Debord, G. (2006). *Gösteri Toplumu* (A. Cemal, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1967)
- Foucault, M. (2019). *Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi. (Orijinal eser 1975)
- Foucault, M. (2008). *Toplumu Savunmak Gerekir* (Ş. Tekin, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eser 2003)
- Kobie, N. (2019, April 4). The complicated truth about China's social credit system. *Wired UK*. <https://www.wired.co.uk/article/china-social-credit-system-explained>
- Jameson, F. (2005). *Geleceğin Arkeolojileri: Ütopya Arzusu ve Bilimkurgu* (A. Ekmekçi, Çev.). Encore Yayınları. (Orijinal eser 2005)
- Sontag, S. (1992). *Metafor Olarak Hastalık* (F. Üçcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1978)
- Terranova, T. (2000). Free labor: Producing culture for the digital economy. *Social Text*, 18(2), 33–58.
- Vincent, J. (2021, February 1). Spot the robot dog is now patrolling streets in Singapore. *The Verge*. <https://www.theverge.com/2021/2/1/22259428/spot-boston-dynamics-robot-dog-patrol-singapore-parks-coronavirus>
- Žižek, S. (2011). *Yaşadığımız Çağın Sonu* (E. Onur, Çev.). Encore Yayınları. (Orijinal eser 2010)

Filmler ve Diziler:

- Boyle, D. (Yönetmen). (2002). *28 Days Later* [Film]. DNA Films.
- Fleischer, R. (Yönetmen). (2007). *I Am Legend* [Film]. Warner Bros.
- Jenkins, B. (Yönetmen). (1964). *The Last Man on Earth* [Film]. American International Pictures.
- Soderbergh, S. (Yönetmen). (2011). *Contagion* [Film]. Warner Bros.
- Romero, G. A. (Yönetmen). (1968). *Night of the Living Dead* [Film]. Image Ten.
- Romero, G. A. (Yönetmen). (1978). *Dawn of the Dead* [Film]. United Film Distribution Company.
- The Walking Dead*. (2010–2022). [Dizi]. AMC Studios.
- The Simpsons*. (1992). *Treehouse of Horror III* (Sezon 4, Bölüm 5: “Dial Z for Zombies”) [Çizgi dizi]. 20th Television.
- Hillcoat, J. (Yönetmen). (2009). *The Road* [Film]. Dimension Films.
- Bong, J. H. (Yönetmen). (2013). *Snowpiercer* [Film]. CJ Entertainment.
- Trier, L. V. (Yönetmen). (2011). *Melancholia* [Film]. Zentropa Entertainments.
- Nolan, C. (Yönetmen). (2014). *Interstellar* [Film]. Paramount Pictures.
- Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24.
- Jonze, S. (Yönetmen). (2013). *Her* [Film]. Annapurna Pictures.
- Kubrick, S. (Yönetmen). (1968). *2001: A Space Odyssey* [Film]. Metro-Goldwyn-Mayer.
- Wachowski, L., & Wachowski, L. (Yönetmenler). (1999). *The Matrix* [Film]. Warner Bros.
- Brooker, C. (Yazar) & Lyn, B. (Yönetmen). (2011). *The Entire History of You* (Sezon 1, Bölüm 3) [TV bölümü]. Black Mirror.
- Brooker, C. (Yazar & Yönetmen). (2011). *Fifteen Million Merits* (Sezon 1, Bölüm 2) [TV bölümü]. Black Mirror.
- Brooker, C. (Yazar) & Wright, J. (Yönetmen). (2016). *Nosedive* (Sezon 3, Bölüm 1) [TV bölümü]. Black Mirror.
- Brooker, C. (Yazar & Yönetmen). (2017). *Metalhead* (Sezon 4, Bölüm 5) [TV bölümü]. Black Mirror.

Portre/In Memoriam (Anısına yazılar)

Doğal Zeka Yapımı Çizgilerin Ustası Barış Baklan

Barış Baklan, The Master of Lines Made by Natural Intelligence

Oğuz Dicle

Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Radyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Öz

Barış Baklan, nörolog olmasının yanı sıra saygın bir karikatüristtir. Tıp alanındaki bilgisini keskin bir mizah anlayışıyla birleştirerek özgün bir sanat dili oluşturmuştur. İroni, alay ve kara mizah gibi öğeleri kullanarak sade, yuvarlak hatlı ve minimalist çizimler üretir; bu çizimler izleyiciyi hem düşündürür hem de güldürür. Genellikle metin içermeyen eserlerinde Baklan, metaforlar ve görsel imgeler aracılığıyla siyaset, adalet, savaş ve bilim gibi evrensel konular üzerine eleştirel bir bakış sunar. Sanatçı, “Gaga” adlı dijital dergiyi yayımlamış olup üretkenliğini sürdürmekte; çalışmalarına Yenigün gazetesinde ve Alakarga dijital dergisinde yer vermeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Barış Baklan, karikatür, mizah

Abstract

Barış Baklan, a neurologist and respected cartoonist, combines his medical expertise with a sharp sense of humor. He uses irony, sarcasm, and black humor to create simple, rounded, and minimalist drawings that make people think and laugh. His work, which often lacks text, uses metaphors and imagery to comment on universal issues like politics, justice, war, and science. Baklan has published a digital magazine called “Gaga” and continues to be a productive artist, with his work appearing in the newspaper Yenigün and the digital magazine Alakarga.

Keywords: Barış Baklan, cartoon, humor

Karikatüristler arasında çok farklı mesleklere sahip çizerler bulunur. Bu meslek dallarından birisi de tıp. Çok sayıda hekim çizerin bu alanda kalem oynattığını görürüz. Bu yazımıza konu olan çizer Barış Baklan da bir hekim. Alanı olan nörolojide epilepsi ve uyku bozukluklarında bir duayen akademisyen. Kendisini tanıdığım 70’li yıllardan bu yana da durmadan çizdi ve kendine özgü üslubuyla karikatür dünyasında saygın bir yer edindi.

Geliş Tarihi / Received: 12.09.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:** 23.10.2025 **Yayın Tarihi / Published:** 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Oğuz Dicle, **Eposta:** odicle59@gmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülner

Atıf için / Suggested Citation: Dicle, O. (2025). Doğal Zeka Yapımı Çizgilerin Ustası Barış Baklan. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 110-115.

Barış Baklan'ı karikatürü doğrudan gözleme dayanır. O çevresini bir mizah avcısı olarak sürekli gözler. Kişisel sohbetleri de sürekli ürettiği mizahi öğelerle zenginleştirir. Mizahi gözlem, herkesin gördüğünü kimsenin görmediği bir açıdan görmeyi gerektirir. Bu yaratıcı bir bakışla mümkündür ve Barış Baklan'da bolca görülen bir özelliktir.

Barış Baklan'ın babalar gününe özgü bir karikatüründe salıncak metaforu kullanılmış. Babasına güvenle sarılmış çocuğun ve babanın çifte mutluluğu yüzlerde hoş bir gülümseme yaratıyor.

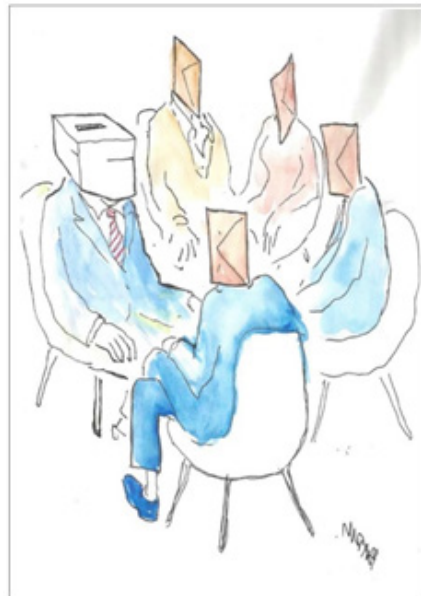
Baklan'ın mizahi anlayışı ağırlıklı olarak ironi biçimindedir. Zaman zaman sarkastik unsurlar taşır ve kara mizahtan da beslenir. Ancak hiç vazgeçmediği özelliği güldürerek düşündürmektir. Çizgi her zaman düşünme eylemine hizmet etmelidir. Bunu, sürekli alıntıladığı, Anton Çehov'un "hayat seni güldürmüyor ise espriyi anlamamışsın" sözüyle hatırlatır.

Barış Baklan anlatımını genellikle salt çizgiye dayandırır. Bu nedenle bolca metafor kullanır ve imgelerden yararlanır. Yerinde yazı kullanmaktan da çekinmez. Gaga adını verdiği dergisinde oluşturduğu tiplerle yazıyla konuşturmayı tercih etmiştir. Buradaki örneklerle çağdaş Hacivat-karagöz diyalogları da diyebiliriz.

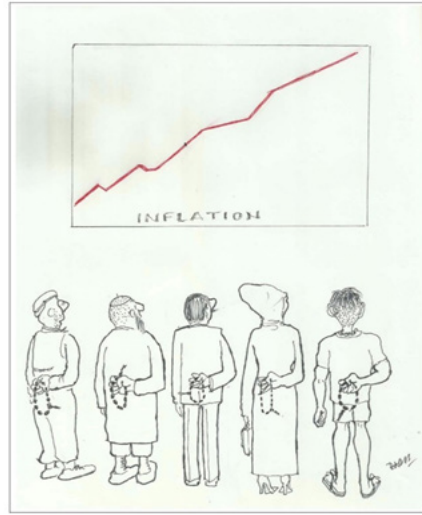
Emeklilerin giderek yoksullaşması ile bayramda el öpme geleneğinin geldiği duruma gönderme yapan bir karikatür Baklan'ın zengin hayal dünyasına ait güzel bir örnek.

Düz, yalın ve yuvarlak hatlı çizgiler tercihidir. Bir başka anlatımla 70-80'li yılların çizgi anlayışına sadıktır. İzleyicisine tamamlama hakkı veren kısa yollar, eksik bırakılan hatlar, çerçevede sonlanan çizimlerden yanadır. Desen, gölge tarama gibi unsurlar pek azdır. Zaman zaman, resim tutkusundan gelen sulu boya ile renklendirmeleri sever.

Suluboya ile renklendirilmiş bir Barış Baklan karikatürü

Güncel politika ve siyaset Barış Baklan'ın radarındadır. Politik duyarlılığını bu şekilde dışa vurur. Bu durum onu nadiren yerele hapsetse de yakaladığı espriler genellikle evrensel anlaşılabilirlik ve kalıcılığa sahiptir. Demokrasi, adalet ve siyasetin iki yüzlülüğü en sık işlediği politik konulardır. Politik karikatüre ilgisi onun sürekli çizmesine de yardımcı olmuş ve üretkenliğini artırmıştır.

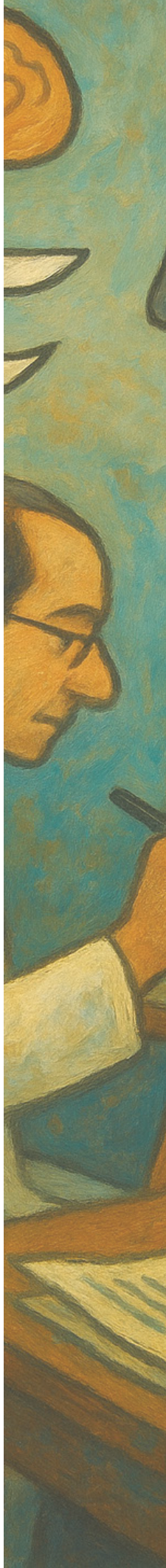

*Artan enflasyon ve hayat pahalılığı seyreden yeni nesil iktidar yanlıları
Baklan'ın çizgilerine böyle yansımış*

Baklan, adıyla uyumlu bir barış sevdalısıdır. Savaş çığırtkanlarını, silah tüccarlarını, fırsatçıları, işgalcileri ve ölüm tacirlerini her fırsatta hedefine yerleştirir. Ortadoğu'da güncel olarak yaşanan savaşa dair çok sayıda çiziminde bu duyarlılığı yakından görebilirsiniz.

*Filistinli çocukların dramına yönelik bir karikatürde Baklan çocuğun yaşadığı
yangını, bir hekimin muayenesi sırasında ucu yanan stetoskopla dile getiriyor.*

Uzmanlık alanı gereği sağlık, bilim ve akademi de Barış Baklan'ın en çok işlediği konular arasında yer alır. Karikatürün doğal eleştiri gücünü kişisel gözlemleriyle harmanlayarak üniversite sorunları üzerinde çok güzel örnekler üretmiştir.

Hekimin aşırı iş yükünün işlendiği bir karikatür. Bir stetoskopa tutunan kalabalığın iki bölüm yaptığı hekimin hali güldürürken düşündürüyor

Bilim karşıtlığı yobazın vazgeçilmezidir. Bu karikatüründe Baklan, bir bilim insanının üzerinde yükseldiği kitapları yakarak ölüme sürüklediği ve bundan sadistçe zevk alan bir yobazı çizmiş. Elbette kara bir mizah örneği.

Bilim ve akla saygılı bir çizici olarak bilim karşıtlığına hoşgörüsü yoktur. Bir aydın olarak da bu sorumluluğunu cesaretle sürdürür. Cehaletin karanlığı ve kötülüğü karikatürlerinin başlıca eleştirel konularındandır.

Ayakkabı boyacısı çocuğun parlattığı ayakkabı ile saçını taraması. Hem hüzzün hem neşe barındırıyor. Nefis bir ironi örneği.

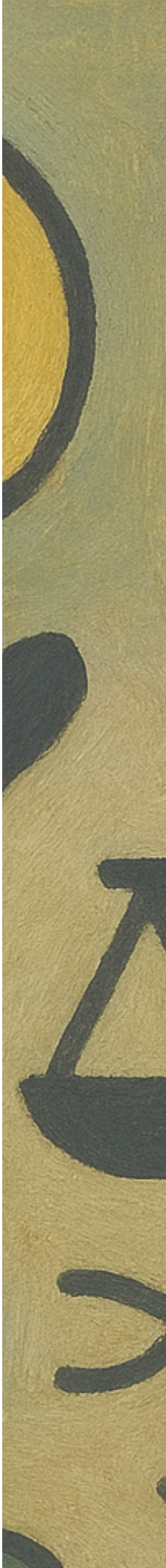
Hekimliğinin de katkısıyla gözlemlerinin en iyi örneklerine kadın erkek ilişkilerinde rastlarız. Daima çocuklardan ve kadınlardan yana olduğunu söyleyebiliriz.

Barış Baklan karikatür etkinliklerini çok yönlü sürdürüyor. Yukarıda bahsi geçen Gaga dergisi yayınlarına devam ederken, bu isimle çıkardığı bir albümü bulunuyor. Baklan, bir yandan İzmir Basınının önemli organı Yenigün Gazetesinde çizirken diğer yanda Dokuz Eylül Üniversitesi akademisyenleri tarafından günlük olarak ve sayısal ortamda yayınlanan Alakarga adlı dergide de düzenli karikatürler yayımlıyor.

Baklan ile 80'li yılların başında yer aldığımız karikatür etkinliklerinden biri Kuşadası Festivali olmuştu. Çizerler olarak katıldığımız halk koşusunda göğsümüze astığımız bez karikatürü Barış çizmişti. Karikatür mizahın simgesi olan koşan bir kaktüsten oluşuyordu. Barış Baklan'ın bu koşusu uzun yıllardır durmadan sürüyor. Onun çizgileriyle düşünen ve gülen insanların sayısı giderek çoğalıyor. Aklına kalemine sağlık usta.

1980 yılı 10 Eylül'ünde Kuşadası Festivalinde halk koşusuna hazırlanan çizerler toplu halde. Orta sırada Barış Baklan (soldan ikinci) ve ben (soldan üçüncü) göğsümüzde onun beze çizdiği koşan kaktüslerle...

Eser Tanıtımı-İnceleme

Hem Kitap Hem Film: SPARTAKÜS

A Book And A Movie: SPARTACUS

Bülent Kılıç

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir Türkiye

Öz

Howard Fast'ın 1952 yılında kaleme aldığı "Spartaküs" eseri diyalektik tarih romancılığının en önemli eserlerinden birisidir. Fast binlerce yıldır devam eden insanın özgürleşme mücadelesini Spartaküs üzerinden bizlere aktarır. Özgür yaşamak insanoğlunun vazgeçilmez bir tutkusudur ve bu uğurda mücadele etmek de insana özgü bir karakterdir. Spartaküs "nereye kaçabiliriz" diyen kölelere "Kaçmayacağız, çiftlikten çiftliğe, evden eve gideceğiz. Nereye gidersek gidelim köleleri serbest bırakacağız. Peşimizden tekrar asker gönderecekler, biz de çarpışacağız. Bütün dünya Roma'nınsa biz de Roma'yı yıkacağız" sözleriyle yanıt vermiştir. Dört yıl boyunca devam eden köle isyanında Spartaküs komutasındaki yaklaşık ellibin köle, Roma'nın ordularını beş kez yener. Tarihin bu bilinen en büyük köle isyanı en sonunda altmışbinden fazla kölenin öldürülmesi ve altıbin kölenin de çarmıha gerilmesiyle son bulmuştur. Yönetmen Stanley Kubrick tarafından 1960 yılında sinemaya uyarlanan filmde Kirk Douglas baş rolü oynamıştır. Senaryosunu Dalton Trumbo'nun yazdığı 188 dakikalık film, Batistius rolüyle Peter Ustinov'a en iyi yardımcı erkek oyuncu oscarını kazandırmıştır. Spartaküs romanı ve o günkü koşullarda çok büyük bir başarıyla sinemaya uyarlanan bu eser hiçbir zaman unutulmayacak ve tarih bu özgürlük savaşçıları her zaman saygıyla anacaktır.

Anahtar Kelimeler: özgürlük, eşitlik, kölelik

Abstract

Howard Fast's 1952 novel "Spartacus" is one of the most important works of dialectical historical fiction. Through Spartacus, Fast conveys the millennia-long struggle for human liberation. Living freely is an indispensable human desire, and fighting for it is a characteristic of humanity. When asked where to flee, Spartacus replied, "We will not flee; we will go from farm to farm, from house to house. Wherever we go, we will free the slaves. They will send soldiers after us again, and we will fight. If the whole world belongs to Rome, then we will destroy Rome." During the four-year slave rebellion, approximately fifty thousand slaves under Spartacus' command defeated the Roman armies five times. This largest known slave rebellion in history ultimately ended with the killing of over sixty thousand slaves and the crucifixion of another six thousand. Director Stanley Kubrick adapted the film in 1960, starring Kirk Douglas. The 188-minute film, written by Dalton Trumbo, earned Peter Ustinov an Oscar for Best Supporting Actor for his portrayal of Batistius. The novel "Spartacus," adapted for the screen with remarkable success under the circumstances of its time, will never be forgotten, and history will always remember these freedom fighters with respect.

Keywords: freedom, equity, slavery

Geliş Tarihi / Received: 10.10.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:** 15.11.2025 **Yayın Tarihi / Published:** 18.11.2025

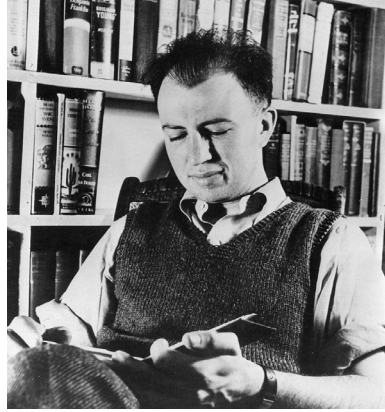
Sorumlu Yazar / Correspondence:Bülent Kılıç, **Eposta:** bulentkic64@gmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Kılıç, B. (2025). Hem Kitap Hem Film: SPARTAKÜS. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa)*, SONBAHAR(16), 116-122.

“Tekrar geleceğim ve milyonlarca olacağım”

Geçtiğimiz yüzyılın en özgün sosyalist yazarlarından birisi olan Howard Fast’ın 1952 yılında kaleme aldığı “Spartaküs” eseri diyalektik tarih romancılığının en önemli eserlerinden birisi ve sinematografik anlatıma sahip bir romandır. Romanda geçen tüm kahramanlar, olaylar ve yerler gerçektir. Anlatım destansı bir nitelikte kaleme alınmıştır ve yazar yer yer Homeros’un eserlerine de gönderme yaparak romanı akıcı bir şekilde devam ettirir. Howard Fast binlerce yıldır devam eden insanın özgürleşme mücadelesini Spartaküs üzerinden bizlere efsaneleştirerek aktarır. Özgür yaşamak insanoğlunun vazgeçilmez bir tutkusu ve bu uğurda mücadele etmek de insana özgü bir karakterdir. Tarihin bu bilinen en büyük köle isyanı altmışbinden fazla kölenin öldürülmesi ve altıbin kölenin de çarmıha gerilmesiyle son bulmuştur.

Howard Fast

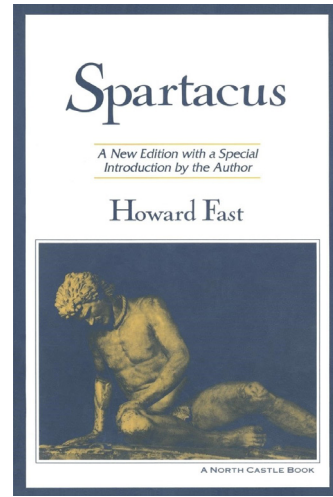
Kitapta anlatım köle isyanının bastırıldığı MÖ 71 yılında çarmıha gerilmiş kölelerin bulunduğu Capua-Roma arasındaki yolda, Romalı zengin Caius, kız kardeşi Helena ve kız arkadaşı Claudia’nın seyahatıyla başlıyor ve ilerleyen sayfalarda çok başarılı bir şekilde geri dönüşler yaparak Spartaküs’ün hayatını ve gladyatörlük dönemini anlatıyor.

O yıllarda Roma dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesiydi. Mühendislik harikası yolları, hamamları, kaleleri, şehirleri, su bentleri vardı. Dünyanın dört bir yanından

getirilen Galyalı, Trakyalı, Mısırlı, İranlı, Yunanlı, Sudanlı, Libyalı, Ermeni, Bulgar, Slav, Alman, İspanyol, Makedon, Afrikalı ve Asyalı kölelerin satıldığı, çalıştırıldığı çiftlikler, pazarlar ve eğlence amaçlı sonu çoğunlukla ölümle biten dövüşlerin yapıldığı arenalar ve bunları yetiştiren gladyatör okulları vardı. Roma'yı durdurmak, yenmek, alt etmek neredeyse imkansızdı. Bu konuda ilk başarıyı elde eden ve Roma'yı dört yıl boyunca korkutan kişi Spartaküs oldu.

Köleler hayvanlar gibiydi, hatta hayvanlardan daha da kötüydüler. Spartaküs'ü son savaşta yenen General Crassus köle isyanı için şöyle diyor: *"Sevdiğiniz köpek birdenbire size karşı gelse ona ne yapardınız? Size saldırırsa onu beslemeye devam eder miydiniz?"* Romalı zengin Antonius ise şöyle cevap veriyor: *"Ben kölelerimi kırbaçlamam. Mesele çıkardıklarında bir tanesini öldürürüm, böylece geride kalanlar kayıtsız şartsız itaat ederler"*

Romanda General Crassus ve Senatörlerle sık sık sohbet eden politikacı, hukukçu ve felsefeci Cicero da köleliğe karşı açıkça tavır almayan bir karakter olarak romanda yer alıyor. Filmde yer verilmeyen Cicero karakteri aynı zamanda kitapta geçen tüm politikacılar gibi Romalı politikacıların ve aristokratların ne kadar sahtekar oldukları hakkında bizlere pek çok ipucu veriyor. Howard Fast'e göre Cicero'nun kölelerle ilgili yorumu ise şöyle: *"Köleler insan değildir, bunu iyice kafamıza sokmalıyız. Yunanlıların propagandasını yaptığı bütün insanlar eşittir gibi hissi düşüncelerden kendimizi kurtarmalıyız. Köle bir konuşan enstrümandır. Alet gibi kullanılır. Efendisinin ayaklarını dalayan bir itin ne cesareti ne de asaleti olamaz"*. Cicero'nun köleliğe karşı olmadığını ve onu doğal ve toplumsal düzenin bir parçası olarak kabul ettiği kitapta bu şekilde ifade ediliyor.

Trakyalı Spartaküs üç nesilden beri köle olan bir aileden geliyordu. Atina'dan köle olarak satın alınıp

Mısıra getirilmişti. Capua'da Gladyatör Okulu sahibi olan Batiatus onu Mısır'daki bir altın madeninden satın almıştı. Madenler son derece ağır koşullarda ve kırbaçlanarak kölelerin çalıştırıldığı yerlerdi. Burada köleler açlık, susuzluk ve dayığa en fazla 1 yıl dayanabiliyor ve ölüyorlardı. Batiatus tüm madenlerde ajanları sayesinde gladyatör olabilecek cesaret ve güçte köleleri ilk günlerden saptayıp hemen satın alıyor ve onları sıkı bir eğitimden geçirip, gösteri dövüşlerine çıkarıyordu.

Gladyatörler her gün idman yapan ve çok iyi beslenen savaşçılardı. Fakat sıkı güvenlik önlemleri altında ve köle olarak yaşıyorlardı. Ancak gladyatörlerin kadınlarla birlikte olma hakları vardı. Okul sahibi Batiatus büyük paralar kazanacağı gladyatörlerini iyi beslemekten ve evlendirmekten kaçınmıyordu. Spartaküs'e de Varinia isimli bir köleyi eş olarak vermişti. Gladyatör okulunda Spartaküs ve Varinia birbirlerine gerçekten aşık bir çift olmuşlardı. Varinia tüm roman boyunca Spartaküs'ün gerçek bir yoldaşı olarak ele alınmıştır.

Gladyatörler sonuçta birbirlerini öldürmek zorunda oldukları için aralarında bir dostluk gelişmezdi, hatta "*Gladyatör, gladyatörün dostu olmaz*" sözü sık sık tekrar edilirdi. Büyük köle isyanından önce de bazı küçük isyanlar çıkmıştı. Sicilya'daki üç çiftlikte çıkan isyanlarda dokuz yüz köle öldürülmüştü. Köleler aslında sonunda öleceklerini bildikleri için saldırgan olabiliyorlardı. Ancak kölelere göre Tanrılar zenginlerden yanaydı. Köleler bu nedenle Tanrılara inanmıyorlardı çünkü Tanrılar onların duasını hiç kabul etmiyordu. Tanrılar adeta zengin Romalılar gibiydi, kölelerin hayatlarıyla hiç ilgilenmiyordu. Köleler pazarlarda boyunlarında demir halkalarla cırılçılplak satılıyor ve kölelik nesilden nesle geçiyordu.

Köle isyanının başlamasına yol açan olay ise özel bir gösteri sırasında olur. Gladyatör okuluna gelen 2 kadın ve 2 erkekten oluşan 4 zengin Romalı, Batiatus'tan 25 bin dinar karşılığında çok özel bir gösteri isterler. İki Trakyalı ellerinde sadece kama olacak şekilde ve karşısındaki iki gladyatör de ellerinde sadece kılıç, ağ/çatal olacak şekilde ölünceye kadar sırayla çarpışacaklardır. Gösteride kalkan, zırh vb malzemeler kullanılmayacaktır. Yaralanıp yere düşen gladyatör bir daha kalkamazsa gladyatör terbiyecileri tarafından öldürülecektir.

İlk dövüşte taraflardan birisi diğerini öldürür, ikinci dövüş ise Spartaküs ile Afrikalı

Draba arasındadır. Afrikalı Draba, Spartaküs'e saygı duymaktadır. Draba nesillerdir köle olarak yaşadığı için artık bıkmış ve ölmek istemektedir. Spartaküs'e dövüş öncesinde fısıldayarak kendisini öldürmesini söyler ancak Spartaküs buna karşı çıkar ve adil bir dövüş olmasını ister. Ancak dövüş başladıktan sonra Draba hiç kimsenin beklemediği bir anda locaya doğru fırlayarak dövüşü seyreden zenginlere saldırır. Ancak arenanın dört bir yanından saldıran askerler köleyi mızraklayarak son anda durdurur ve öldürürler.

Bu olay Spartaküs'ü derinden etkiler ve birkaç gün sonra gladyatörlere *"Artık hepimiz kardeşiz, gladyatör gladyatörün dostudur. Eğer benimleyseniz ilk ben saldıracağım ve gerekirse ilk ben öleceğim ama artık hürüm, artık asla gladyatör olmayacağım"* der. Böylece mutfaktan aldıkları bıçak vb aletlerle 200 çıplak gladyatör hiç beklemedikleri anda gladyatör terbiyecilerine ve daha sonra askerlere saldırarak hepsini öldürürler. Gladyatörler Spartaküs'e sorar *"Nereye kaçabiliriz?"*. Spartaküs yanıt verir: *"Kaçmayacağız, çiftlikten çiftliğe, evden eve gideceğiz. Nereye gidersek gidelim köleleri serbest bırakacağız. Peşimizden tekrar asker gönderecekler, biz de çarpışacağız. Bütün dünya Roma'nınsa biz de Roma'yı yıkacağız"*.

Böylece ele geçirdikleri Gladyatör okulundan çıkıp yan çiftliğe geçerler. O çiftlikteki köleler de gladyatörleri görünce ayaklanır ve çiftliği ele geçirirler. Sonrasında sayıları giderek artarak devam ederler. Dört yıl boyunca devam eden köle isyanında Spartaküs komutasındaki yaklaşık elli bin köle, Roma'nın gönderdiği orduları beş kez yener. Her savaştan sonra ele geçirdikleri silahlar ve kendilerine katılan kölelerle güçleri artar.

Bu durum Roma asillerini çok rahatsız etmektedir. Sonunda Roma'nın ünlü Generali Crassus komutasındaki yüz bin kişilik ordu, elli bin kişilik güce sahip Spartaküs'ün üzerine gönderilir. General Crassus, saldırıya geçmeden önce Spartaküs'ü anlamak için gladyatör okulunun sahibi Batiatus başta olmak üzere, onunla savaşan yüzlerce askerle konuşur. Sonunda Spartaküs'ün en büyük taktiğinin karşısındaki orduyu küçük parçalara bölünmeye zorlayıp sonra bunları tuzağa çekerek yok etmek olduğunu

anlar. Bu nedenle ordusunu asla bölmez ve saldırı zamanını ve yerini tamamen kendi belirlediği bir taktikle aniden Spartaküs ordusunun tam göbeğine saldırır. Spartaküs ve ordusu çok iyi direnir, savaş tüm gün boyu sürer, hava karardığında da devam eder. Ancak sonuçta Spartaküs'ün emrindekilerin çoğu gerçek bir asker ve gladyatör değildir. Çoğunluğu köylü ve çiftçidir. Savaşın ilk günü ağır bir kayıp veren Spartaküs tarafı, ikinci günkü saldırıya dayanamaz ve çoğunluğu öldürülür. Spartaküs savaş alanında ölür, arkadaşları yakalanır ve çarmıha gerilir.

Filmin çekilmesinden sekiz yıl önce romanın yazarı Howard Fast'in kitabı komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle kara listeye alındı. Howard Fast ilk baskıyı yapacak yayınevi bulamayınca kitabı tamamen kendi imkânlarıyla yayımlamak zorunda kaldı. Howard Fast'in romanı tüm engellemelere karşın çok başarılı olunca, yönetmen Stanley Kubrick tarafından 1960 yılında sinemaya uyarlandı. Kirk Douglas filmin hem baş rolünü oynadı hem yapımcılığını üstlendi. Senaryosunu Dalton Trumbo'nun yazdığı 188 dakikalık film, Batiatus rolüyle Peter Ustinov'a en iyi yardımcı erkek oyuncu oscarını kazandırmıştır. Ayrıca en iyi görüntü yönetmenliği, sanat yönetmenliği ve kostüm dallarında da oscar almıştır. Varinia rolünü Jean Simmons, General Crassus rolünü ise Laurence Olivier üstlenmiştir.

Senarist Dalton Trumbo, komünizm karşıtlığının ön planda olduğu o dönemde Hollywood Onlusu'ndan birisi olarak kara listeye alınmıştı. Ancak ABD başkanı John F. Kennedy, komünizm karşıtı tüm protestolara karşın filmi izleyerek Hollywood'daki kara liste uygulamasının da sona ermesine katkı sağlamıştır. Spartaküs ayrıca ABD'de 2010-13 yılları arasında üç yıl boyunca 40 bölümlük bir dizi olarak da yeniden çekilmiş ve Türkiye'de de gösterime girmiştir.

Spartaküs romanı ve o günkü koşullarda çok büyük bir başarıyla sinemaya uyarlanan bu eser hiçbir zaman unutulmayacaktır. İnsanlık tarihi bu eşsiz özgürlük savaşçıları her zaman saygıyla anacaktır. Spartaküs'ün ismi tüm dünyada özgürlük mücadelesinin evrensel bir simgesi olarak yaşamaktadır.

İnceleme

Türkiye’de Transhümanizm ve Posthümanizm Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Theses on Transhumanism and Posthumanism in Turkey

Ahmet Furkan Süner¹ , Ahmet Can Bilgin²

1. Uzm. Dr., Çaycuma İlçe Sağlık Müdürlüğü, Zonguldak, Türkiye
2. Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Öz

Bu çalışma, sosyal bilimler alanında transhümanizm ve posthümanizm konularında hazırlanmış tezlerin bibliyometrik analizini amaçlamaktadır. Çalışmada, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 11 Kasım 2025 tarihinde yapılan tarama sonucunda 784 teze ulaşılmıştır. Yinelenen, ilgisiz olan ve farklı ülkelerdeki üniversitelerde yürütülen tezlerin çıkarılmasıyla toplam 288 tez çalışmaya dahil edilmiştir. Tezler yayımlandıkları yıla, dile, türlerine, üniversitelerin bulunduğu şehirlere ve konularına göre değerlendirilmiştir. Bulgular, 2003 yılından bu yana, transhümanizm ve posthümanizm konularına ilginin olduğunu göstermektedir. Özellikle 2020’den sonraki dönemde akademik ilgi daha da artmıştır. Tezlerin %67.7’sini yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Tezlerin %58’inin dili Türkçe’dir. Tez konuları daha çok dil-edebiyat ve sanat konularında yoğunlaşmıştır. Fen bilimleri ve tıp alanında çalışmaların az olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: transhümanizm, posthümanizm, bibliyometrik analiz

Abstract

This study aims to conduct a bibliometric analysis of theses prepared on the topics of transhumanism and posthumanism in the field of social sciences. In the study, a search conducted on November 11, 2025, in the Higher Education Council National Thesis Center database resulted in 784 theses. After excluding duplicates, irrelevant theses, and theses conducted at universities in different countries, a total of 288 theses were included in the study. The theses were evaluated according to the year of publication, language, type, city where the university is located, and subject. The findings show that there has been interest in the topics of transhumanism and posthumanism since 2003. Academic interest has increased even more, especially since 2020. Master’s theses constitute 67.7% of the theses. The language of 58% of the theses is Turkish. Thesis topics are mostly concentrated in the fields of language, literature, and art. There are few studies in the fields of science and medicine.

Keywords: transhumanism, posthumanism, bibliometric analysis

Geliş Tarihi / Received: 06.11.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 15.11.2025 Yayın Tarihi / Published: 18.11.2025

Sorumlu Yazar / Correspondence: Ahmet Furkan Süner Eposta: furkanafs@hotmail.com

Sorumlu Editör / Handling Editor: Nuray Özgülnar

Atıf için / Suggested Citation: Süner, A. F. & Bilgin, A. C. (2025). Türkiye’de Transhümanizm ve Posthümanizm Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi. Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa), SONBAHAR(16), 123-136.

Giriş

Transhümanizm ve posthümanizm doksanlı yıllardan beri tartışılan felsefi, bilimsel ve kültürel çalışmalara konu olan kavramlardır. İnsanı ve insanın geleceğini sorgulayan bu akımlar sağlık ve tıpla da yakından ilgilidir. Transhümanizm ve posthümanizm batı hümanizmine özellikle de aydınlanma hümanizme bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Cole-Turner, 2022). Transhümanizm, insan organizmasını kökten dönüştürmek amacıyla teknolojinin kullanılmasını savunan “teknoprogresif” sosyo-politik ve entelektüel bir harekettir. Temelde, insan organizmasını kökten değiştirmek ve böylece “insan olarak temel insani sınırlamaların üstesinden gelmek” için biyo-dönüştürücü teknolojilerin kullanımını teşvik etmeyi amaçlar. Transhümanistlerin nihai hedefi, kendi terminolojilerine göre “posthuman” (insan sonrası) olmaktır (Porter, 2017; Cole-Turner, 2022).

Transhümanizm, ilerlemeci ve kültürel bir harekettir (Sharma, 2019; Verdoux, 2009; More, 2011). Bu hareket, şu anki durumun insan türünün görece erken bir aşaması olduğu öncülüne dayanmaktadır (Abdul, 2019; Tirosh-Samuelson, 2011). Transhümanizm, akla-bilime saygı, ilerleme ve varoluş gibi hümanist değerlere önem verir (Porter, 2017; Stolyarov, 2019; Sharma, 2019). Bu doğrultuda rasyonalizm ve hümanizm ile sürekliliği savunur (Porter, 2017). Transhümanizm, biyolojik-genetik mirasın dayattığı sınırları aşmak için teknoloji kullanımını amaçlar (Porter, 2017; Bostrom, 2005; More, 2011). Transhümanizm, genetik mühendisliği, beyin makine arayüzleri, nanoteknoloji, yapay zeka ve kök hücre tedavileri gibi teknolojilerin kullanılmasını teşvik eder (Bauman, 2010; Porter, 2017; Ahamed vd., 2019; Abdul, 2019; Mazocco, 2019; Bostrom, 2005; Hansell ve Grassie, 2010).

Posthümanizm ise, doksanlarda ortaya çıkmıştır. Posthümanizm, hümanizmin insan kavramını eleştirir. Posthümanizm, insanlığı biyolojik bir tür olarak değil insan/insan olmayan ayrımcılığı (antroposentrizm), cinsiyetçilik ve ırkçılıkla ayırt edilen kusurlu sosyal bir yapı olarak görür (Cole-Turner, 2022; Herbrechter, 2025; Miah, 2007; Wallace, 2010). René Descartes ve Immanuel Kant gibi düşünürlerin ileri sürdüğü rasyonel ve otonom bir birey olarak insan öznesi fikrini sorunlu bulur (Cole-Turner, 2022).

Posthümanizmin en popüler ve tanımlayıcı metaforu *cyborg*dur (Cole-Turner, 2022). *Cyborg*, insan ve makinenin melezlenmesini ifade eder ve insan/hayvan, yaşayan/cansız, doğal/yapay gibi ikili

kategoriler arasındaki ontolojik ayrımı bulanıklaştırır (Cole-Turner, 2022; Tirosh-Samuelson, 2011).

Bu felsefi akım, insan üstünlüğünü sorgulayan, postantrosentrik bir felsefedir; insan-makine sınırının yapısökümünü ve insanlarla insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkilerin yeniden kavramsallaştırılmasını savunur (Wennerscheid, 2019). Transhümanizmin ve posthümanizmin sağlık ve tıba bakışları önemlidir. Sağlık ve tıp, transhümanizmin en merkezi hedeflerindendir.

Transhümanistler

- yaşlanmayı ortadan kaldırıp, sağlıklı yaşam süresini uzatmayı (Baumann, 2010; Porter, 2017; Bostrom, 2005).
- hastalıkları ve gereksiz acıları ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler (Bostrom, 2005; Lee N, 2019; Pastor, 2019; Valadez, 2019; Lee I, 2019).

Transhümanistler yalnızca hastalıkları iyileştirmek değil insanı var olan yeteneklerinin ötesine taşımayı, kısaca insan sonrası yaratmayı hedeflemektedirler (Cole-Turner, 2022; Jensen, 2014; Porter, 2017). Posthümanistler ise, transhümanistlerin teknoloji yoluyla posthuman yaratma düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Posthümanistler hiçbir zaman hümanizmin belirlediği anlamda insan olunmadığını, başlangıçtan beri insan sonrası olduğunu savunurlar (Cole-Turner, 2022).

Görüldüğü gibi transhümanizm ve posthümanizmin sağlık ve tıpla ilişkisi açıktır. Türkiye’de konuyla ilgili çalışmalar oldukça yenidir. Bu çalışmada, Türkiye’de transhümanizm ile posthümanizm üzerine yapılmış tezlerin bibliyometrik analizi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, sosyal bilimler alanında transhümanizm ve posthümanizmle ilgili yayınlanan tezlerin bibliyometrik analizidir. Tezler 11 Kasım 2025 tarihinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi ağ sayfasından taranmıştır ve bu tarihe dek yayınlanmış tüm tezler analize alınmıştır.

Tarama 11.11.2025 tarihinde “Gelişmiş Arama” sekmesinden şu seçenekler kullanılarak yapılmıştır:

Aranacak Kelimeler: “Transhümanizm”, “Posthümanizm”, “İnsan sonrası”, “İnsan ötesi”, “Transhuman”, “Posthuman”, “Trans-human”, “Post-human”, Aranacak alan: “Tümü”, Arama tipi: “İçinde geçsin”, Yıl: Seçilmemiştir, Grup: Seçilmemiştir.

Yapılan değerlendirmede, Türkiye'deki üniversitelerde yürütülmeyen tezler dışlanmıştır. Tezler, yayımlandıkları yıllara, dillerine, türlerine ve konularına göre değerlendirilmiştir.

Çalışma Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veritabanında kamuya açık olarak erişilebilen tezlerden elde edilen verilerle yürütüldüğü için etik kurul onayı gerekmemektedir.

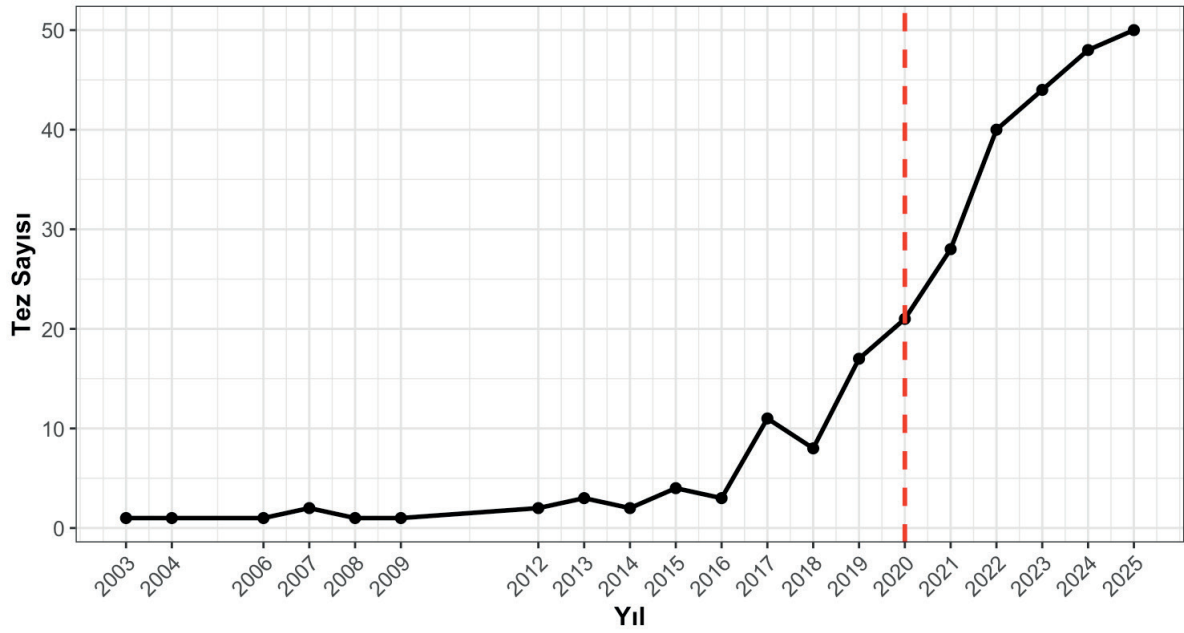
Elde edilen veriler, analiz öncesinde düzenlenmek ve kodlanmak amacıyla elektronik ortamda (Microsoft Excel) kayıt altına alınmıştır. Görseller ve verilerin analizi R versiyon 4.1.1 (<https://cran.r-project.org/>) ve Microsoft Excel kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yapılan aramada “Transhümanizm” ile ilgili 101, “Posthümanizm” ile ilgili 114, “İnsan sonrası” ile ilgili 67, “İnsan ötesi” ile ilgili 26, “Transhuman” ile ilgili 202, “Posthuman” ile ilgili 199, “Trans-human” ile ilgili 7, “Post-human” ile ilgili 68 teze ulaşılmıştır. Toplam ulaşılan tez sayısı 784’tür. Yinelenen tezler ayıklandıktan sonra kalan tez sayısı 387, ilgisiz tezler ayıklandıktan sonra kalan tez sayısı 296, yurtdışındaki üniversitelerde yürütülen tezler ayıklandıktan sonra kalan tez sayısı (2 Amerika Birleşik Devletleri, 2 Almanya, 1 Hollanda, 1 İngiltere, 1 Kırgızistan, 1 Yeni Zelanda) 288’dir.

Tezlerin yıllara göre dağılımı Grafik 1’de gösterilmiştir. İlk tez 2003 yılında yayımlanmıştır. Yıllara göre tezlerin dağılımı incelendiğinde 2020 yılından sonra tez sayılarında artış eğilimi gözlenmiştir. 2003’te 1 (%0.3), 2004’te 1 (%0.3), 2006’da 1 (%0.3), 2007’de 2 (%0.7), 2008’de 1 (%0.3), 2009’da 1 (%0.3), 2012’de 2 (%0.7), 2013’te 3 (%1), 2014’te 2 (%0.7), 2015’te 4 (%1.4), 2016’da 3 (%1), 2017’de 11 (%3.8), 2018’de 8 (%2.8), 2019’da 17 (%5.9), 2020’de 21 (%7.3), 2021’de 28 (%9.7), 2022’de 40 (%13.9), 2023’te 44 (%15.3), 2024’te 48 (%16.7), 2025’te 50 (%17.4) tez yayınlanmıştır.

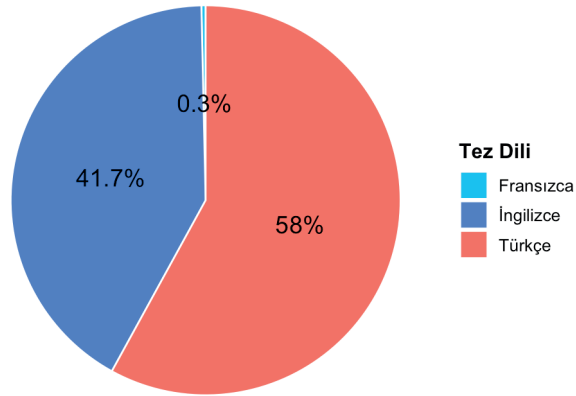

Grafik 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

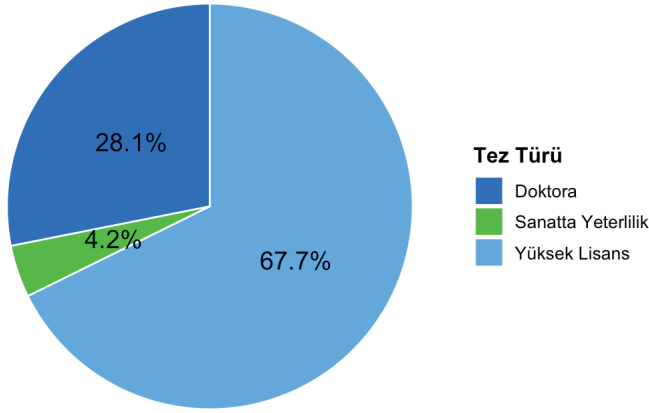
Tezlerin 167 (%58)'si Türkçe, 120 (%41.7)'si İngilizce, 1 (%0.3)'i Fransızcadır (Grafik 2).

Tez Dillerine Göre Dağılım

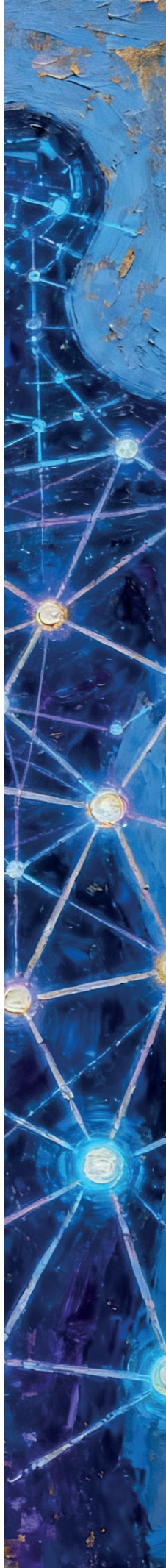

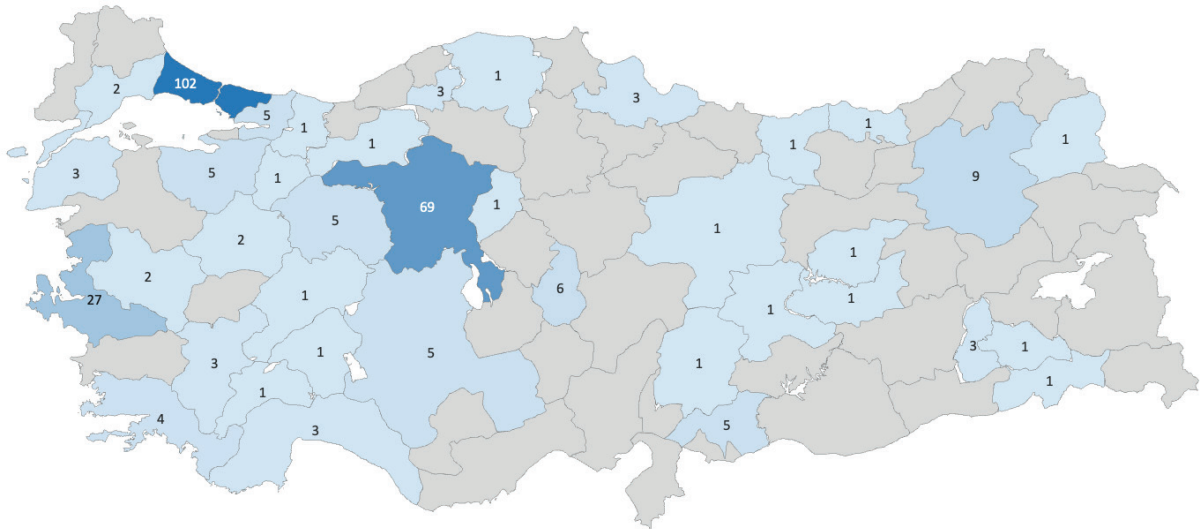
Grafik 2. Tezlerin Diline Göre Dağılımı

Tezlerin 195 (%67.7)'i yüksek lisans, 81 (%28.1)'si doktora, 12 (%4.2)'si sanatta yeterlilik tezidir (Grafik 3).

Tez Türlerine Göre Dağılım**Grafik 3.** Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Tezler en çok İstanbul (102 tez), Ankara (69 tez), İzmir (27 tez), Erzurum (9 tez), Nevşehir (6 tez)'de yayınlanmıştır. Tezlerin en çok yayınlandığı üniversitelere bakıldığında; 27 (%9.4) tez Hacettepe Üniversitesi'nde, 20 (%6.9) tez İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, 16 (%5.6) tez Ege Üniversitesi'nde, 14 (%4.9) tez Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, 12 (%4.2) tez Ankara Üniversitesi'nde, 9 (%3.1) tez Dokuz Eylül Üniversitesi'nde, 8 (%2.8) tez Atatürk Üniversitesi'nde, 7 (%2.4) tez Boğaziçi Üniversitesi'nde, 7 (%2.4) tez İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, 7 (%2.4) tez İstanbul Üniversitesi'nde, 6 (%2.1) tez Kapadokya Üniversitesi'nde, 6 (%2.1) tez İstanbul Aydın Üniversitesi'nde yürütülmüştür (Şekil 1).

Şekil 1. Tezlerin Yürütüldüğü Üniversitelerin Bulunduğu İllere Göre Dağılımı

Tez başlıklarından yapılan değerlendirmeye göre; en çok “insan”, “transhümanizm”, “posthümanizm”, “posthümanist” ve “sonrası” kelimeleri ön plana çıkmıştır. Diğer öne çıkan kelimeler Aşağıdaki Şekil 2’de bulunan kelime bulutunda yer almaktadır.

Şekil 2. Tez Başlıklarından Türetilen Kelime Bulutu (<https://wordcloud.online/tr> adresinde oluşturulmuştur)

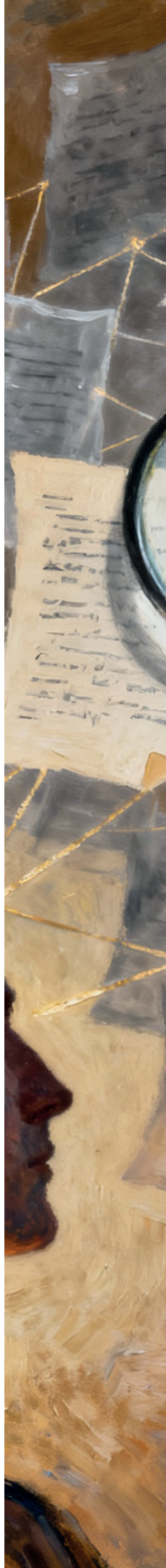
Her tez için 1 ila 3 arasında konu başlığı bulunmaktadır. Tezlere toplam 294 konu atanmıştır. Bunun %85'i sosyal bilimler (250 konu), %15'i de fen ve tıp bilimleri (44 konu) ile ilgilidir. Tez konularının %31'i dil-edebiyat (92 konu), %18'i sanat (52 konu) ile ilgilidir. Görüldüğü gibi konuların yaklaşık yarısı dil-edebiyat

ve sanat ile ilgilidir. Doğrudan tıpla ilgili 4 konu olduğu görülmüştür. Konularına göre tezler sıralandığında; en çok “İngiliz Dili ve Edebiyatı” (51 k), “Güzel Sanatlar” (31 tez), “Felsefe” (29 tez), “Mimarlık” (27 tez) konu başlıkları ön plana çıkmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Tezlerin konularına göre dağılımı

Konu Başlığı	Konu Sayısı (n)
İngiliz Dili ve Edebiyatı	51
Güzel Sanatlar	31
Felsefe	29
Mimarlık	27
İletişim Bilimleri, Sosyoloji	16’sar
Batı Dilleri ve Edebiyatı	14
Sahne ve Görüntü Sanatları	12
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Din	10’ar
Türk Dili ve Edebiyatı	8
Hukuk, Sanat Tarihi	7’ser
Antropoloji, Bilim ve Teknoloji, Eğitim ve Öğretim, Radyo-Televizyon, Siyasal Bilimler	5’er
Endüstri Ürünleri Tasarımı	4
Biyoteknoloji, Deontoloji ve Tıp Tarihi, Dilbilim, Karşılaştırmalı Edebiyat	3’er
Fransız Dili ve Edebiyatı, Gazetecilik, Müzik	2’ser
Adli Tıp, Coğrafya, Enerji, Halkla İlişkiler, İşletme, Mütercim-Tercümanlık, Şehircilik ve Bölge Planlama, Tarih, Uluslararası İlişkiler	1’er

Alanlarına göre seçilmiş tezler aşağıda gösterilmiştir:

İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI

Kerim Can Yazgünoğlu 2012 *Angela Carter'in Yeni Havva'nın Tutkusu ve Jeanette Winterson'nun Taş Tanrılar adlı romanlarda bedensel ve beden-ötesi cisimci düşünceler* Hacettepe Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

Gülşat Topsakal 2014 *Jeanette winterson'un the stone gods ve maggie gee'nin the ice people romanları üzerine ekoeleştirel bir inceleme: Ekolojik düşünce çerçevesinde merkezi marjnlere göre yeniden tanımlamak* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

Başak Ağın Dönmez 2015 *Yirmibirinci yüzyıl kısa çizgi filmlerinde insan ötesi ekolojiler* Hacettepe Üniversitesi Ankara Doktora

Esra Erdem 2019 *Mary Shelley'nin Frankenstein ve Robert Louis Stevenson'un Dr. Jekyll ve Mr. Hyde'in Tuhaf Hikayesi romanlarındaki insan ve canavar kavramı* Hacettepe Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

Tuğba Şişman 2022 *Richard K. Morgan'ın Altered Carbon ve Don Delillo'nun Zero K romanlarında transhümanizm* Karabük Üniversitesi Karabük Yüksek Lisans

Hale Kıyıcı 2022 *Cesur Yeni Dünya, Neuromancer ve Her adlı eserlerde transhumanizm: Toplumda özgürlük yanılması yaratmak* Çankaya Üniversitesi Ankara Doktora

FELSEFE

İsmail Kurt 2019 *Transhümanizm ve tekillik bağlamında dinin geleceği* Necmettin Erbakan Üniversitesi Konya Yüksek Lisans

Mustafa Kemal Yurttaş 2019 *Günümüz çağdaş sanatında disiplinlerarası bir kavram olarak posthuman beden* Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul Sanatta Yeterlik

Alaattin Aslan 2022 *Dijital etik: Değer temelli bir model önerisi* Marmara Üniversitesi. İstanbul Doktora

Ruken Aslan Sevim 2022 *Çağdaş sanatta içkinlik felsefesi: İnsan ve hayvana posthümanist yaklaşım* Işık Üniversitesi İstanbul Yüksek Lisans

Gözde Nazlı Çöğender 2022 *Siborg olmanın siyasallığı üzerine: Posthüman dönemde siyaset ve devlet* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

GÜZEL SANATLAR

Aslıhan Kaya 2022 *Postmodern çağda beden imgesinin sanatta izdüşümü: Tekno-beden kavramı* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Yüksek Lisans

Büşra Akman Oral 2023 *Sanatın gelecekteki iz düşümü: Transhümanizm kavramı* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Yüksek Lisans

Özgür Balı 2020 *Günümüz sanatında dijitalleşme; Posthümanizm bağlamında sanat ve sanatçının yerini alan algoritma: Post-sanatçı* Hacettepe Üniversitesi Ankara Sanatta Yeterlik

Diba Dilsiz 2020 *Gözü insanlaştırma ötesi: Makine sanatı ile dağıtılmış bakış yaratmak* İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATI

Ebru Bayram 2022 *Edebi eserlerde teizm, deizm ve ateizm imgelerinin felsefi analizi (Dan Brown örneği)* Atatürk Üniversitesi Erzurum Yüksek Lisans

Caner Gürel 2023 *Iain M. Banks'in romanlarında transhümanizm: Phlebas'ı Hatırla, Cebirci ve Oyunların Oyuncusu* Atatürk Üniversitesi Erzurum Doktora

Selin Yılmaz 2023 *Anglofon spekülatif kurguda postgenderism* Ege Üniversitesi İzmir Doktora

Rana Erdoğan 2020 *Sömürgecilik sonrası yaklaşımla bilim kurgu incelemesi: The War of the Worlds, Stranger in a Strange Land ve the Algebraist adlı eserlerin Homi K. Bhabha'nın sömürgecilik sonrası teorisi ışığında incelenmesi* Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Yüksek Lisans

Aslı Sekendiz 2020 *Siberpunk'da teknolojinin kötüye kullanılmasının bir sonucu olarak, yeniden tasarlanan insan-sonrası; Makine Duruyor ve Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi? Bilim-kurgu eserlerinin bir incelemesi* Karabük Üniversitesi Karabük Yüksek Lisans

DİN

Songül Ersan 2022 *İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekâ sorunu* Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Burdur Yüksek Lisans

Büşra Altın 2023 *J. Baudrillard'ın Marxizm ve Foucault eleştirileri bağlamında hipergerçeklik ve hakikat anlayışı*
Atatürk Üniversitesi Erzurum Yüksek Lisans

Neçirvan Gür 2023 *Dönüşen dünya ve din: Transhümanizm bağlamında bir inceleme* Şırnak Üniversitesi Şırnak
Yüksek Lisans

Hüseyin Tanrıverdi 2023 *Hadis rivayetleri ve transhümanizm düşüncesi* Batman Üniversitesi Batman
Yüksek Lisans

Yahya Arslan 2022 *Kur'an'ı kâinat ve insan kitabı ile anlama ve yorumlamanın imkânı* Atatürk Üniversitesi Erzurum
Doktora

İLETİŞİM BİLİMLERİ

Talar Uyar 2025 *Dijital oyunlarda insan-merkezli olmayan deneyimler: David Oreilly'nin 'Everything' ve 'Mountain' oyunları üzerinden bir inceleme* Bahçeşehir Üniversitesi İstanbul Yüksek Lisans

Kader Kaya 2025 *Posthümanizmin sinemadaki izleri: Film türleri bağlamında bir inceleme* Anadolu Üniversitesi
Eskişehir Yüksek Lisans

Berrak Samur 2023 *Eleştirel posthümanist sinema olanakları: Temsili ve ontolojik olanın incelemesi* Ege
Üniversitesi İzmir Doktora

Ümmügülsüm Irmak 2022 *Transhümanizm bağlamında bilimkurgu sinemasında bedenin temsili* Kocaeli
Üniversitesi Kocaeli Yüksek Lisans

SAHNE VE GÖRÜNTÜ SANATLARI

Münire Bozdemir 2009 *Sınıfsız bir toplumu canlandırmak: 'Matrix üçlemesi' ve 'Animatrix' filmlerindeki insan-sonrası vücutların metamorfozunun karşılaştırmalı anlatımı* Sabancı Üniversitesi İstanbul Yüksek Lisans

Medine Ezgi Altınöz 2022 *İnsan ve kent hayvanlarının gündelik birlikte-yaşamlarının İstanbul ekobelgeselleri üzerinden incelenmesi* İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

Duygu Ergün Takan 2017 *Posthümanizm açısından bilim kurgu sinemasında robot kavramı* Ege Üniversitesi İzmir Yüksek Lisans

Yasin Yeşilyurt 2017 *Posthümanizm ve bilimkurgu sineması* Maltepe Üniversitesi İzmir Doktora

SOSYOLOJİ

Saliha Yazgaç 2012 *Dijital beden tezahürleri vesilesi ile insan ve insan sonrası toplum üzerine müzakereler* Muğla Üniversitesi Muğla Yüksek Lisans

İdil Erdoğan 2019 *Endüstri 4.0'ın karakteristiği ve yeni dünya düzeninde toplumsal eşitsizlikler* Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Yüksek Lisans

Mustafa Beşer 2023 *Sinema sosyolojisi bağlamında transhümanizm paradigmasını bilim kurgu filmlerinde okumak: Blade Runner I, Elysium ve suretler film örneği* Munzur Üniversitesi Tunceli Yüksek Lisans

Pınar Turan 2023 *İnsan sonrası fail üzerine bir içerik analizi: Humans dizisi örneği* Karabük Üniversitesi Karabük Yüksek Lisans

AMERİKAN KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI

Hazal Çomak 2016 *Amerikan bilim kurgu romanlarında trans/posthümanist temalar* Ege Üniversitesi İzmir Yüksek Lisans

Betül Oydem 2023 *Neuromancer, Count Zero, ve Mona Lisa Overdrive'i Posthümanizm çerçevesinde okumak* İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İstanbul Yüksek Lisans

Şükran Eda Marangoz Yemenici 2023 *2008 krizi sonrası bilim kurgu eserlerinde posthümanizm ve güvencesizlik: Paolo Bacigalupi'nin The Windup Girl, Cory Doctorow'un Walkaway ve Annalee Newitz'in Autonomous romanları* Hacettepe Üniversitesi Ankara Yüksek Lisans

Aysel Atmaca 2023 *Özgürlüğe Selam Olsun: 2000 sonrası karşılaştırmalı feminist distopyalarında posthuman temsili* Ege Üniversitesi İzmir Yüksek Lisans

Gökçen Eralan Coşkun 2025 *Antroposen çağında insanlığı yeniden düşünmek: Margaret Atwood'un Delli Addem üçlemesi ve Richard Powers'in her şeyin hikayesi üzerine posthümanist bir inceleme* Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Doktora

Onur Eyüp Böle 2017 *Thomas Pynchon'un gravity's rainbow'undaki makinesel bileşenlerin etik-estetigi: Deleuzoguattarici yaklaşım* İstanbul Üniversitesi İstanbul Yüksek Lisans

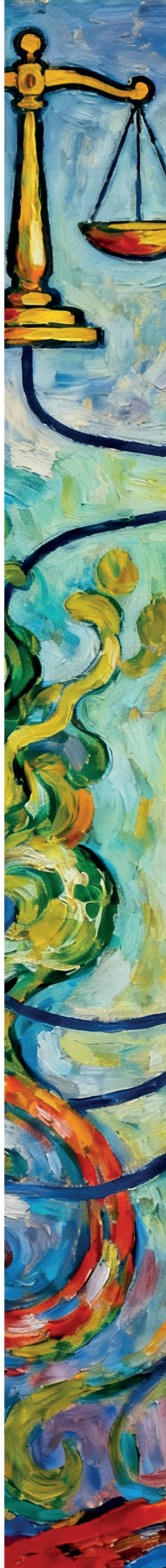
Sonuç

Transhümanizm ve posthümanizm kavramlarına yönelik ilgi 2020 yılından itibaren katlanarak artmıştır. Bu durum, 2003 yılından beri konular hakkında tezler üretilmesine rağmen akademik alanda ilginin son yıllarda arttığını göstermektedir. Konuyla ilgili tezlerin %80'i (231 tez) 2020 ve sonrasında üretilmiştir. Tezlerin konularının büyük çoğunluğunun sosyal bilimler, yaklaşık yarısının da dil-edebiyat ve sanatla ilgili olması Türkiye'de akademide konunun bilim-teknolojik gelişmelerden çok kültürel temsiller açısından değerlendirildiğini göstermektedir. Transhümanizm ve posthümanizm konularının sağlık ve tıpla ilgisi düşünüldüğünde bu alandaki tez sayısının çok düşük olması, Türkiye'de konunun yeni yeni tartışılmaya başlanmasıyla açıklanabilir.

Kaynaklar

- Abdul, O. (2019). Advancing neutral monism in big history and transhumanist philosophy. In *The transhumanism handbook* (pp. 717-740). Cham: Springer International Publishing.
- Ahamed, S., Madan, P., & Singh, A. K. (2019). Transhumanism in India: Past, present and the future. In *The Transhumanism Handbook* (pp. 701-714). Cham: Springer International Publishing.
- Baumann, F. (2010). Humanism and transhumanism. *The New Atlantis*, 68-84.
- Bostrom, N. (2005). Transhumanist values. *Journal of philosophical research*, 30(Supplement), 3-14.
- Cole-Turner, R. (2022). Posthumanism and transhumanism. *Encyclopedia of Religious Ethics*, 1098-1105.
- Hansell, G. R., & Grassie, W. (2010). Humans Plus or Minus (H±): An Introduction. *H±Transhumanism and Its Critics*, Metanexus Institute, 13-18.
- Herbrechter, S. (2025). Critical posthumanism. In *Live Handbook Environmental Humanities* s. 1-6. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Jensen, S. J. (2014). The Roots of Transhumanism. *Nova et Vetera*, 12(2), 515-541.
- Lee, N. (2019). Brave new world of transhumanism. In *The transhumanism handbook*. s.3-48. Cham: Springer International Publishing.

- Lee, I. (2019). Equalism: Paradise Regained. In *The Transhumanism Handbook* s. 849-863. Cham: Springer International Publishing.
- Mazocco, R. (2019). *Transhumanism, Engineering the Human Condition*. S.73-75 Springer Praxis Books.
- Miah, A. (2007). Posthumanism: a critical history. *Medical enhancements and posthumanity*, 1, 28.
- More, M. (2011). True Transhumanism: A reply to Don Idhe. *H+/-: Transhumanism and its Critics*, 136-146.
- Porter, A. (2017). Bioethics and transhumanism. *Journal of Medicine and Philosophy*, 42(3), 237-260.
- Sharma, V. (2019). Transhumanism is the idea of man merging with technology. In *The transhumanism handbook* s. 667-673. Cham: Springer International Publishing.
- Stolyarov, G. (2019). The United States transhumanist party and the politics of abundance. In *The transhumanism handbook* s. 89-149. Cham: Springer International Publishing.
- Tirosh-Samuelson, H. (2011). Engaging transhumanism. *H+/-: Transhumanism and its Critics*, Edited by Gregory R. Hansell and William Grassie Philadelphia, Metanexus Institute s.19-54.
- Verdoux, P. (2009). Transhumanism, progress and the future. *Journal of evolution and technology*, 20(2), 49-69.
- Wallace, J. (2010). Literature and posthumanism. *Literature Compass*, 7(8), 692-701.
- Wennerscheid, S. (2019). Not in the image of humans: Robots as humans' other in contemporary science fiction film, literature and art. In *The transhumanism handbook*. s.557-571. Cham: Springer International Publishing.

SoSa hakkında

Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni (SoSa) (ISSN: 2822-2490), Halk Sağlığı Uzmanları Derneği “Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Çalışma Grubu” tarafından yayına hazırlanan hakemli bir dergidir.

Dergi Şubat, Mayıs, Ağustos, Kasım aylarında olmak üzere yılda 4 kez çevrimiçi olarak yayınlanmaktadır.

SoSa, sağlık alanında halk sağlığı ile sosyal bilimlerin birlikteliğinin önemine dikkat çekmeyi ve ortak çalışmaları güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Açık erişimli, ulusal, çift kör hakemli bir dergidir.

Yayın dili Türkçedir.

Yayın sürecinde herhangi bir makale işlem ücreti almamaktadır.

Makale göndermek, dergi hakkında detaylı bilgilere ve geçmiş sayılara erişmek için [internet sayfamızı](#) ziyaret edebilirsiniz.

Editörler

Fotoğraf: Nuray Özgülnar,
Amboseli Ulusal Park, Kenya,
Eylül 2025, f/6,3, 1/400, 150 mm